

הגירה

כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון

Hagira – Israel Journal of Migration

גיליון מיוחד: השפעות מגפת הקורונה על הגירה ומהגרים בישראל
עורכות אורחות: קארין אמית ורבקה רייכמן

**Special Issue: The Impact of COVID-19 Pandemic on Immigration
and Immigrants in Israel**

Guest Editors: Karin Amit and Rebeca Raijman

המרכז האקדמי רופין
רפ"א / רפ"א

Vol. 12 2022

גיליון 12 תשפ"ב

כתב עת הגירה | Hagira Journal

אודות כתב העת | About 'Hagira'

"הגירה" הוא כתב עת אקדמי שפיט ורב-תחומי העוסק בהיבטיה השונים של תופעת ההגירה. הוא רואה אור בחסות קהילת הגירה ודמוגרפיה של האגודה הסוציולוגית הישראלית ובמימון המרכז האקדמי רופין [והמכון להגירה ושילוב חברתי](#).

כתב העת מתפרסם משנת 2012 בתדירות קבועה של גיליון או שניים מדי שנה. מיום הקמתו עד לספטמבר 2021 היו עורכיו **פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה** מהאוניברסיטה העברית בירושלים ו**פרופ' רחל שרעבי** מהמכללה האקדמית אשקלון. כיום עורכות אותו **פרופ' רבקה רייכמן** מאוניברסיטת חיפה, **ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין** מהמרכז האקדמי רופין ו**ד"ר דבי בביס**, מאוניברסיטת אריאל.

"הגירה" הוא במת פרסום עבור חוקרים מתחומי ידע שונים כגון סוציולוגיה, מדעי המדינה, דמוגרפיה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, תקשורת, כלכלה, ספרות, היסטוריה ותכנון ערים, אשר מתמקדים בסוגיות הקשורות להגירה בינלאומית. מחקרים אלה בוחנים את התהליכים המעצבים את החברה הישראלית שהיא חברת מהגרים, עוסקים בהשפעות ההגירה על תחומי החיים השונים, ומשווים את המתרחש בישראל לתהליכים מקבילים המתרחשים במדינות אחרות בעולם.

Hagira is a refereed, interdisciplinary, academic journal focusing on all aspects of migration. The journal is published and sponsored by the Migration and Demography Section of the Israeli Sociological Society and funded by the Ruppin Academic Center and the [Institute for Immigration and Social Integration](#). The journal has been published since 2012 and appears regularly with one or two volumes annually. From its establishment and until September 2021, the editors were **Prof. Sergio**

DellaPergola from the Hebrew University of Jerusalem and **Prof. Rachel Sharaby** from Ashkelon Academic College. Since October 2021, the editors are **Prof. Rebeca Raijman** from the University of Haifa, **Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin** from the Ruppin Academic Center and Dr. Deby Babis, Ariel University.

The journal serves as a publishing forum for researchers from various fields such as sociology, political science, demography, psychology, social work, criminology, communications, economics, literature, history and city planning exploring issues related to migration. Their studies examine the processes that shape Israel as an immigrant society, deal with the effects of immigration on various dimensions of life, and compare what is happening in Israel to parallel processes that are taking place in other countries in the world.

Editor-in-Chief: Prof. Rebeca Raijman

Associate Editor: Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin

Associate Editor: Dr. Deby Babis, Ariel University

עורכת ראשי: פרופ' רבקה רייכמן

עורכת משנה: ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין

עורכת משנה: ד"ר דבי בביס, אוניברסיטת אריאל

Editorial Board:

Prof. Sergio Della Pergola

Prof. Rachel Sharaby

Prof. Moshe Semyonov

Prof. Lilach Lev-Ari

Dr. Rita Sever

Prof. Karin Amit

Prof. Anastasia Gorodzeisky, Tel Aviv University

Prof. Eldad Davidov- University of Cologne, Germany
and University of Zurich, Switzerland

חברי המערכת:

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה (עורך ראשי בין השנים
2012-2021)

פרופ' רחל שרעבי (עורכת משנה בין השנים 2021-
2012)

פרופ' משה סמיונוב

פרופ' לילך לב ארי

ד"ר ריטה סבר

פרופ' קארין אמית

פרופ' אנסטסיה גורודזייסקי, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' אלדד דוידוב, אוניברסיטת קלן, גרמניה
ואוניברסיטת ציריך, שווייץ

Editorial Coordinator:

Mrs. Netta Beeri (2021-2022)

Mr. Doron Dgani (2021-2021)

רכז המערכת:

גב' נטע בארי (2021-2022)

מר דורון דגני (2021 - 2012)

Linguistic editor:

Mrs. Elia Demeter (Hebrew)

Mrs. Joy Pincus (English)

Mrs. Shoshana Silver (English)

Mrs. Iris Israeli (Hebrew)

Mrs. Donna Bossin (English)

Mrs. Lori Abramson (English)

Mrs. Rotem Raz (Hebrew)

Mrs. Diane Romm (English)

עריכה לשונית:

גב' אליה דמטר ז"ל (עברית)

גב' ג'וי פינקוס (אנגלית)

גב' שושנה סילבר (אנגלית)

גב' איריס ישראלי (עברית)

גב' דנה בוסין (אנגלית)

גב' לורי אברהמסון (אנגלית)

גב' רותם רז (עברית)

גב' דיאן רום (אנגלית)

Editorial Board:

Prof. Judit Bokser Liwerant, Universidad Nacional
Autonoma de Mexico, Mexico City
Prof. Barry Chiswick, University of Illinois, Chicago
Monash University, Melbourne
Prof. Jose Moya, Columbia University, New York
Prof. Rainer Munz, Hamburg Institute of
International Economics, and Erste Bank, Vienna
Prof. Alean Al-Krenawi, Ben Gurion University
Prof. Noah Lewin Epstein, Tel Aviv University
Prof. Uzi Rebhun, The Hebrew University of
Jerusalem
Prof. Nissan Rubin, Bar Ilan University
and Ashkelon Academic College
Prof. Sammv Smootha. Haifa University

Editorial Address:

The Institute for Immigration and Social Integration
Ruppin Academic Center
Emek Hefer 402500, Israel
E-mail: JournalofHagira@gmail.com

חברי המועצה הרחבה:

פרופ' יהודית בוקסר ליברנט, אוניברסיטת
נסינגל אוטונומיה דה מסיקו, מכסיקו סיטי
פרופ' בארי צ'יוויק, אוניברסיטת אילינוי, שיקאגו
פרופ' אנדרו מרקוס, אוניברסיטת מונאש, מלבורן
פרופ' חוזה מויה, אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק
פרופ' ריינר מונץ, המכון לכלכלה בין לאומית,
המבורג, מנהל המחקר והפיתוח בקבוצת ארסט
פרופ' עליאן אלקרנאוי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
פרופ' נח לוי אפשטיין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' עוזי רבהון, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' ניסן רובין, אוניברסיטת בר אילן והמכללה
האקדמית אשקלון
פרופ' סמי סמוחה, אוניברסיטת חיפה

כתובת המערכת:

המכון להגירה ושילוב חברתי
המרכז האקדמי רופין
עמק חפר, 402500, ישראל
דוא"ל: JournalofHagira@gmail.com

ISSN 2223-0009

הנחיות למחברים

- היקף המאמר עד- 8,000 מילים.
- המאמר לא נמסר לפרסום בכתב עת אחר.
- המאמר ייכתב בתוכנת Word, בגופן Tahoma, גודל 10, רווח של שורה וחצי, מיושר לשני הצדדים.
- פסקה חדשה תצוין בהזחה ולא ברווח כפול.
- ציטוטים יצוינו בהזחה מצד ימין.
- ניתן לשלב במאמר חומרים מקוריים ממגוון תחומי היצירה, כגון תמונות וסרטונים.
- יש להגיש את המאמר לאחר עריכה לשונית ולצרף תקצירים בעברית ובאנגלית בני 200 מילים כל אחד. התקצירים יכללו את שם המאמר.
- לאחר התקציר בעברית יופיעו 5-6 מילות מפתח.
- יש להוסיף למאמר דף נפרד ולציין בו בעברית ובאנגלית, את שמות המחברים, תוארם האקדמי, שיוכם המוסדי ומספר שורות אודות המחברים.
- הפניות יופיעו בטקסט בסוגריים. המילה "שם" לא תופיע בטקסט ויש לציין מחדש את המקור.
- ההערות יופיעו בסוף כל עמוד כהערות שוליים (footnotes).
- הרשימה הביבליוגרפית תותקן לפי כללי APA, התקפים כיום בכתב העת של האגודה הסוציולוגית "סוציולוגיה ישראלית". יש להקפיד על התאמה מלאה בין האזכורים בטקסט לבין הופעתם ברשימת המקורות.
- בהליך השיפוט המערכת מסתייעת בחוות דעת של קוראים מעריכים ומקפידה על שיפוט אובייקטיבי – אנונימי.
- המחברים יתבקשו לתקן את המאמר לפי חוות הדעת ובהתאם להנחיות העורכים שיצורפו אליהן. המאמרים יעברו עריכה לשונית והמחברים יידרשו לתיקונים נוספים ולאישור הסופי של המאמר לפני פרסומו.
- מאמר שהתקבל לפרסום יועלה לאתר כתב העת, עוד בטרם הופיע הגיליון המלא.

חוקרים מוזמנים לשלוח מאמרים אל:

journalofhagira@gmail.com

Author Guidelines

- Submissions should not exceed 8,000 words.
- Submissions must not have been submitted for publication to any other journal in Hebrew.
- Submissions must be in Word format, using the Tahoma font (in Hebrew and English), 10 point, 1.5 line spacing and justified.
- New paragraphs should be indicated by indentation and not by leaving an extra vertical space.
- Quotations should be indicated by indenting from the left.
- Authors may embed original materials from various media, e.g., photographs and video clips.
- Papers should be submitted after editing, and must include abstracts in Hebrew and English (200 words each). The abstract should include the title of the paper.
- 5–6 keywords should be provided, following the abstract in Hebrew.
- On a separate page, attached to the paper, authors should note in Hebrew and English their name, academic rank, institutional affiliation, and a brief biography, in no more than a few lines.
- References are to be embedded in the text and closed inside parentheses. 'Ibid' should not be used; rather, the source should be noted again.
- Footnotes should appear at the bottom of each page.
- The bibliography should be prepared using APA citation style, the accepted format of Israeli Sociology, the journal of the Israel Sociological Society. References within the text must be fully compatible with their appearance in the source list.
- An objective, anonymous refereeing process will be used.
- Authors will be asked to correct their papers as indicated by the referees and the attached editorial guidelines. Papers will be copy edited and authors will be asked to make further corrections and give final approval before publication.
- Papers accepted for publication will be uploaded to the journal's website before the full issue of the journal appears.

Please submit papers to:

journalofhagira@gmail.com

הגירה - כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון
Hagira - Israel Journal of Migration
גיליון מס' 12 - תשפ"ב | Vol. 12 2021/22

גיליון מיוחד: השפעות מגפת הקורונה על הגירה ומהגרים בישראל
עורכות אורחות: קארין אמית ורביקה רייכמן

Special Issue: The Impact of the COVID-19 Pandemic on Immigration and Immigrants in Israel

Guest Editors: Karin Amit and Rebeca Raijman

מאמרים מקוריים / Original Articles	עמוד - Pages
דבר העורכות / Editor Note	2-5
"מגורים הולמים" למהגרי עבודה בענף החקלאות והסיעוד לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה/יהל קורלנדר ועידית צימרמן	6-26
"Suitable Accommodation" for Agricultural and Migrant Home Care Workers Before and After Covid-19/ Yahel Kurlander and Idit Zimmerman	
עובדי סיעוד מהפיליפינים בישראל בתקופת מגפת הקורונה: העצמת ההון החברתי הקהילתי באמצעות פייסבוק / דבי בביס וגליה צבר	27-52
Filipino Migrant Caregivers in Israel during COVID-19: Enhancing Communal Social Capital via Facebook/Deby Babis and Galia Sabar	
עמדות הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בתקופת הקורונה /קארין אמית וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין	53-72
Attitudes of the Israeli Public toward Labor Migrants and Asylum Seekers during Covid-19 / Karin Amit and Svetlana Chachashvili-Bolotin	
יוזמות סיוע מקומיות למבקשי מקלט בתקופת הקורונה כנגד מדיניות ממשלתית מדירה/מעין רביד	73-100
Civic Initiatives for Asylum Seekers during COVID-19 against State-enforced Exclusion/Maayan Ravid	
מאמרים מהשטח / From the Field	
מבקשי מקלט בישראל בתקופת הקורונה: מאפיינים, צרכים ומנגנוני סיוע /נלי כפיר, דנה יופה, נעמה הכט	101-128
Asylum seekers in Israel during COVID-19: Characteristics, Needs and Sources of Help/Nelly Kfir, Dana Yofe, and Naama Hecht	
תקצירים	129-133
Abstracts	134-138
ביוגרפיות	139-141
Bios	142-145

דבר העורכות האורחות

השפעת מגפת הקורונה על הגירה ומהגרים בישראל רבקה רייכמן וקארין אמית

עם פרוץ מגפת הקורונה בתחילת שנת 2020 החלו מרבית מדינות העולם לנקוט צעדים שמטרתם לבלום את התפשטות הנגיף. אמצעים אלה כללו בין היתר סגירת גבולות, סגרים על האוכלוסייה ובידוד חברתי, והביאו לעצירה של הפעילות הכלכלית. הצעדים האלה השפיעו אמנם על כלל האוכלוסייה במדינות העולם, אבל הנפגעים העיקריים מהם היו קהילות מהגרי העבודה ומבקשי המקלט, שמדיניות זו רק החריפה את מצבם הפגיע ממילא. המגפה גם החריפה את הרטוריקה של שנאת זרים שתיארה את המהגרים כאיום על הביטחון הבריאותי האישי (Meer et al, 2021; Chamie, 2020).

התפרצות המגפה והשינויים שבאו בעקבותיה הם הזדמנות מצוינת לבחון איך תנאים חברתיים ויחסי כוח אשר נורמלו בפרקטיקות כלכליות, חברתיות ופוליטיות של הדרת מהגרים עוברים תהליכים של חיזוק או של שינוי בעת משבר (Zinn, 2021). מגפת הקורונה מאפשרת גם ללמוד על האופן שבו מהגרים מתמודדים עם משבר בריאות כזה באמצעות גיוס משאבים חברתיים וכלכליים (הון חברתי ופיננסי) ומעצבים אסטרטגיות חדשות של סולידריות חברתית. גיליון זה מנסה לשפוך אור על שני ההיבטים האלה.

השפעת מגפת הקורונה על הגירה ומהגרים בישראל מהווה מקרה בוחן מעניין בגלל מדיניות ההגירה הרשמית והאתנוצנטרית של המדינה, שמקיימת הבחנה ברורה בין מהגרים יהודים (עולים) ולא-יהודים (מהגרי עבודה ומבקשי מקלט). מדיניות זו מייצרת היררכיה בין מהגרים "רצויים", הראויים להיכלל בקולקטיב, ובין מהגרים "לא רצויים", שאינם ראויים לכך (Raijman et al., 2022). היררכיה זו באה לידי ביטוי מוקצן בתקופת משבר הקורונה.

התפרצות מגפת הקורונה הובילה לשינויים דרמטיים בשוק העבודה הישראלי. אזרחים רבים (ילידי ישראל ועולים) איבדו את מקור פרנסתם כשהוגדרו עובדים "לא חיוניים" או סבלו מירידה ניכרת בהיקף עבודתם, אבל כאזרחי המדינה הם היו זכאים לרשת הביטחון של המדינה (דמי אבטלה, מענקים וכולי). מצבם של מהגרי העבודה ומבקשי המקלט בתקופת הקורונה היה קשה יותר משום שהגישה שלהם לרשת הביטחון הזאת מוגבלת, ובשל כך הפערים שהתקיימו גם קודם לכן בינם ובין אזרחי ישראל רק הלכו והעמיקו. נוסף על כך, למבקשי המקלט יש ייצוג יתר במגזרים שנפגעו במובהק ממשבר הקורונה בגלל פיתורים המוניים, כמו עובדי מסעדות ומלונות, ושירותי ניקיון במשרדים ובבתים. מהגרים אלה אף נמצאים בסיכון בריאותי גבוה עקב חוסר אמון ברשויות הממשלתיות; נגישות מוגבלת למידע; צפיפות יתר במגורים שאינה מאפשרת שמירת הנחיות הריחוק החברתי; וכאמור זכויות מינימליות לשירותי בריאות. בהיעדר מענה ממשלתי לצורכי מהגרי העבודה ומבקשי המקלט בתקופת הקורונה, התארגנו רשויות מקומיות, ארגונים בחברה האזרחית וארגונים קהילתיים של מהגרי עבודה ומבקשי מקלט כדי למלא את החלל.

המאמרים בגיליון מיוחד זה מאפשרים הצצה לאופן שבו השפיעה מגפת הקורונה על תנאי העבודה ועל חיי היומיום של מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בישראל וכן להתגייסות קהילתית של המהגרים ושל החברה האזרחית כדי לתת מענה לצרכים המיוחדים שהתעוררו אצלם.

המאמר של קורלנדר וצימרמן **"מגורים הולמים" למהגרי עבודה בענף החקלאות והסיעוד לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה** בוחן באופן השוואתי את אסדרת תנאי המגורים של מהגרי העבודה לחקלאות ולסיעוד בישראל לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה. בשנת 2020 נמצאו בישראל כמאה אלף מהגרי עבודה באשרה, מתוכם כ-56 אלף מהגרי עבודה לסיעוד וכ-22 אלף מהגרי עבודה לחקלאות. לעומת עובדים שלא הוגדרו חיוניים, הוגדרו העובדים הישראליים ומהגרי העבודה בענף החקלאות והסיעוד חיוניים והמשיכו בעבודתם. התבוננות משווה בצעדי המדיניות שננקטו (אפריל-דצמבר 2020) בסוגיית המגורים מאפשרת הצצה לכשלים המובנים הקיימים באסדרת המגורים של שני מגזרים אלו בשגרה ובהחרפתם בתקופת הקורונה. עובדי החקלאות, ישראלים וזרים, הוחרגו, ולא הוטלו מגבלות על עבודתם. עם זאת, אף על פי שלא הייתה הנחיה רשמית בעניין, ובניגוד להקלות לכלל הציבור, החמירו מעסיקים ולשכות פרטיות לתיווך ולטיפול במהגרי העבודה והורו למהגרים העובדים בחקלאות לא לצאת מהיישוב שהם עובדים וגרים בו כדי לערוך קניות או להפקיד כסף, וזאת כדי לצמצם את חשיפתם לגורמים מידבקים. בכניסה למושבים ולקיבוצים רבים הוצב שומר כדי למנוע כניסת זרים לתחומם מחשש להדבקה. וכך קרה שמהגרי העבודה לחקלאות, שגם בימים כתיקונם בודדו בתחומי המשק החקלאי ובמגוריהם, בודדו בימי הקורונה פי כמה.

בעוד העובדים בענף החקלאות נהנו משגרה יחסית, גם אם מבודדת יותר, היה מצבו של ענף הסיעוד שונה בתכלית. בתחום הסיעוד, בשל הגבלות התנועה וההנחיות לשמירת מרחק, נשאו עובדות הסיעוד בכל נטל הטיפול במטופליהן. האיסור לשהות במרחב הציבורי ללא מטרה מוגדרת והחשש הכבד מהידבקות בנגיף וההדבקת המטופלים נהפך לסוגיה מורכבת במיוחד שהעמידה את בריאות המטופלים מול חופש התנועה והזכות למנוחה של המטפלת. התוצאה הייתה ששגרת חייהן של רבות מעובדות הסיעוד הצטמצמה לכדי שגרת טיפול שוטפת ושוחקת בתוך הבית פנימה. גם אם בימים הראשונים למגפה נראתה שגרה זו סבירה, עם התמשכותה הלך מצבם של עובדי הסיעוד והחמיר.

המאמר של דבי בביס וגליה צבר **עובדי סיעוד מהפיליפינים בישראל בתקופת מגפת הקורונה: העצמת ההון החברתי הקהילתי באמצעות פייסבוק** עוסק באסטרטגיות התמודדות של מהגרי עבודה בסיעוד עם תוצאות משבר הקורונה כגון אובדן יום החופש והיכולת להיפגש עם חברי הקהילה; אובדן מקום העבודה ללא תמיכה ממשלתית; גישה מוגבלת למידע רלוונטי לישראל על המגפה; ואובדן אפשרי של ויזת העבודה לאחר לידה של תינוק בשל מגבלות הטסתו לפיליפינים. המאמר בוחן את השימוש של הקהילה הפיליפינית בישראל בפרקטיקות דיגיטליות להרחבת ההון החברתי על מנת להתמודד עם אתגרים אלה. החוקרות מתארות כיצד באמצעות שימוש בפייסבוק ניהלה הקהילה הפיליפינית בישראל קמפיינים פילנתרופיים למתן סיוע לנזקקים; ארגנה אירועים קהילתיים דיגיטליים להפגת הבדידות; סיפקה מידע על מצב הקורונה בישראל בכלל ובקהילה הפיליפינית בפרט; והפיקה מבצע קהילתי להחזרת תינוקות לפיליפינים כדי לקיים את הנהלים הנוגעים למהגרות עבודה שילדו. תוצאות המחקר מלמדות כי הקהילה הפיליפינית בישראל השכילה לטפח, תוך שמירה על מגבלות הסגר והבידוד החברתי, הון חברתי קהילתי מקוון באמצעות פלטפורמת הרשתות החברתיות, וכי היה זה האמצעי היעיל ביותר להתמודדות עם אתגרי הקורונה.

המאמר של מעין רביד **יוזמות סיוע אזרחיות למבקשי מקלט בתקופת הקורונה כנגד מדיניות ממשלתית מדירה** עוסק בקשיי ההתמודדות של קהילת מבקשי המקלט מסודאן ומאיריטריאה בישראל עם משבר הקורונה ומביא לקדמת הבמה התארגנויות של יוזמות סיוע אזרחיות לקהילה בתקופת המשבר. מבקשי מקלט מאפריקה בישראל חווים הדרה והגזעה מערכתית. הדרה ממוסדת זו הולידה נזקים ממושכים ומצטברים בקרבם, והללו הוחרפו בזמן מגפת הקורונה. המאמר מתאר שיחי סיוע שהתפתחו בחברה האזרחית בישראל כלפי מבקשי מקלט מאפריקה, בוחן את יוזמות הסיוע האזרחיות שפעלו בתקופת המגפה ומעלה תובנות על עשייה אזרחית בתקופת משבר. המאמר גם מתמקד ביוזמות סיוע מקומיות ששילבו מבקשי מקלט בפועל, מדגיש את צמיחתן במהלך המשבר ואת שיח האכפתיות (Care) המלווה אותן. על פי המאמר, ביוזמות סיוע מקומיות המבוססות על שיח שוויוני של דאגה ואכפתיות טמון פוטנציאל רב להתגברות על הדרה מדינתית ועל אי-שוויון.

מאמרו של נלי כפיר, דנה יופה ונעמה הכט **מבקשי מקלט בישראל בתקופת הקורונה: מאפיינים, צרכים ומנגנוני סיוע** מתמקד במבקשי המקלט בישראל שהיו פגיעים ביותר למשבר מגפת הקורונה, אפילו בהשוואה למהגרי עבודה בעלי אשרה, בשל אובדן מקורות הפרנסה שלהם והמספר הרב של משפחות עם ילדים בקרבם. בתקופה של סגרים על המשק, הובילה המכה הכלכלית שניחתה גם על מבקשי המקלט למצב של אי-ביטחון תזונתי, אי-יכולת לשלם שכר דירה ולקשיים מועצמים בכל תחומי החיים. ממצאי המחקר פורשים את הצרכים הדחופים והחשובים ביותר של האוכלוסייה הנזקקת ביותר במשבר וכן את מקורות העזרה והמידע שלה. כמו כן, הממצאים חושפים את האופן שבו משפיעים מאפיינים דמוגרפיים על אופי הצרכים ועל תוכנם, וכן על מקורות העזרה. בימים אלה, למרות חזרתם של מבקשי המקלט למקומות העבודה, האתגרים והבעיות שתוארו במחקר הם עדיין חלק ממציאות חייהם בישראל. המאמר מדגיש את הצורך לתכנן ולהתאמה של מענים מסוימים שסייעו לבנות עמידות וחוסן של אוכלוסיית מבקשי המקלט אל מול המשבר המתמשך של קיומה כאן.

המאמר של קארין אמית וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין **עמדות הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בתקופת הקורונה** מפנה את הזרקור אל הציבור הישראלי. המחקר בחן את עמדותיו של הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בעיצומו של הגל הראשון של מגפת הקורונה, באמצעות העברת סקר מקוון למדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת בישראל. ממצאי המחקר מצביעים על כך שהציבור הישראלי חש מאוים ממהגרי העבודה וממבקשי המקלט מבחינה חברתית יותר מאשר מבחינה בריאותית או כלכלית. עוד נמצא כי כלל הציבור הישראלי חש מאוים מבחינה כלכלית, חברתית, בריאותית ולאומית מפני מבקשי מקלט יותר מאשר מפני מהגרי עבודה. המחקר הצביע על הבדל בין תמיכה במתן זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין תמיכה במתן זכויות אלה למהגרי עבודה. הציבור הישראלי דווקא נוטה להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה יותר מאשר למבקשי מקלט, וזאת מאחר שהוא אינו תופס את האחרונים כפליטים הזקוקים להגנה. המודל הרב-משתני הראה כי לתפיסות האיום הכלכלי משקל רב בניבוי תמיכת הציבור במתן זכויות בתחום הבריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. עם זאת, רק ביחס למהגרי עבודה נמצא כי גם האיום הבריאותי משפיע על תמיכה זו. לסיכום, המאמרים בגיליון זה תורמים להבנת מצבם הפגיע של מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בישראל, מצב שהחריף עוד יותר לאחר התפרצות מגפת הקורונה. מאמרים אלה מדגישים

את תפקידה של המדינה ביצירת המעמד הפגיע של המהגרים, פגיעות שהועצמה עוד יותר במהלך הסגרים הראשונים במגפה. אחדים מהמאמרים מבליטים את תפקידם של ארגוני סיוע והתארגנויות אזרחיות וולונטריות וארגונים של קהילות המהגרים, שבאמצעות תמיכה כלכלית וחברתית סייעו למהגרים בהתמודדות עם המשבר הכלכלי, הבריאותי והחברתי שהביאה המגפה. ברצוננו להביע תודה עמוקה לכל הקוראים המומחים על שיתוף הפעולה ועל השיפוט הקפדני שתרם לשמירת רמתו האקדמית של כתב העת **הגירה**.

רשימת מקורות

רשות האוכלוסין וההגירה (2021). *סיכום נתוני זרים בישראל לשנת 2020*.

Chamie, J. (2020). International Migration amid a World in Crisis. *Journal on Migration and Human Security*, 8(3), 230–245.

Meer, N., Hill, E., Peace, T., and Villegas, L. (2021). Rethinking Refuge in the Time of COVID-19. *Ethnic and Racial Studies*, 44(5), 864–876.

Raijman, R., Hochman, O., and Davidov, E. (2022). Ethnic Majority Attitudes toward Jewish and non-Jewish Migrants in Israel: The Role of Perceptions of Threat, Collective Vulnerability, and Human Values. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 20(1), 17–32.

Zinn, J. O. (2021). Introduction: Towards a Sociology of Pandemics. *Current Sociology*, 69(4), 435–452.

"מגורים הולמים" למהגרי עבודה בענף החקלאות והסיעוד לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה

יהל קורלנדר* ועידית צימרמן**

תקציר

חוק עובדים זרים תשנ"א-1991 קובע שורה של תנאים להעסקת מהגרי עבודה, וביניהם את חובת המעסיק לספק מגורים הולמים לעובד. מחקר זה מבקש לבחון באופן השוואתי את אסדרת תנאי המגורים של מהגרי העבודה לחקלאות ולסיעוד בישראל לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה. התבוננות משווה בצעדי המדיניות שננקטו (אפריל-דצמבר 2020) ובנתונים אמפיריים מהמעסיקים בסוגיית המגורים מאפשרת הצצה להנחות הבסיס על מהגרי עבודה בישראל ככלל. לטענתנו, השוואה בין שני הענפים, בעלי מאפיינים שונים בתכלית, מחדדת את ההיגיון של האסדרה המדינית שלהם ומבליטה את המכנה המשותף שביסוד משטר ההגירה הישראלי. אנו סבורות כי הכשלים המובנים הקיימים באסדרת המגורים של שני מגזרים אלו בשגרה חריפו בתקופת הקורונה, עד לכדי סחר בבני אדם. נבקש להצביע עליהם ולהעמיד תשתית ראשונה לשינוי מבני בהסדרים.

מילות מפתח: מהגרי עבודה; סיעוד; חקלאות; מגורים, קורונה; סחר בבני אדם

* יהל קורלנדר, המכללה האקדמית תל חי ואוניברסיטת תל אביב. yahelak@gmail.com

** עידית צימרמן, אוניברסיטת תל אביב. idityimm@tauex.tau.ac.il

מבוא

בתחילת אפריל 2020, בעיצומו של הסגר הראשון בעקבות התפרצות נגיף הקורונה בישראל, התגלו חמישה מהגרי עבודה חולי קורונה בעיר חריש. העובדים, מהגרי עבודה מסין, התגוררו בדירה עם חמישה עובדים נוספים, במתחם בנייה שעובדים בו מאות פועלים – מהגרי עבודה וישראלים כאחד.¹ בה בעת עלתה סינגפור לכותרות כשמגורי עובדים צפופים ובלתי ראויים למגורים הובילו בה להתפרצות מחודשת של הנגיף למרות ההצלחה היחסית שרשמה בבלימת המגפה.² מקרים אלו הסבו את תשומת לב הרשויות, וכן את דעת הקהל הציבורית, לתנאי המגורים של מהגרי העבודה, ובעיקר לצפיפות מגוריהם ולתנאי הסניטציה הירודים בהם. בענף הסיעוד בישראל הופנתה תשומת לב הרשויות אל תנאי המגורים של מהגרות העבודה על רקע התפרצויות חוזרות ונשנות של המגפה בקרב מטופלים בבתי אבות ובבתי דיור מוגן בישראל.³

חוק עובדים זרים תשנ"א-1991 קובע שורה של תנאים להעסקת מהגרי עבודה, וביניהם את חובת המעסיק להעמיד מגורים הולמים לעובד.⁴ בענף החקלאות מגורים אלו חייבים להיות זמניים ומותרים להקמה בשטחי המשק החקלאי, ובענף הסיעוד עליהם להיות בבית המטופל,⁵ וחלות עליהם מגבלות גאוגרפיות שונות.⁶

הגבלת הניידות של עובדים בשוק העבודה וכן הגבלות אחרות על זכויותיהם מקובלות בתוכניות הגירת עבודה זמנית במדינות רבות. תוכניות אלה מבוססות על הבאת מהגרי עבודה לזמן מוגבל כדי לעבוד בענפים שיש בהם מחסור בעובדים מקומיים, ומטילות מגבלות שונות על זכויותיהם. מגבלות אלה על זכויות העובדים בשוק העבודה נועדו, בין היתר, להחליש את כוח המיקוח שלהם ולהבטיח כוח עבודה צייתן וזול. בכך הן מייצרות פגיעות מבנית לניצול בשוק העבודה, שעלולה להכשיר את הקרקע לדפוסי פעולה נצלניים, שבמקרים מסוימים אף עלולות להגיע לכדי סחר בבני אדם (שמיר ונייזנה, 2020; Kemp and Raijman, 2014; Shamir, 2012). הפגיעות המבנית נוצרת למשל בשל מגבלות על האפשרות לעזוב מעסיק פוגעני ("הסדר הכבילה"), הגירה בתשלום דמי תיווך גבוהים הגורמים לעובד להסכים לעבוד גם בתנאים פוגעניים, החרגה מתחולת חוקי מגן בדיני העבודה, החרגה מזכויות חברתיות בסיסיות ובהן ביטוח בריאות, מגבלות על יצירת משפחה וקהילה, וכן מגבלות ודרישות ביחס למקום המגורים (שמיר ונייזנה, 2017; Shamir, 2020).

מאמר זה יתמקד בנושא מכריע לאיכות חייהם, לכבודם ולבריאותם של מהגרי עבודה – תנאי מגוריהם. על אף חשיבותו של נושא זה, הוא טרם נחקר לעומק בישראל. במאמר אנו משווים בין אסדרת המגורים בענף הסיעוד ובין אסדרתם בענף החקלאות בימים כתיקונם, ובוחנות את

¹ ד', לוי (2020, 10 באפריל). פועלים חולי קורונה אותרו באתר בנייה בחריש. כלכליסט. אוזר מתוך https://www.calcalist.co.il/real_estate/articles/0,7340,L-3807250,00.html.

² ט', גולדשטיין (2020, 4 במאי). סינגפור התעלמה מתנאי המחיה של עובדים עניים וחטפה גל שני של המגפה. The Marker. אוזר מתוך <https://www.themarker.com/wallstreet/premium-1.8816980>.

³ נ', פוקס (2020, 15 במרץ). התפרצות קורונה בבית הדיור המוגן "מגדל נופים" בירושלים. YNET. אוזר מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5695486,00.html>; ה', גיל-עד (2020, 9 בדצמבר). התפרצות קורונה בכ-50 בתי אבות: טעויות שעולות בחיי אדם. YNET. אוזר מתוך <https://www.ynet.co.il/news/article/By8JCPpsD>.

⁴ ס' 1 לחוק.

⁵ ס' 1.ג.ד להוראות נוהל הטיפול בבקשה לקבלת היתר חדש או הארכת היתר להעסקת עובד זר בענף הסיעוד, 7.6.15.

⁶ תקנות הכניסה לישראל (קביעת אזורים גאוגרפיים להעסקת עובדים זרים בענף הסיעוד), תשע"ד-2014.

השינויים שהתחוללו בתחום זה בימי מגפת הקורונה. מההשוואה בין שני הענפים הללו ומבחינת השינויים שהתחוללו בהם במסגרת מדיניות הקורונה אנו מבקשות ללמוד על ההיגיון המאחד שבבסיס הגירת העבודה הזמנית לישראל ולהצביע על כשלים מבניים המאפיינים את ענף החקלאות ואת ענף הסיעוד בתחום מגורי העובדים והעובדות.

ההסדרים הנורמטיביים שמוסדו בענף החקלאות במשך השנים, בכל האמור במגורי עובדים, אך לא רק בהם, מושפעים בעיקרם מהימצאותו של ענף זה במרחב הפריפריאלי של המדינה, מבחינה גאוגרפית כמו גם סימבולית. הבעייתיות שבאסדרת מגורי העובדים נובעת מהתנגשות בין חוקי התכנון במרחב הכפרי, המוסדרים על ידי רשות מנהל מקרקעי ישראל (רמ"י), ובין דרישות החוק ביחס למהגרי עבודה. כל זאת לצד התנהלות נורמטיבית של המעסיקים ושל הלשכות הפרטיות האחראיות על מהגרי העבודה במרחב הנתפס כ-No man's land.

מבנה העסקת עובדות הסיעוד מושפע בעיקרו מכך שהעובדות מתגוררות בבית המטופל ומניסיון לספק מענה לצורכי מטופלים ומטופלות בטיפול אישי, אינטנסיבי, מסביב לשעון. במשך השנים נאלצו בית המשפט העליון ובתי הדין לעבודה להשתתף בעיצוב המדיניות, בעקבות שורת עתירות שהגישו ארגוני החברה האזרחית לקידום זכויות עובדים ומהגרים, ולהתמודד עם בעיות מבניות העולות מהעסקתן של עובדות הסיעוד (נתן, 2011). התמונה שמציירים פסקי הדין היא של מאבק מתמיד בין צדדים ניצים שבמסגרתו ניצבות זו מול זו שתי אוכלוסיות חלשות המתחרות זו בזו על משאבים מועטים, והיא מסיטה למעשה את המבט מהצורך של שתי האוכלוסיות הללו בהגנה ובתמיכה של מערכת המשפט והמדינה (פורת, 2017).

מאמר זה מבקש להתמקד, על דרך ההשוואה, באופן שמוסדרים בו המגורים של מהגרי העבודה בענפי החקלאות והסיעוד, ותוך כדי כך למלא חללים בדיון האקדמי הקיים על ענפים אלו ולהניח תשתית לקידום שינוי מבני באופן האסדרה. נתבונן בו במאפייני ההסדרים בשגרה ונבחן את השפעותיהם הקריטיות על זכויות האדם והעובד בעת משבר הקורונה, אשר העלה על פני השטח את ריבוי הבעיות הקיימות בהם.

המאמר מבוסס בעיקרו על ניתוח מדיניות על פי נהלים, תקנות ומכתבים שפורסמו בציבור על ידי הגורמים השונים בתחום, בייחוד לאחר פרוץ מגפת הקורונה. לצד זאת הוא כולל מידע מתוך פניות של מטופלים סיעודיים ובני משפחותיהם אל קו הסיוע המקוון למעסיקים של מהגרות עבודה בענף הסיעוד שהופעל על ידי עו"ד עידית צימרמן – השותפה לכתיבת מאמר זה.⁷ ייחודו של מאמר זה נעוץ אפוא אף בכך שהוא מביא גם את נקודת המבט של קובעי המדיניות והמעסיקים. במחקר עתידי יש לצייר תמונה הוליסטית יותר ולהביא את קולו של מהגר העבודה לדיון על אופני ההתנגדות וההשלמה עם הסוגיות המועלות.

רקע

בשנת 2020 נמצאו בישראל כמאה אלף מהגרי עבודה באשרה, מתוכם כ-56 אלף מהגרי עבודה לסיעוד וכ-22 אלף מהגרי עבודה לחקלאות.⁸ מהגרות העבודה לסיעוד, רובן נשים, מגיעות ממזרח אסיה ומדרומה וכן ממזרח אירופה, ומהגרי העבודה לחקלאות, רובם ככולם גברים, מגיעים

⁷ קו הסיוע פועל בקליניקה לזכויות עובדים שבפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב. הפנייה לקו היא באמצעות אימייל ותוכנת מסנג'ר, והמענה ניתן בכתב על ידי סטודנטים למשפטים. כל המידע שנאסף מהקו נשמר ומקודד באופן אנונימי.

⁸ רשות האוכלוסין וההגירה (2021). סיכום נתוני זרים בישראל לשנת 2020.

מתאילנד.⁹ כלל מהגרי העבודה באשרה בישראל, ובכללם אלו בענף הסיעוד והחקלאות, הם עובדים זמניים האמורים לעזוב את ישראל בתום תוקף האשרה הניתנת להם ל-63 חודשים.¹⁰

הבאת עובדים לענף החקלאות מוסדרת בהסכם דו צדדי עם מדינת המוצא של העובדים, במקרה זה עם תאילנד, מאז 2012, ובענף הסיעוד התקיימו במשך השנים תוכניות הרצה להסדרה עם נפאל (2015) וסרי לנקה (2016), והסכם קבוע נחתם עם הפיליפינים בשנת 2018, אולם רק בימים אלו של שלהי 2021 מתחילים לממש אותו. משמע שכל העובדים המגיעים לענף החקלאות מתאילנד נהנים מהפחתה ניכרת של נטל דמי התיווך שנדרשו לשלם להסדרת הגעתם, ואילו ממהגרות העבודה לסיעוד מוסר רק כעת החוב הכובל אותן.¹¹

משטר ההגירה הישראלי רואה בשתי קבוצות אלו, אף על פי שהן מוזמנות וחיוניות למשק הישראלי וממוקמות בשוק העבודה המשני ובעיסוקים בעלי מיומנות מקצועית נמוכה, קבוצות שוליים המהוות איום על מהותה האתנו-לאומית של המדינה. מכיוון שנוכחותן של שתי הקבוצות רצויה רק באופן זמני, גיבש משטר ההגירה הישראלי עם השנים כללי מגורים שתכליתם למנוע השתקעות קבע של חברי הקבוצות. למהגרי העבודה בענף החקלאות מותר להתגורר במבנים יבילים זמניים בלבד, ולמהגרות בענף הסיעוד מותר להתגורר בבית המטופל/ת או יחד עם המטופל/ת המתגורר/ת בדיר מוגן.

מהגרי העבודה לחקלאות יצרו קטגוריה חדשה של עובדי חקלאות בשכר: עובדי חקלאות הזמניים לעבודה במשך כל שעות היממה. זמינותם זהה רק לזמינות מעסיקיהם – החקלאים בעלי המשק החקלאי. מהיגיון זה נובע ההסדר של מגוריהם בתחומי המשק החקלאי וההגדרה של מגוריהם כמבנה חקלאי. למרות זמינותם במשך כל שעות העבודה, על העובדים בחקלאות, מהגרים וישראלים כאחד, חלה חקיקת המגן לעניין תנאי עבודה, הכוללת בתוכה תשלום שכר מינימום, שעות נוספות וכיצא באלו. עם זאת, ישנן עדויות רבות על הפרות קשות של חוקים אלו (קורלנדר, 2019, 193; רייכמן וקושנירוביץ', 2019; Kaminer, 2019B).

בענף הסיעוד קבע בית המשפט העליון לפני כעשור בעניין גלוטן¹² כי חוק שעות עבודה ומנוחה, המסדיר את משך יום העבודה ושבוע העבודה בישראל, את התשלום על שעות נוספות, את הזכות למנוחה שבועית ולהפסקות בעבודה וזכויות נוספות, אינו חל על מהגרות העבודה המועסקות בתחום הסיעוד הביתי. ביסוד ההנמקה של בית המשפט העליון בהליך זה עמדה במידה רבה העובדה שביתו של המעסיק הוא גם ביתה של העובדת, ונקבע כי "מתכונת ההעסקה של מי שמעניקים שירותי סיעוד בביתם של המטופלים אגב מגורים אצלם והתקשרות ישירה עימם (או עם בני משפחתם) – איננה מתאימה להחלת חוק שעות עבודה ומנוחה".¹³

⁹ רשות האוכלוסין וההגירה, הערה 8 לעיל.

¹⁰ הארכת אשרה בענף הסיעוד היא פרטנית, למעשה בתנאים מסוימים אפשר להאריך שהות בישראל ללא מגבלת זמן – במקרים שבהם טובת המטופל מצדיקה זאת. ראו נוהל 5.3.0006 – נוהל הטיפול בבקשות להארכת רישיונות ב/1 בענף הסיעוד מטעמים הומניטריים מיוחדים וחריגים לפי סעיף 3(א) 1 (ב) לחוק הכניסה לישראל.

¹¹ להרחבה על אודות מנגנוני הגיוס המעורבים בגביית דמי התיווך ראו Kushnirovich, N. and Rajman, R. (2014). Recruitment Practices of Labour Migrants in Israel: The Case of the Domestic Care Sector. in M. Pajnik and F. Anthias (eds.), *Work and the Challenges of Belonging: Migrants in Globalizing Economies* (pp. 178-194). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

¹² בג"ץ 1678/07 גלוטן נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד סג(3) 209 (2009), דג"ץ 10007/09 גלוטן נ' בית הדין הארצי לעבודה, פורסם בנבו (2013). שני פסקי הדין יכוננו "עניין גלוטן".

¹³ דג"ץ גלוטן, פסק דינו של כב' השופט מלצר תוך הפניה לדעת הרוב בבג"ץ גלוטן.

פסיקה זו הסירה את המכשול האחרון בפני העסקה מסביב לשעון של עובדות הסיעוד – המחסום הכלכלי של הצורך לתגמל את העובדות על עבודה החורגת ממשרה מלאה. במציאות זו התחזקה גם הסברה הרווחת בציבור כי עובדת הסיעוד אמורה לעמוד לרשות המטופל 24 שעות ביממה (נתן, 2011), והותר כל רסן ביחס לשעות העבודה ולמרחב שהעבודה מתבצעת בו (אלבין, 2016). התוצאה היא מבנה העסקה הפוגע ביכולתה של העובדת להגביל את משך יום העבודה שלה, מוביל לעומס עבודה רב ולשחיקה, ולטשטוש בין זמן העבודה לזמן הפרטי. הוא אף מעודד העסקה באופנים שאינם קשורים לטיפול סיעודי (בן ישראל, 2018) ויוצר תלות גדולה של המטופלים ובני משפחתם במטפלת.

הסדרי מגורים בחקלאות ובסיעוד

מעסיקי מהגרי העבודה בישראל חייבים, כאמור, לספק על חשבונם מגורים הולמים לעובדים.¹⁴ על המעסיק להעמיד את המגורים למשך כל תקופת העבודה, ועד מועד של שבוע לפחות לאחר סיומה. החוק גם מאפשר למעסיק לנכות משכר העובד סכום להחזר הוצאות המגורים, בשיעור שלא יעלה על הקבוע בתקנות עובדים זרים.¹⁵

בהמשך לכך קבע המחוקק¹⁶ כי המגורים של מהגרי העבודה חייבים לכלול מקום לינה שגודלו ארבעה מ"ר לפחות לעובד, ארונות אישיים, מיטה לכל עובד, חימום ואוורור, תאורה סבירה, מטבח מאובזר ומכונת כביסה, ואסר על לינת יותר משישה עובדים בחדר – כל אלה דרישות שברור מתוכנן כי הן מיועדות להסדיר מגורים משותפים של עובדים בענף החקלאות והבניין. הוראות החוק אינן מתייחסות כלל להסדר המגורים בענף הסיעוד, המחייב מגורים בבית המטופל הזקוק להשגחה או לטיפול במשך רוב שעות היממה, לאינטימיות המאפיינת אותו¹⁷ או להיבטים ייחודיים הנובעים ממנו, כגון צורך מיוחד בהגנה על פרטיות, ביטחון מפני אלימות מינית והפרדה בין פנאי לעבודה.

ענף החקלאות מתאפיין בכך שהוא מתקיים במרחבים הכפריים והפריפריאליים של ישראל, והעסקת מהגרי עבודה לחקלאות נפוצה בעיקר בקרב חקלאים בעלי משקים משפחתיים במושבים (קורלנדר, 2019). היעדר תחבורה ציבורית וכן חסם השפה מונעים מהעובדים הגעה תכופה, אם בכלל, למרכזים העירוניים, וחייהם סובבים סביב היישוב שהם מתגוררים בו (קורלנדר וקמינר, 2020). כלומר מהגרי החקלאות סובלים מבידוד מרחבי עקרוני, הרחק מרכזי האוכלוסייה בערים.

המצב בענף הסיעוד שונה. מהגרות העבודה עובדות בכל חלקי הארץ, מרכז ופריפריה כאחד, אך לרוב מעדיפות להתרכז במרכז הארץ, ובייחוד בערים הגדולות. יכולתן של העובדות להתמקם לפי רצונן מוגבלת בתקנות מיוחדות¹⁸ המחלקות את שטח ישראל לשלושה אזורים גאוגרפיים ומווסתות את מעבר העובדות בין אזור לאזור, כדי להבטיח היצע מספק של מטפלות

¹⁴ ס' 1ה לחוק עובדים זרים התשנ"א-1991.

¹⁵ תקנות עובדים זרים (שיעור ניכויים מהשכר בעד מגורים הולמים), תש"ס-2000.

¹⁶ תוספת ראשונה 1 לחוק עובדים זרים, תשנ"א-1991.

¹⁷ להרחבה ראו ע' אלבין (2016). בין אינטימיות נדרשת ובלתי מוגבלת לכפייה. עיוני משפט, לט, 369.

¹⁸ קביעת אזורים גאוגרפיים להעסקת עובדים זרים בענף הסיעוד, תשע"ד-2014.

גם באזורים שאינם אטרקטיביים בשל ריחוקם מהערים הגדולות וכן למטופלים המתקשים למצוא עובדת בשל מורכבות הטיפול בהם.¹⁹

הרוב המכריע של אנשים עם מוגבלות בתפקוד, ובכלל זאת זקנות וזקנים שבהם יתמקד מאמר זה בשל מצבם הייחודי בעת התפרצות נגיף הקורונה, מעדיפים לגור בקהילה ולהימנע ממעבר למוסדות. גם הקהילה המקצועית תומכת במדיניות המאפשרת המשך חיים והזדקנות בקהילה ובפיתוח שירותים מתאימים לשם כך (איילון ואחרים, 2013). לצד זאת, על אף קיומם של שירותים שונים כגון מרכזי יום, נופשונים, מועדונים לקשיש, סדנאות חוגים וביקורי מתנדבים – אדם הזקוק לטיפול סיעודי או להשגחה במשך רוב שעות היממה יזדקק לאדם אחר שיהיה איתו במשך השעות הללו, כדי לאפשר את המשך המגורים בקהילה.

מדינת ישראל משתתפת בעלות הטיפול הסיעודי בזקנים באמצעות גמלת סיעוד, הניתנת לזכאים כגמלה בכסף או בעין, כלומר בשעות טיפול של מטפלת סיעודית, ישראלית או זרה, לפי בחירתו של המטופל ובכפוף לעמידתו בתנאים לקבלת היתר העסקה. סכומי גמלת הסיעוד אינם יכולים ואינם מיועדים לממן עזרה של 24 שעות 7 ימים בשבוע, בהתאם לחוקי העבודה של מדינת ישראל, ולכן מטופל הזקוק לעזרה כזו יידרש לממן בעצמו חלק מעלות ההעסקה בשל הפער בין עלות ההעסקה הכוללת וסכום גמלת הסיעוד. השילוב בין ביטוח סיעודי שאינו מכסה העסקה מסביב לשעון (ובמרבית המקרים אפילו לא במשרה מלאה) ובין מדיניות הגירה נדיבה ואפשרות להעסיק את המטפלות המהגרות בשכר נמוך יותר משכר הישראליות יחסית להיקף המשרה, הוביל לגידול מהיר בכמות מהגרות העבודה שהן מטפלות סיעודיות (רגב-מסלם, 2013).

מבנה ההעסקה הזה מוביל לחששות רבים אצל המטופלים ובני משפחתם: פחד מפני הימצאותו של זר בבית ומפני הפלישה לפרטיות הכרוכה בכך, פחד מפני התעללות גופנית או רגשית על ידי המטפלת, פחד מהתלות הגדולה במטפלת, מהפרת אמון, מהזנחה ומנטישה (איילון, 2009). למעשה, לצד התלות הרבה שאכן קיימת במטפלות מהגרות העבודה, דווקא זקנים המטופלים על ידי עובדות סיעוד ישראליות, שאינן מתגוררות בבית המטופל, דיווחו על מקרי הזנחה יותר מאשר המטופלים על ידי מהגרות עבודה. עם זאת, אין הבדל בין זקנים המטופלים על ידי מטפלת זרה ובין המטופלים על ידי מטפלת ישראלית בכל הנוגע לדיווחים על מעשי אלימות נפשית וכלכלית, ובשני המקרים מדובר על אחוזים זניחים. ככלל, הטיפול הביתי על ידי מהגרת עבודה הוא האפשרות המועדפת על זקנים ועל בני משפחותיהם (איילון ואחרים, 2013).²⁰ השאלות המגיעות אל קו הסיוע מדגימות אחדים מהקשיים הנובעים ממגורי המטפלת בבית המטופל. למשל, לעיתים פונים אליו מעסיקים שאינם יודעים אילו משימות העובדת רשאית לבצע ואילו חורגות מתפקידה. הם אינם יודעים למשל אם יש לה זכות למנוחה יומית ומהן חובותיה כאשר המטופל שוהה באשפוז מחוץ לביתו. מכנה משותף לפניות רבות הוא חרדה רבה ממצב שבו המטפלת עוזבת את בית המטופל – החל במנוחה יומית ושבועית, דרך ימי מחלה וחופשת

¹⁹ מלבד הכבילה הגאוגרפית, מהגרות העבודה בענף הסיעוד נתונות להסדרי כבילה נוספים, להרחבה ראו ע' פורת (2017). *זקנים סיעודיים ומהגרות עבודה – "עבודת גבולות"* (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, 6.

²⁰ קושי ייחודי קיים אצל משפחות עם ילדים בעלי מוגבלויות. למעשה לא משתלם להעסיק מהגרת עבודה בעיקר משום שהיות שאין צורך בטיפול 24/6, עלות הטיפול גבוהה מדי ואף העובדות עצמן אינן מעוניינות בכך (ג' זעירא, 2016).

מולדת ממושכת וכלה בחופשת לידה או בסיום יחסי העבודה. כל אלה מצבים המעידים על התלות הרבה של המטופל ובני משפחתו במטפלת ועל הקושי הנובע מהסדרה בעייתית של האפשרויות להסתייע במטפלת מחליפה.

לצד זאת עולה מהפניות העובדה שהמטופלים ובני משפחותיהם אינם מקבלים את התפיסה שבית המטופל הוא גם ביתה של העובדת, ורואים בו את ביתם בלבד שהיא מתארכת בו לצורך פונקציונאלי. לדוגמה, יש בהם כאלה המצלמים ומקליטים את המטפלת, מגבילים את יכולתה לארח בבית חברים או בני זוג ואף רואים בכך הפרת משמעת; יש הסבורים שאפשר למנוע מהעובדת לסגור את דלת חדרה במשך כל שעות היממה, למנוע ממנה להשתמש במוצרי מזון שונים ואף במקרר הביתי, לחייבה לשמור על כשרות או לדרוש ממנה להימנע מלשוחח בטלפון הסלולרי הפרטי שלה בזמן שהייה עם המטופל.

במחקר עדכני (קושנירוביץ' ורייכמן, 2019) דיווחו עובדות הסיעוד על תנאים פיזיים ואספקת ציוד טובים יחסית, שהם פועל יוצא של מגוריהן בבית המעסיק. תמונה שונה עולה ביחס להיבטים אחרים של המגורים בבית המטופל. במשך השנים פורסמו עדויות על דפוסי העסקה המלמדים על ביטול זכותן של העובדות למרחב פרטי: עדויות על העסקה במשימות החורגות מאלו שעובדת הסיעוד רשאית לבצע,²¹ על ניצול, על אלימות, על אלימות מינית, על העסקה מסביב לשעון ללא מנוחה (נתן, 2010; נתן, 2011; משה, 2013)²² ועל חיוב של העובדת לישון עם המטופל בחדרו (נתן, 2011). נראה כי הצורך של העובדות במקום משלהן הוביל לדפוס פעולה מקובל: כמה עובדות השוכרות דירה במשותף כדי לשהות בה ביומן החופשי. במרחב זה, המכונה דירה קהילתית, הן זוכות לפנאי ולפרטיות החפה ממבטם המפקח של המעסיק ושל בני משפחתו (פורת, 2017).

האסדרה של מגורי מהגרי העבודה לחקלאות דומה בהגיגה אך שונה בביצועה. מגורי מהגרי העבודה מוגדרים על ידי משרד החקלאות מבנה חקלאי, בקטגוריה של מבני שירות אחרים כגון סככות ומחסנים, ציוד וכלים, מרכז מזון ומתבן.²³ מגורי מהגרי העבודה במושבים קשורים אפוא באסדרה ובאישור של רמ"י (רשות מקרקעי ישראל). נאמנה לעקרון הזמניות המונע השתקעות של מהגרי העבודה המגולם במשטר ההגירה הישראלי, רמ"י מאפשרת הקמת מגורים למהגרים אך ורק במבנים יבילים, ואף אינה מאפשרת הסבת מבנים קיימים, שאינם יבילים, למגורי עובדים.²⁴ זאת הסיבה למגורים במכולות או בקרוואנים שהפכו לסימן ההיכר של העובדים מתאילנד. ההרשאה להצבת המבנה היביל זמנית אף היא ומוגבלת לשלוש שנים בלבד,²⁵ אם כי אפשר להאריכה מעבר לפרק הזמן הזה כל עוד בעל הקרקע מחזיק באישור להעסקת מהגרי עבודה. משרד החקלאות אינו מלין על ארעיות מבני המגורים של מהגרי העבודה, וכך, בעוד הוא קורא להסדרה ולהקלות בבינוי של מבנים חקלאיים שונים, הוא אינו עושה כן למבני המגורים של

²¹ ע', ליבוביץ-שקד (2019, 17 בפברואר). מטפלת, מבשלת, מנקה, כובסת, בייביסיטר, דוגוקר, שעון מעורר ומדיח כלים. המקום הכי חם בגיהנום. אוחר מתוך <https://www.ha-makom.co.il/post-edith-linoy-answer>

²² וכן ל', ירון (2019, 7 במרץ). עובדות סיעוד זרות מותקפות מינית בידי קשישים – ונאלצות להמשיך לטפל בהם. הארץ. אוחר מתוך <https://www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.6999578>; צ', שדה

(2018, 4 במרץ). האם משהו דואג לעובדים שכולנו זקוקים להם? הכירו את המטפלים הסיעודיים. YNET. אוחר מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5137130,00.html>

²³ אריכא-פרום ואחרים (2013). מדיניות, הנחיות וקריטריונים לתכנון מבנים חקלאיים. הרשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר, אגף תכנון כפרי אזורי, 7.

²⁴ נוהל 37.07B – מתן הרשאה לשימוש בקרקע למטרת מגורי עובדים זרים.

²⁵ כל אישור משמעו מיסוי של 7,000 ₪ לרמ"י.

מהגרי העבודה. בניית מגורי קבע למהגרי העבודה היא אפוא בגדר בנייה לא חוקית. יתרה מכך, עד לשנת 2019 נכללו המבנים הזמניים של מהגרי העבודה במכסת היחידות המקסימלית המותרות לכל יישוב (מושב או קיבוץ) לפי תוכנית התמ"א 35 (תוכנית המתאר הארצית),²⁶ וחקלאים רבים לא הסדירו את מגורי מהגרי העבודה בשל כך. עם זאת, מיוני 2019 הפסיק להיכלל מבנה יביל למגורי מהגרי עבודה במצבת יחידות הדיור של היישוב.

פועל יוצא של אסדרה זו הוא שמהגרי העבודה מתגוררים יחדיו. ביישובים אחדים הוקמו שכונות מופרדות למהגרי העבודה, ובאחרים הם שוכנו במגורים דמויי קסרקטין בשטחי התפעול של המשקים המשפחתיים (קורלנדר וקמינר, 2020). מהגרי העבודה מתגוררים אפוא באזורי לינה, אכילה ורחצה משותפים, ובמשקים גדולים ישנם מספר חדרי שינה וחלל מגורים משותף ובו מטבח, שירותים וסלון. אמנם יש עובדים המתגוררים בחדרים מסודרים ובתנאי תברואה נאותים, אולם מרבית העובדים סובלים מתנאי מגורים ומתנאים סניטריים קשים במיוחד. פרשת סעדיה יוסף²⁷ חשפה מקרה קיצון שבו שוכנו עשרה עובדים במתחם ובו סככה בלבד ומטבח מאולתר בשטח עפר, תנאים קשים עד כדי כך שהעובדים נאלצו לחפור בור באדמה כדי ללון בו, אך גם במקרים קיצוניים פחות עובדים רבים בענף מתגוררים במכולות שהוסבו למגורים, לעיתים ללא אמצעי חימום, קירור או אוורור נאותים ובצפיפות גדולה יותר מהנקוב בחוק.

בשנים האחרונות נערכו שני מחקרי סקר שבחנו גם את נושא מגוריהם של מהגרי העבודה בענף החקלאות. הראשון משנת 2019 נערך על ידי רייכמן וקושנירוביץ' (2019), והוא מקיף סקר מדגמי של 180 עובדים מתאילנד בפעילות במשך שמונה שנים. הסקר השני נערך בשנת 2020 על ידי עמותת קו לעובד בקרב 178 עובדים, באמצעות הזמנה לענות על סקר שהתפרסם בקבוצת הפייסבוק של העמותה. אף על פי שמהמחקר הראשון עולה תמונה מתונה יותר, עדיין עולה מהסקרים כי קיימות הפרות חוק מרובות בנושא המגורים.

ממחקרן של רייכמן וקושנירוביץ' (2019) עלה כי מרבית העובדים העריכו את תנאי מגוריהם כגרועים ברובם; כ-20% לא קיבלו מקרר, 14% לא קיבלו מיטה לישון בה ולכמחצית מהעובדים לא סופק ארון לשים בו את בגדיהם וחפציהם האישיים. לכמחצית מהעובדים לא סופק אמצעי חימום, והיה עליהם לרכוש אותו בעצמם. עם זאת, ניכר כי כל העובדים שרואיינו מתגוררים בצפיפות המותרת על פי החוק, וכ-40% מהם חולקים מתחם מגורים עם שני עובדים נוספים.

הסקר של עמותת קו לעובד לא היה מדגם מייצג כי אם הזמנה למענה, וככזה הוא משרטט תמונה קשה יותר ממחקרן של רייכמן וקושנירוביץ', והוא בוודאי מפורט הרבה יותר. סקר העמותה מקיף את כלל תנאי המגורים, ועולה ממנו כי עובדים רבים מתגוררים במבנים מאולתרים שבו בעצמם, ישנים בחדרים ללא חלון ובצפיפות גדולה הרבה יותר משהחוק מתיר. נוסף על כך, יותר ממחצית העונים לסקר לא קיבלו אמצעי חימום וקירור ואמצעי לינה מספקים (מזרן, שמיכה, כרית, מיטה).

הסקר ממשיך ועובר מתחם אחר מתחם, ותמונת מצב עגומה עולה מהדיווחים. בכל האמור למטבח, דווח על מחסור בגז בישול ועל כך שהעובדים היו צריכים לקנות בעצמם ציוד חסר, לרבות מקררים. כמו כן ניכר ממנו כי לכ-60% מהעובדים אין מספיק כלי אוכל וכי אין מקום

²⁶ נ', בוסו (2019, 17 ביוני). יוסדרו בתוכנית מיוחדת, מגורים זמניים במושבים ובקיבוצים לעובדים זרים בחקלאות. כלכליסט. אוחר מתוך https://www.calcalist.co.il/real_estate/articles/0,7340,L-3764387,00.html

²⁷ מדינת ישראל נגד סעדיה יוסף 11221-06-14.

ישיבה נפרד לכל עובד סביב שולחן האוכל, ולמחציתם אין כלל אזור אכילה ייעודי במתחם המגורים. ממצא קשה במיוחד הוא כי 43% מהעובדים ענו כי אין להם מספיק מי שתייה. אפשר לתלות ממצא זה במגורים המאולתרים של רבים מהם בשטחים החקלאיים וכן בצנרת ישנה ולא מתוחזקת המשפיעה על איכות המים. בכל האמור לשירותים ולמקלחות, שליש מהעונים על הסקר אמרו כי ככל הידוע להם מגוריהם כלל אינם מחוברים למערכת ביוב מוסדרת, ומעט יותר ממחצית טענו כי הצידוד הסניטרי העומד לרשותם אינו תקין. עובדים רבים התלוננו גם על מערכת חשמל מסוכנת ועל מגורים בקרבת חומרים מסוכנים כגון כימיקלים ודלק.

המגורים בקבוצות של עובדים מייצרים פגיעות מבנית בכל האמור למרחב בטוח לנשים מהגרות עבודה בתחום החקלאות, המהוות מיעוט של 3% מסך מהגרי העבודה לענף זה בשנת 2018 (קורלנדר, 2019, עמ' 193). ניסיונות שהתקיימו בעבר להסדיר חוק, נוהל ו/או תקנה המתייחסים לנשים מהגרות עבודה לחקלאות, המחייבים את המעסיק לספק למהגרת העבודה חדר ושירותים נפרדים, הובילו לכך שמשנת 2016 מעסיקים המבקשים להזמין נשים צריכים לחתום על טופס המאשר כי קיימים מגורים נפרדים ולהבטיח כי העובדת תועסק בחקלאות בלבד.²⁸ עם זאת ניכר כי תקנה זו לא מיושמת במקרים רבים וכי העובדות חשופות לפגיעות מרובה (שוהם וקורלנדר, 2021). בסקר שנערך בשנת 2017 היו הערכות הנשים את תנאיהן רעות יותר מהערכות הגברים את תנאיהם: 80% מהן העידו כי תנאי המגורים שלהן גרועים או גרועים מאוד, ואף לא אחת העריכה כי הם טובים או טובים מאוד (רייכמן וקושנירוביץ', 2019). רובן, שבע מתוך עשר, חולקות את מקום המגורים שלהן עם גברים. שלוש מהן דיווחו כי הן הנשים היחידות במקום העבודה שלהן. כמו כן מסקר המגורים שערך ארגון קו לעובד (2020) עלה כי עובדים רבים אינם יכולים לנעול את חדרם, גם כשמדובר בחדר של נשים במגורים משותפים עם גברים.

מחקרים מעין אלו כבר נערכים שנים רבות, הן על ידי ארגונים למיניהם והן על ידי אנשי אקדמיה, אולם נכון להיום ננקטת מדיניות, מודעת או לאו, של העלמת עין מתנאי המגורים של מהגרי העבודה. על אף ההבדלים הגדולים בין הענפים ועל אף מאפיינים נוספים, הגדירה אותם התוכנית הלאומית למאבק בסחר בבני אדם (2007) ענפים המועדים במיוחד לעבדות, אולם המדינה לא עשתה מאמץ לשפר את מצבם של העובדים בהם, כמו למשל באמצעות חקירות יזומות בענף הסיעוד (נייזנה, 2020). בסקר פייסבוק שנערך על ידי עמותת קו לעובד בשנת 2020 נשאלו 734 עובדים אם נתקלו בגורם מדיני שבא לחקור את תנאי ההעסקה והמגורים שלהם, ורק 5% מהם ענו בחיוב.²⁹ כמו כן בבקשת חופש מידע שהגיש הארגון התברר כי בשנת 2019 נפתחו 34 תיקי חקירה בגין עבירות על חוק עובדים זרים, לא כולל עבירה של העסקת עובד זר, ורק בשניים מהמקרים השתמשה המדינה בעיצומים כלכליים בגין הפרה של דיני עבודה. כמו כן, בשל פער בין הפסיקה לחקיקה, עובדים אינם יכולים להגיש תביעה אזרחית בדרישה לפיצויים בגין עוולה זו (רוטשילד, 2020).

על אף ההפרות הקשות בתחום תנאי המגורים, עומדת לזכותם של רוב מהגרי העבודה בחקלאות העובדה שהם מתגוררים בקבוצה של עובדים כמותם, ובמשקים וביישובים גדולים שמועסקים בהם עובדים רבים אף נרקמות "מיני קהילות" (קורלנדר וקמינר, 2020). הווה אומר,

²⁸ טופס הצהרה מטעם יחידה יה"ב ורשות האוכלוסין וההגירה מיום 20.6.2016.
²⁹ על פי סקר "קו לעובד" 3.2.20, 83% מעובדי החקלאות התאילנדים משתכרים פחות משכר המינימום. 95% מהם לא נתקלו בשום גורם אכיפה.

חיי הקהילה, הדת והעבודה של העובדים מרוכזים במרחב האחד של המשק החקלאי ובתוך קבוצה מצומצמת יחסית של עובדים (Shoham, 2017).

אמנם מהגרי העבודה מתאילנד מתגוררים במגורים נפרדים ממגורי מעסיקיהם, אך למרות זאת, ההפרדה בין מרחב שמתקיימת בו עבודה ובין מרחב לפנאי מטושטשת, וזאת משום שהם מתגוררים בתחומי המשקים המשפחתיים או בתחומי היישוב. מכאן שהפיקוח על מהגרי העבודה נוטה להתפרש על כל תחומי חייהם, מפיקוח בזמן עבודתם (Kaminer, 2019), לפיקוח על מגוריהם ועל ניצול זמנם הפנוי (כהן, 1999).

אלימות מינית היא סממן קיצון להיעדר מרחב בטוח למהגרות העבודה, בסיעוד ובחקלאות. בכתבה שפורסמה בעיתון "הארץ" (7.3.19) תוארה אלימות מינית כלפי עובדות הסיעוד. אחת מהן העידה: "כששאלתי למה הוא נכנס, הוא היה עונה שזה הבית שלו ושהוא יכול לעשות מה שמתחשק לו". על פי מחקר משנת 2012 (Raijman and Kushnirovich), 19% מהמהגרות העובדות בסיעוד נחשפו לאלימות מינית, ויש לשער כי קיים תת-דיווח בנושא וכי המספרים גבוהים הרבה יותר.

יש יסוד סביר להניח כי המצב בקרב מהגרות העבודה לחקלאות אינו שונה, וייתכן שאף גרוע מכך משום שהן עובדות במקצוע המאויש ברובו על ידי גברים. למעשה, אסטרטגיית ההתמודדות הנפוצה בקרב מהגרות העבודה לחקלאות היא מציאת בן זוג מגן. דפוס זה תועד במחקרים (קורלנדר, 2019; Shoham, 2017), על ידי עמותת קו לעובד³⁰ ובתקשורת.³¹

בענף החקלאות אפשר לראות אפוא יחס אינסטרומנטלי לעובדים, שמטרתו להבטיח כי הם מספקים כוח עבודה זול, זמין וזמני. גם אם החוק ברור בעניין דרישות המגורים, אפשרות סיווג המגורים כמבנה חקלאי באופן המכווין את סוג המגורים שהחקלאי מציע לעובדים וכן היעדר אכיפה גורמים להפרות חוזרות ונשנות של דרישת המגורים ההולמים, ומאפשרים ומנרמלים הלנה של העובדים בתנאים בלתי ראויים. מגורים צפופים, קטנים, מזוהמים, ללא מיזוג אוויר או תנאי סניטציה בסיסיים, ולעיתים ללא כלי מיטה, אוכל ואף קורת גג אינם רק עבירה על החוק בפני עצמה אלא סממן המעיד על העסקה פוגענית עד כדי סחר בבני אדם.

אמנם עובדות הסיעוד מתגוררות בכל רחבי הארץ, כולל בערים המרכזיות שהן נהנות בהן מריכוזי קהילה, אולם במשך רוב השבוע הן מבודדות יחסית בבית המטופל ונדרשות להיות זמינות כל הזמן. פירוש הדבר הוא כי במשך רוב השבוע הן חשופות לפגיעה בפרטיותן, לאלימות ולאלימות מינית הנובעת, במידה מסוימת לפחות, מהסדר המגורים. דפוס השילוב של העסקה ומגורים גורם לתלות גדולה של המעסיק בעובדת ולפגיעות מובנית שלו הן בשל חששו מנטישת העובדת והן בשל שחיקתה שלה. פגיעותה של העובדת מועצמת על רקע מאפיינים נוספים של משטר ההגירה הישראלי המגביל יצירת זוגיות, משפחה וקהילה (שוהם ובן ישראל, 2020).

אף שממבט ראשון הסדר המגורים של מהגרות העבודה בענף הסיעוד והסדר המגורים של מהגרי העבודה בענף החקלאות שונים זה מזה במהותם, שני ההסדרים הללו מובילים בסופו של

F. Wexler (2013). *Female Migrant Agricultural Workers in Israel and Gender-Based Violations of Labor Rights*. Workers' Hotline. Retrieved from <https://www.kavlaoved.org.il/en/wp-content/uploads/sites/3/2014/05/KLO-Thai-Women-Report-Dec-2013.pdf>; נ' שאוור (2014, 6 במרץ). ולקחת לך חבר. קו לעובד. אוחר מתוך <https://www.kavlaoved.org.il/%D7%95%D7%9C%D7%A7%D7%97%D7%AA-%D7%9C%D7%9A-%D7%97%D7%91%D7%A8>.

³¹ ז', בסול (2016, 19 בספטמבר). התחננתי ללכת לרופא אבל הבוס לא הסכים. *The Marker*. אוחר מתוך <https://www.themarker.com/career/1.3071596>.

דבר לבידודם של העובדים. הפגיעות הרבה של העובדים שהסדרים אלה גורמים לה, מקורה בהגיון המדינה האתנו-לאומית המבקש למנוע יצירת משפחות וקהילות של מהגרים והשתקעות של מהגרי עבודה בישראל.

מגורים בעידן הקורונה

התפרצות מגפת הקורונה הובילה לשינויים דרמטיים בשוק העבודה הישראלי. אזרחים רבים איבדו את הכנסתם כשמצאו עצמם מוגדרים "לא חיוניים" או סבלו מירידה ניכרת בהיקף עבודתם במהלך שלושת הסגרים ובשגרת הקורונה של המשק הישראלי. לעומתם, העובדים הישראליים ומהגרי העבודה בענף החקלאות והסיעוד הוגדרו חיוניים והמשיכו בעבודתם (קורלנדר, ניינה ושמיר, 2021). חלק זה של המאמר בוחן כיצד השפיעו ההגבלות וההוראות החדשות שחלו על ענפי החקלאות והסיעוד על סוגיית המגורים של מהגרי העבודה.

התפרצות נגיף הקורונה הובילה לכך שממרץ 2020 ועד לינואר 2021, מועד כתיבת שורות אלו, הוטלו מגבלות שונות על חופש התנועה של כלל תושבי המדינה כדי לנסות לעצור את התפשטות המגפה. בהתאם למצב – סגר או שגרת קורונה – המגבלות מתירות יציאה מהבתים לצרכים שונים, כגון הצטיידות במזון ובתרופות, התאווירות ופעילות גופנית במגבלת מרחק. לצד זאת, שירותים רבים בקהילה נסגרו, ונאסר על התקהלות מרובה, אפילו במקומות פתוחים. מגבלות אלו חידדו את ההתכנסות של הפרט אל תוך ביתו, שבמקרה של ענפי החקלאות והסיעוד הוא גם מקום העבודה שלו.

כאמור, עובדי החקלאות, ישראלים וזרים, עצמאיים ושכירים כאחד, הוחרגו, ולא הוטלו מגבלות על עבודתם.³² מבחינה זו, העובדה שמהגרי העבודה לחקלאות הם "עובדים קבועים מאחורי הבית",³³ קרי עובדים במקום שגרים בו וגרים במקום שעובדים בו, אפשרה להם לשמור באופן יחסי על שגרת חייהם בכל הנוגע לחופש התנועה, על אף המגבלות שהוחלו על כלל הציבור. עם זאת, אף על פי שלא הייתה הנחיה רשמית בעניין, ובניגוד להקלות לכלל הציבור, מעסיקים ולשכות פרטיות לתיווך ולטיפול במהגרי העבודה החמירו והורו למהגרים העובדים בחקלאות לא לנסוע לעיר הקרובה כדי לערוך קניות גדולות ולהסתפק בקניות במכולת של היישוב או אצל ספק האוכל התאילנדי, וכן לא לנסוע לשם הפקדות כסף, וזאת כדי לצמצם את חשיפת העובדים לגורמים מידבקים. מושבים וקיבוצים רבים, שבימים כתיקונם מוקפים בגדר אך שעריהם פתוחים לרווחה במשך היום, סגרו אותם בכל שעות היממה והציבו שומר בכניסה כדי למנוע כניסת זרים לתחומי היישוב מחשש להדבקה. וכך קרה שמהגרי העבודה לחקלאות, שגם בימים כתיקונם בודדו בתחומי המשק החקלאי ובמגוריהם, בודדו פי כמה בימי הקורונה.

צפיפות מגוריהם של מהגרי העבודה לחקלאות לא היוותה בעיה בעיניהם של מקבלי ההחלטות עד אשר פרצה מגפת הקורונה. אולם בשל הצורך לרווח את מגורי העובדים עם פריצתה ולמתן את אפשרויות ההדבקה, הוחלט ברמ"י (החלטה 4787) לאפשר הצבה של מבנים יבילים נוספים בשטח החקלאי ללא הבירוקרטיה והתשלום הנלווה לכך לרשות. החלטה זו מסוף מרץ 2020 היא הוראת שעה המוגבלת בזמן, ראשית עד ליולי 2020, ולאחר מכן עד להודעה

³² ראו קובץ הנחיות מיום 22 במארס 2020: [תקנות שעת חירום \(הגבלת מספר העובדים לשם צמצום התפשטות נגיף הקורונה החדש\)](#) התש"ף 2020.

³³ כשם מאמרם של קורלנדר וקמינר (2020) הנושא שם זה.

חדשה. רמ"י הסבירה את ההקלה שנתנה גם בכך שאם יתגלה עובד חולה, יוכל המבנה הנוסף לשמש מקום לבידודו.

בעוד העובדים בענף החקלאות נהנו משגרה יחסית, גם אם מבודדת יותר, ומיתרון השינוי שאף אפשר להוסיף להם מבני מגורים, היה מצבו של ענף הסיעוד שונה בתכלית. עם התפשטות נגיף הקורונה הפכה אוכלוסיית הגיל השלישי (בני השישים והשבעים) והרביעי (בני השמונים והתשעים) לקבוצה המוגדרת בסיכון גבוה להידבקות בנגיף ולתמותה ממנו (דורון, 2021, עמ' 58). בתוך קבוצה זו, הקשישים הסיעודיים המאופיינים במצב גופני ירוד – ובייחוד אלו המתגוררים במוסדות השונים – נמצאים בסיכון גבוה אף יותר לתחלואה קשה. מצב זה הוביל לכך שבשיח הציבורי נתפסה בתחילה מגפת הקורונה כמגפה של זקנים (דורון, 2021, עמ' 58, 62).

בשל הגבלות התנועה וההנחיות לשמירת מרחק, הייתה עובדת הסיעוד האדם היחיד שראו מטופלות רבות במשך תקופה ארוכה, והיחידה שנשאה בנטל הטיפול בהן. האיסור לשהות במרחב הציבורי ללא מטרה מוגדרת והחשש הכבד מהידבקות בנגיף ומהדבקת המטופלים עשו את האפשרות של המטופלות לנוח מעבודתן לסוגיה מורכבת במיוחד המעמידה את בריאות המטופלים מול חופש התנועה והזכות למנוחה של המטפלת. כל זאת הועצם היות שגם רבים מבני משפחתם של הקשישים נמנעו מביקורים בביתם או הפחיתו אותם בשל חשש לבריאותם שלהם ושל הקשישים (אף שהדבר לא נאסר בהנחיות), ובכך נמנע מהעובדות הסיעוד ששבשגרה מאפשר להן לצאת ליום המנוחה, להתאווורות ולסידורים אישיים. האיסור על התקהלויות בכלל, ובגנים הציבוריים בפרט, וכן סגירת מרכזי היום, כמו גם מרחבים ציבוריים נוספים כמרכזי יום לקשיש, מספרות ובתי קפה, צמצם עוד יותר את אפשרויות ההתאווורות של עובדת הסיעוד, עם המטופל ובלעדיו.

התוצאה הייתה ששגרת חייהן של רבות מעובדות הסיעוד הצטמצמה לכדי שגרת טיפול שוטפת ושוחקת בתוך הבית פנימה. גם אם בימים או בשבועות הראשונים להתפרצות הנגיף, וכל עוד לא היה מידע רב על אופי המחלה ועל דרכי ההידבקות בה או על משך הזמן שיחולו בו מגבלות, נראתה שגרה זו סבירה, עם התמשכות המגפה נעשה קשה יותר ויותר לקבל מצב כזה. אף על פי כן, במשך הזמן התקבעה מציאות זו. בה בעת, בשל חומרת התפרצות המגפה במסגרות הדיור והטיפול בזקנים, הוחלו במוסדות אלה, במקרים רבים באופן עצמאי וחד צדדי, הגבלות קשות על הדיירים ועל בני משפחותיהם – מעבר לקבוע בהנחיות הכלליות לציבור ובדרישות משרדי הממשלה הרלוונטיים – לרבות שלילת יציאה מוחלטת מהמוסד ואיסורים גורפים על ביקורי משפחות (דורון, 2021, עמ' 63). בתוכנית הלאומית להגנה על דיירי מוסדות הגיל השלישי "מגן אבות ואימהות" נקבע בשלבים הראשונים של המגפה שתואגבל או שתיאסר תנועת עובד זר המתגורר עם המטופל מחוץ לתחום המוסד, ותותר באישור הממונה ולצרכים חיוניים בלבד.³⁴ מניתוח של הפניות לקו הסיוע ושל פניות המעסיקים לרשויות ניכר כי החלטות המטופלים ובני משפחותיהם להחמיר את אמצעי הזהירות שנקטו אף יותר מהקבוע בהנחיות, הובילו אותם לדרוש ממהגרות העבודה לסיעוד בקהילה להגביל את עצמן בהתאם ואף לדרוש מקובעי המדיניות להחמיר באופן רשמי את ההגבלות עליהן, כך שיידמו כמה שיותר לאלו שבבתי האבות והדיור המוגן. למשל, אם בני משפחת המטופל החליטו להימנע מביקורים אצלו, אף על פי שההנחיות

³⁴ תכנית מגן אבות ואימהות, 20.04.20, נספח 3 – הנחיות לצמצום חשיפה וניהול חקירת התפרצות קורונה במוסדות לדיור מוגן, 133.

החריגו במפורש מפגש לצורך סיוע לאדם הסובל מקושי או ממצוקה,³⁵ הם סברו שעל המטפלת לוותר על מנוחה ועל חופשה שהייתה מקבלת בעת ביקורי המשפחות, ולו גם בתוך הבית עצמו. כך עולה מפניות שהגיעו אל הקו, ואפשר לראות זאת לדוגמה בפניית מטה מאבק הסיעודיים מאמצע אפריל שנטען בה כי "על העובדים הזרים בסיעוד לשהות בבית הסיעודי 7 ימים בשבוע". בהתאם לכך התבקשו הרשויות לפרסם הנחיות ייחודיות לעובדות הסיעוד שלפיהן ההקלות המוחלטות על כלל האוכלוסייה אינן חלות על מהגרות העבודה לסיעוד, "כל עוד אין הקלות לסיעודיים", שכן בהיעדר הנחיות "נוצר לחץ אדיר מצד העובדים לאפשר יציאה מן הבית לימי מנוחה ובכלל".³⁶ אפשר לראות זאת גם בפניית המטה מתחילת חודש מאי, שבה נדרש משרד הבריאות להוציא הנחיה מפורשת כי תנועתה של מהגרת עבודה בסיעוד המתגוררת בבית המטופל מחוץ לביתו תוגבל או תיאסר.³⁷ דרישה זו הועלתה כהשוואה להנחיות שנקבעו בתוכנית "מגן אבות ואימהות" מתאריך 20.4.20 ביחס למוסדות הדיור המוגן בגלל הסיכון המיוחד להתפרצויות המגפה במוסדות מסוג זה, הנחיות שבוקרו על ידי ארגון קו לעובד,³⁸ ואשר מאוחר יותר הבהיר משרד הבריאות כי היו רלוונטיות למגבלות התנועה שהתקיימו במועד הוצאתן, וממילא לא כוונו להחמיר עם המטפלות יותר מאשר עם כלל הציבור.³⁹ ההצדקה העולה מגישת המטופלים היא המגורים המשותפים. מכיוון שבית המטופל הוא ביתה של המטפלת, לכאורה עלולה כל יציאה שלה לחופשה לסכן יותר את המטופל, מכיוון שבלתי אפשרי לשמור על הפרדה ולמנוע הדבקה. מאחר שזהו ביתה, קל יותר לדרוש ממנה להישאר בו כדי להגן על בריאות המטופל – דרישה בלתי אפשרית ממטפלות סיעוד ישראליות המגיעות יום-יום לבית המטופל וחוזרות לביתן.

באותה תקופה, כעבור שלושה שבועות של הקלות הדרגתיות במגבלות שהוטלו על הציבור, פרסמה הממונה על זכויות העובדים הזרים במשרד העבודה פנייה לעובדים הזרים בסיעוד הביתי ולמעסיקיהם,⁴⁰ ובה הבהירה כי העובדים אינם מוחרגים מההקלות שכבר חלות על הציבור והדגישה בבירור כי העובדות יכולות לצאת מבית המעסיק למנוחה שבועית. יומיים לאחר מכן (9.5.20) פרסמה רשות האוכלוסין וההגירה "הבהרה הנוגעת ללינת עובדים זרים סיעודיים מחוץ לבית המטופל ביום המנוחה". בהבהרה זו נכתב כי בהתאם להנחיות⁴¹ אסור לעובדים להתקהל, לא כל שכן לשון ב"דירות קהילתיות". הנחיה זו אומצה מאוחר יותר לתוכנית המדיניות "מגן אבות

³⁵ תקנות שעת חירום (נגיף הקורונה החדש – הגבלת פעילות), תש"ף-2002, תקנה 2 (12). חריג זה למגבלות על היציאה ממקום המגורים שאפשר לבני המשפחות של המטופלים להגיע להחליף את המטפלת ולאפשר לה לנוח ולצאת מהבית לצרכים המותרים בתקנות, היה בתוקף בנוסח כזה או אחר במשך כל התקופות שבהן חלו מגבלות על תנועה ויציאה מהבית. כשבני המשפחה נמנעים מלעשות זאת – מדובר בהחמרה מעבר לקבוע בתקנות.

³⁶ מכתב מטה מאבק הסיעודיים מיום 18.4.20. עותק נמצא אצל המחברות. באופן רשמי לא היו הנחיות מיוחדות לסיעודיים בקהילה, ועל כן נראה שמכתב זה מהווה ניסיון להחיל את המגבלות שהוחלו במוסדות סיעודיים שונים בשיא ההתפרצות הראשונה של המחלה גם על מטופלים בקהילה, וגם לאחר שהוחל בהקלות, כפי שביקשו מאוחר יותר נציגי מטה המאבק באופן רשמי. מכתב זה משקף את השיח ברשתות החברתיות ובפניות שהגיעו אל הקו, ומהן עולה כי המטופלים סבורים כי עניין יציאתה של המטפלת מהבית אינו צריך להיות כפוף להנחיות החלות על כלל האוכלוסייה.

³⁷ מכתב מיום 6.5.20 ממטה מאבק. עותק נמצא אצל המחברות.

³⁸ מכתב קו לעובד מיום 17.5.20. עותק נמצא אצל המחברות.

³⁹ מכתב מגן אבות ואימהות מיום 24.5.20 אל עו"ד אלעד כהנא מקו לעובד.

⁴⁰ הממונה על זכויות עובדים זרים במשרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים, הודעה מיום 6.5.20. עותק מצוי אצל הכותבות.

⁴¹ צו בריאות העם (נגיף הקורונה החדש) (בידוד בית והוראות שונות) (התש"ף 2020).

ואימהות". משמע שבעת משבר הקורונה אסרו הרשויות על ההסדר היחיד שהעניק לעובדות מרחב פרטי משלהן.⁴²

כל ההוראות האלה זרעו בלבול רב בקרב מטופלים ועובדות סיעוד כאחד. יש להניח כי אי בהירות זו נבעה מריבוי הגורמים המנחים,⁴³ מהיעדר התייחסות להבדל בין מסגרות הדיור השונות ובין מגורים בקהילה בהקשר לסיכוני הדבקה (דורון, 2021, עמ' 63), מעיכוב בפרסום ההנחיות לקבוצה זו ביחס להנחיות לכלל הציבור, ומהחשש הרב לבריאות המטופלים, שאינו מקבל מענה בהנחיות הקיימות שכמעט לא התייחסו לסוגיות של מיגון והישמרות מפני הדבקה. מדו"ח שפרסמה עמותת קו לעובד⁴⁴ עולה כי התוצאה הייתה שעובדות רבות איבדו כמעט לחלוטין את זמן המנוחה שלהן, במהלך השבוע ובסופו. מצב זה נוצר בין שבשל פרשנות מחמירה של מעסיקים למצב החוקי, בין שבשל צמצום כמעט מוחלט של האפשרויות להתאווור במרחב הציבורי ובין שבשל היעדרו של מקום לשהות בו במנוחה השבועית בגלל האיסור לשהות בדירות קהילתיות (קורלנדר, נייזנה ושמיר, 2021).

הפניות שהגיעו אל קו הסיוע מדגימות את הקושי מנקודת מבטם של המטופלים. הללו חזרו ופנו בשאלות לגבי האפשרות למנוע מהמטפלות יציאה לחופשה בשבת, חלקם בגלל תחושת אי-נוחות ממניעת החופשה, חלקם תוך כדי סיפור על עימות שנוצר עם המטפלת שביקשה לצאת לחופשה ועל החשש הרב שלהם לאפשר לה אותה, וכולם הלינו על אי-בהירות בהנחיות לרבות בעניין התשלום לעובדת שנמנעת ממנה המנוחה השבועית.

בכל הנוגע לנושא הבידוד של מהגרי העבודה לחקלאות, בין שבשל מגע עם חולה מאומת ובין שבשל הופעה של תסמיני מחלה אצלם, לא יצאו כל הנחיות. ניכר כי הפרשנות המתבקשת הייתה כי יש לנהוג בעובדים המבודדים כשם שיש לנהוג באזרחים; לאפשר להם חדר נפרד וגישה נפרדת לשירותים ולמקלחת. עם זאת, תנאי המגורים של מהגרי העבודה מקשים עד מאוד לממש את ההנחיות האלה. ואקום זה נענה במידת-מה על ידי הקלתה של רמ"י בהבאת המבנים היבילים, אך היות שמדובר בהוצאה גדולה יחסית למעסיק, יש לפקפק בשכיחותו של אמצעי זה כמענה מיידי וזמני. בפועל, ניכר כי במושבים שונים הגדירו מבנים מסוימים כמבני מבודדים, ובמשקים קטנים אכן התקיים הבידוד בחדר ייעודי.

בענף הסיעוד כבר יצאו הוראות ברורות לעניין הבידוד בתחילת אפריל⁴⁵ אך הן נגעו בתחילה רק למקרה שבו המטופלת זקוקה לבידוד או שנתגלה כי היא חולה. במקרה כזה, שהמטופלת נותרת בו בביתה ואינה מתאשפזת בבית חולים, המטפלת הסיעודית נדרשת להמשיך לטפל בה, תוך שמירה על הנחיות מפורטות הנוגעות למיגון שנועד לשמור על בריאותה. אם גם העובדת וגם המטופלת נדרשות להיות בבידוד, הן יכולות להיות בבידוד יחד, והעובדת תוכל להמשיך לטפל במטופלת כרגיל. התייחסות מפורשת לעובדת סיעוד הזקוקה לבידוד או שנתגלה כי היא חולה

⁴² הרשויות מאפשרות שהייה ולינה בבית המטופל, לינה במרחב ללא שותפים או אירוח אצל יחיד או משפחה אחרת. אולם כל אלו פתרונות שאינם מספקים מנוחה אמיתית מעבודה או שאינם ריאליים מטעמים כלכליים. להרחבה ראו י', קורלנדר, מ', נייזנה ווה', שמיר (2021). מחלות רקע: העמקת המסחר של מהגרי עבודה והפרות חופש התנועה בעידן הקורונה. *סוציולוגיה ישראלית*, כא(2), 78–84.

⁴³ משרד הבריאות, רשות האוכלוסין, הממונה על זכויות עובדים.
⁴⁴ קו לעובד (2020, 17 בדצמבר). כיצד מושפעות מהגרות ומהגרי העבודה בישראל ממגפת הקורונה? קו לעובד. אוחזר מתוך <https://did.li/wUD5q>.

⁴⁵ משרד הבריאות (2020, 3 באפריל). הנחיות למטפלים סיעודיים בבית המטופל בעקבות התפרצות הקורונה. אוחזר מתוך <https://govextra.gov.il/media/15901/mmk-173978620.pdf>.

הוספה מאוחר יותר⁴⁶ בתוכנית המדינית "מגן אבות ואימהות" של משרד הבריאות – עובדי הסיעוד נדרשו לנטר את מצבם הבריאותי, ואם קיים חשש שנדבק, לפעול על פי הנחיות משרד הבריאות למבודדים.

באמצע מרץ פורסמה החלטת רשות האוכלוסין וההגירה כי תימנע כניסת זרים שאינם אזרחי מדינת ישראל או תושביה לישראל, למעט מי שמרכז חייו בישראל.⁴⁷ בכל האמור למהגרות העבודה בסיעוד, בסוף מאי פורסם מתווה⁴⁸ לחזרתן לישראל של כ-400 עובדות סיעוד שיצאו לחופשת מולדת. בהתאם להנחיות משרד הבריאות נקבע שעל עובדות אלו לשהות שבועיים בבידוד בכתובת שאינה כתובת המגורים של המעסיק – ובאחריות המעסיק. בהיעדר הנחיות חדשות, מתווה זה ממשיך עד לרגע כתיבת שורות אלו בינואר 2021. ההקלות היחידות ניתנו למעסיקים הזכאים להבטחת הכנסה – במקרה זה הבידוד הוא במלונית על חשבון המדינה.⁴⁹

בכל האמור למהגרי העבודה לחקלאות מתאילנד, כניסתם נחסמה עד אוגוסט 2020, גם של העובדים החדשים וגם של העובדים ששהו בחופשת מולדת (אינטר-ויה). למהלך זה היו משמעויות שונות⁵⁰ אך הרלוונטיות לעניין מאמר זה היא בסוגיית הבידוד. באותם ימים התקבעה הדעה כי השבים מחו"ל, אזרחים וזרים כאחד, מתבקשים להיכנס לשבועיים בידוד במקום מגוריהם ואם אין ביכולתם לעשות כן, במלוניות שסיפקה המדינה. בעוד בנושא בידודו של העובד הנמצא בישראל הייתה התעלמות מסוימת, שאלת בידודם של עובדים חדשים וחוזרים הייתה מושא לדיונים רבים (Niezna, Kurlander & Shamir, 2021).

הדעה הרווחת בקרב חקלאים ולשכות פרטיות לתיווך ולטיפול במהגרי עבודה הייתה להתכונן לבידוד, והפתרון שעמד על הפרק היה, נכון למאי 2020, בידוד העובדים הפוטנציאליים במשך שלושה שבועות: שבוע טרם הגעתם לישראל ושבועיים לאחריה, זאת בפקוחו של ה-TIC, על חשבון המעסיק.⁵¹ אף שפתרון זה לא פורסם באופן רשמי, הוא זכה להתנגדות חריפה מצד הלובי החקלאי, זאת בשל העלות הכלכלית שלו.⁵² גם ארגוני חברה אזרחית ואקדמיה התנגדו לתוכנית בשל החשש כי ההסדר המדובר יוביל להפרת זכויות העובדים: היעדר המידתיות של בידוד העובדים למשך שלושה שבועות, בעוד יתר האוכלוסייה נדרשת לבידוד של שבועיים בלבד, וכן שאלת המימון של זמן הבידוד והמלונית, הן בתאילנד והן בישראל, והחשש כי הדבר עשוי להוביל למנגנון שעליו ישלמו העובדים בעצמם.

בסוף יולי 2020, לקראת מועד פתיחת השמיים, פרסמה רשות האוכלוסין וההגירה מכתבים⁵³ למעסיקים וללשכות הפרטיות בענף החקלאות, שפורטו בהם תנאי הבידוד הנדרשים:

⁴⁶ המטה למאבק בקורונה, מגן אבות ואימהות – תוכנית לאומית למתן מענה להגנה על דיירי מוסדות הגיל השלישי. 20.5.20. סעיף 2 – הנחיות לטיפול על ידי מטפל/ת הגר בבית המטופל (עובד זר בסיעוד) בעקבות התפרצות מגפת הקורונה.

⁴⁷ החלטת רשות האוכלוסין וההגירה ומעברי הגבול מיום 18.3.20.

⁴⁸ מתווה לכניסת עובדים זרים בענף הסיעוד השוהים בחופשת מולדת מחוץ לישראל, 20.5.20.

⁴⁹ עדכון למתווה כניסת/החזרת עובדים זרים מחוץ לענף הסיעוד בתקופת הקורונה – הסדרה ומימון בידוד למטופלים זכאים, 29.9.20.

⁵⁰ ראו קורלנדר, ניינה ושמיר, 2021.

⁵¹ מכתב למל"ל מיום 17 במאי 2020 מאת גוטצייט, קורלנדר וענתי. מהגרי העבודה לחקלאות בשגרת קורונה – התייחסויות לאוכלוסייה ייחודית.

⁵² על פי סיכום דיון 2 – חלופת החזרת העובדים התאילנדים למשק החקלאי, רשות החירום הלאומית, 16.8.20.

⁵³ הודעה בעניין תנאים להגשת בקשה להתרת חזרתם של עובדים זרים בענף החקלאות אשר יצאו לחופשת מולדת במדינתם ב"אינטר ויה" (23.7.20); הודעה בעניין תנאים להגשת בקשה להזמנת עובדים זרים בענף החקלאות (2.8.20).

מתקן בידוד שהוא מלון, אכסניה או דירה, לכל היותר שמונה עובדים, ולא יותר משניים בחדר, שירותי כביסה ואוכל, גישה לאינטרנט ואמצעי נוסף ליצירת קשר ופרטים ליצירת קשר עם מתורגמן זמין ועם מרכז הפניות. המכתבים מציינים בבירור כי חל איסור לבודד את העובדים במתחם המשק החקלאי. מבחינה זו, יש לשים לב לכך שהדין בכל האמור למהגרי העבודה מחמיר לעומת הדין ביחס לאזרחי ישראל, והוא רק הולך ומחמיר עם דרישת הרשות להעמיד שומר לכל שעות היממה שבאחריותו למנוע מהעובדים להפר את תנאי הבידוד ולצאת, ואם מי מהם עושה כן, עליו להודיע למשטרה ולמשרד הבריאות. כל זאת, להזכיר, בניגוד גמור להיעדר ההנחיות בכל האמור לצורך בידוד בשל הופעת תסמינים או מגע עם חולה מאומת.

העלות המשוערת של המלוניות שנבחנו כמתקני בידוד הייתה כ-300 ₪ ליום, משמע שכ-4200 ₪ עבור כל זמן השהות של עובד אחד.⁵⁴ ציבור החקלאים התרעם על העלות הגבוהה, והדבר הוביל לפגישות של נציגי המשרדים השונים שבהן נידונו חלופות.⁵⁵ במסמך שהודלף לציבור מיום 16 באוגוסט 2020⁵⁶ מוצגות חלופות ספורות להחזרת העובדים. להלן החלופות שהוצגו לפי סדר הצגתן במסמך:

החלופה הראשונה הייתה החלת מדיניות "שמיים פתוחים" הנסמכת על כך שתאילנד תהיה מדינה ירוקה, ולפיכך יהיה אפשר להביא עובדים ללא בידוד. ההקשר המדיני של חלופה זו היה דפוס הפעולה שהונהג אז, לאפשר כניסה ללא בידוד לישראל ממדינות מסוימות. לפי ארגון הבריאות העולמי,⁵⁷ ביום פרסום המסמך דיווחה תאילנד על 3,377 מקרים מאומתים של חולי קורונה, ונכון ל-31 בדצמבר 2020 היו בכל הממלכה כ-7,000 מקרים מאומתים של קורונה ו-61 מקרי מוות מאובחנים. העובדה שתאילנד היא מדינה של יותר מ-68 מיליון תושבים מעמידה בספק את מהימנות הנתונים.

החלופה השנייה שהוצגה הייתה שהייה במתקן "חולות". מתקן חולות הוקם בשנת 2013 כדי לשמש מתקן מעצר למבקשי מקלט, כחלק מהתיקון לחוק ההסתננות, ופעל עד שנת 2018. חלופה זו קודמה על ידי משרד החקלאות, המועצה האזורית רמת נגב ושירות בתי הסוהר, אך נטען כי היא תקודם רק אם עלות הבידוד בה תהיה פחותה מעלות הבידוד במלונית. כמו כן, מעיניהם של חברי הוועדה לא נעלם הזיהוי של חולות ככלא לכל דבר ועניין, ועל כך ציינו כי "יש להסיר מסדר היום את הכינוי שדבק בו בעבר". רעיון זה כבר נידון כנראה מאמצע מאי, אז נפגש ראש מועצת רמת נגב ערן דורון עם אשר וקנין, ממלא מקום נציב שירות בתי הסוהר, ודן עימו באפשרות להשתמש במתקן ראשית באופן זמני, בתור מתקן בידוד למהגרי עבודה, ואחר כך בתור מרכז תרבות לרווחת תושבי המועצה.⁵⁸ שימוש זה הוצג גם על ידי השר לביטחון פנים דאז אמיר אוחנה בתחילת אוגוסט כתשובה לשאלתה על גורל המתקן.⁵⁹

⁵⁴ עלות זו תומחרה והוצגה לחקלאים על ידי החברות השונות בהודעות שנשלחו לציבור החקלאים. עותק נמצא בידי המחברות.

⁵⁵ מ"ל, משרד הבריאות, חקלאות, חוץ, משפטים, עבודה, רשות האוכלוסין, רשות חירום לאומית, ראש מועצת נגב, נציג שב"ס והמועצה הלאומית לכלכלה.

⁵⁶ ראו הערה 52.

⁵⁷ אוחר ביום 31.12.20 מאתר האינטרנט של ארגון הבריאות הבינלאומי.

⁵⁸ ר', כרמי (2020, 4 ביולי). המאבק על מתקן חולות: מרכז תרבות או מתחם צבאי? Ynet. אוחר מתוך <https://www.ynet.co.il/news/article/HyYpjGcAU>.

⁵⁹ י', לוי (2020, 11 באוגוסט). אוחנה: שוקלים להפוך את מתקן חולות למתקן בידוד עבור עובדי חקלאות זרים. הארץ. אוחר מתוך <https://www.haaretz.co.il/health/corona/.premium-1.9060862>.

החלופה השלישית שצוינה אך נפסלה על הסף הייתה שהייה במשקים החקלאיים השונים. ההצעה נדחתה "לאור מורכבות האכיפה והבקרה אחר פועלים במשקי הבית בכל המושבים והקיבוצים בישראל".⁶⁰ החלופה הרביעית שנידונה הייתה מתקן לאומי – מלונית שכבר נידונה ונוהלה לפני הדיון.

בסוף אוגוסט, לפני שהגיעו הטיסות הראשונות, הוכרז כי תאילנד היא מדינה ירוקה, והעובדים שהגיעו ממנה לא נדרשו עוד להיכנס לבידוד.⁶¹ משרד החקלאות הציג את ההחלטה שהתקבלה כהישג המקדם את האינטרסים של חקלאי ישראל.⁶² במשך כארבעה חודשים המשיך ההסדר שבו מהגרי העבודה שהגיעו מתאילנד לא נכנסו לבידוד ונשלחו ישירות למשקים. עם העלייה בתחלואה והחלתו של סגר שלישי בישראל בדצמבר בוטלה מדיניות המדינות הירוקות כליל, ורשות האוכלוסין הודיעה על החזרתו של נוהל המלוניות שהוצע באוגוסט.⁶³

סיכום

במאמר זה ביקשנו לבחון את הסדרי המגורים בענף החקלאות והסיעוד ולהשוות בין שני הענפים לפני התפרצות משבר הקורונה ואחריה. השוואה זו נדרשה כדי לחשוף את הגיונו של משטר ההגירה הישראלי, הרואה לנגד עיניו ראשית את המאבק בהשתקעותם של מהגרי העבודה ושנית את המהגרים כמושא לזכויותיהם של אחרים.⁶⁴ – המטופלים הסיעודיים והחקלאים. מלבד זאת היו שני המגזרים, על אף השונות ביניהם, דומים באופן שמשבר הקורונה הקצין בו את בידודם ואת פגיעותם.

בענף הסיעוד מתקיימים היבטים מבניים בתוכנית הגיוס הזמנית שגם בימים כתיקונם מובילים לבידוד ולפגיעות רבה, ואלו החריפו עם משבר הקורונה עד לכדי פגיעה עזה בחירות ובחופש התנועה של מטפלות רבות, ולשלילת זכותן המצומצמת גם בשגרה למנוחה שבועית ולהתאווורות. בענף החקלאות בולט היעדרם של נהלים וחוקים להסדרת תנאי מגורי הפועלים, ואת היעדר האכיפה לא ניתן לפטור יותר אלא כהעלמת עין מכוונת מצד המדינה, המתירה בכך פגיעה מהותית בזכויות אדם ועובד. ההסדרים שנועדו לשני הענפים בתקופת הקורונה הגיעו במצבי הקיצון לכדי עבירת סחר בבני אדם אך בשל התפיסה האינסטרומנטלית של העובדים בהם, הם מוכשרים על ידי קובעי המדיניות.

מלבד ההחרפה בפגיעות המובנית, הפתרונות שנמצאו לסוגיות הבידוד בשני המגזרים מעידים כי המדינה מתנערת מאחריותה ומטילה עלות כבדה על כתפי המעסיקים. עלות זו עלול העובד לספוג, וכך תוחזר "בדלת האחורית" יצירת החוב לעובדים שההסכם הביטורלי הצליח, ככל הידוע לנו, לפתור. בכך המדינה חוטאת חטא כפול ומכופל: הן כלפי המעסיקים שהיא

⁶⁰ ראו הערה 52.

⁶¹ על פי מכתב מרשות האוכלוסין וההגירה למעסיקים בעלי ההיתרים להעסקת עובדים זרים וללשכות הפרטיות לתיווך ולטיפול בעובדים זרים בענף החקלאות מיום 3.9.20. בנושא עדכון תנאים להגשת בקשות להזמנת עובדים זרים חדשים בענף החקלאות ולהתרת חזרתם לישראל של עובדים זרים בענף החקלאות אשר יצאו לחופשת מולדת במדינתם ב"אינטר וזה".

⁶² על פי הודעה לעיתונות מאת משרד החקלאות ביום 1.9.20: "הלחץ של משרד החקלאות עבד: תאילנד ברשימת המדינות הירוקות".

⁶³ מכתב מרשות האוכלוסין וההגירה למעסיקים בעלי ההיתרים להעסקת עובדים זרים וללשכות הפרטיות לתיווך ולטיפול בעובדים זרים בענף החקלאות מיום 22.12.20. בנושא: הודעה דחופה לצורך בבידוד לעובדים זרים הנכנסים לישראל מתאילנד – מגפת הקורונה.

⁶⁴ ע', פלר (2012, 3 באפריל). הרצאה ביום העיון "הן כאן ואינן: נשים, הגירה ומעמד אזרחי".

מטילה עליהם את האחריות והעלות כולה, הן כלפי העובדים המופקדים בעת מגפה עולמית לחסדי מעסיקיהם והן כלפי כלל הציבור, העשוי להיות חשוף להידבקות עקב תנאי מגורים צפופים והיעדר פתרונות בידוד לעובדים הנזקקים לכך.

ניכר כי התמונה המצטיירת במאמר זה אינה שונה בהרבה במהותה מהתמונה במדינות אחרות בעולם. תנאי מגורים בלתי הולמים למהגרי עבודה היו דפוס נפוץ עוד לפני פרוץ מגפת הקורונה במגורים השונים (Moyce & Schenker, 2018; Shen, 2015), בעיקר בענף החקלאות (Quandt et al., 2015; McLaughlin & Weiler, 2017). בכל האמור לסיעוד הביתי, הבעייתיות של הסדר זה גם היא ידועה ומוכרת בשאר העולם, ללא קשר לפרוץ המגפה (Charlesworth & Isherwood, 2020; Timonen & Lolich, 2019). בכל האמור להשפעות הקורונה, ניכר כי גם כאן יש דמיון מסוים בין ישראל ובין מקומות אחרים על פני הגלובוס, שבכולם הוחרפה פגיעותם המובנית של מהגרי העבודה. בתחום הסיעוד גם במקומות נוספים בעולם באה לידי ביטוי הדואליות בין הצורך הגובר בעובדת הסיעוד הורה המאפשרת טיפול בבית המטופל ובין שמירה על זכויות התנועה שלה (Scales & Lepore, 2020). בכל האמור למהגרי עבודה לחקלאות, עיקר הדואליות היא בין הצורך במהגרי העבודה (שימור הקיימים והמשך הגעתם של החדשים) ובין החשש מהיותם מקור אפשרי להדבקה בשל היעדר תנאי מגורים הולמים (Neef, 2020; Haley et al., 2020). יוצאת דופן היא קנדה המסייעת למעסיקים במימון הבידוד ותנאי מגורים מרווחים יותר (Neef, 2020).

תודות

מחקר זה זכה לתמיכת רשות המחקר של המכללה האקדמית תל חי והיחידה לקידום מגדרי בה. וכן למימון מפרויקט המחקר TraffLab בהובלת פרופ' הילה שמיר במימון מועצת המחקר האירופית (ERC) במסגרת תוכנית המחקר והחדשנות האירופית Horizon 2020 (מענק מחקר שמספרו 756672).

רשימת מקורות

איילון, ל' (2009). פחדים והתממשותם: חוויותיהם של קשישים ובני משפחותיהם מהחיים עם עובדים זרים המטפלים בקשישים. *גרנטולוגיה*, 4, 99–110.

איילון, ל', אוהד, ג', אליאב, ת', אסיסקוביץ, ש' ושמלצר, מ' (2013). *שירותי סיעוד בתיים לזקנים, דו"ח מחקר*. המוסד לביטוח לאומי – מנהל המחקר והתכנון ואוניברסיטת בר אילן.

אלבין, ע' (2016). בין אינטימיות נדרשת ובלתי מוגבלת לכפייה: המקרה של עובדות בית. *עיוני משפט*, לט, 369.

בן ישראל, ח' (2018). *החוט השברירי אל החיים עצמם, עבודה הגירה וטיפול בין אלטרואיזם לאינסטרומנטליזם* (עבודת גמר לאחר קבלת תואר מוסמך במשפטים). אוניברסיטת תל אביב: תל אביב.

דורון, י"א (2021). גילנות ושקיפות: על חשיבות השקיפות והמידע לזכויות האזרחים הוותיקים בתקופת הקורונה. בתוך נ' ארד (עורכת), *שקיפות שחיתות ומה שביניהן* (55–67), שקיפות בינלאומית ישראל – שבי"ל ונבו הוצאה לאור.

זעירא, ג' (2016). העסקת עובדי סיעוד בבית המטופל, ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

כהן, א' (1999). עובדים מתאילנד בחקלאות הישראלית. בתוך ר' נתמון ול' אחדות (עורכים), *הפועלים החדשים: עובדים ממדינות זרות בישראל* (155–204). תל אביב: קו אדום, הקיבוץ המאוחד.

מונדלק, ג' (2003). עובדים או זרים בישראל? "חזה התשתית" והדפיציט הדמוקרטי. *עיוני משפט*, כ"ז(2), 423.

מעוז, ע' (2020). *דוח שנתי 2019*. קו לעובד.

משה, נ' (2013). *אלימות מינית כלפי עובדות זרות – ערוצי דיווח, נתונים ונקודות לדיון*. ירושלים: כנסת, מרכז המחקר והמידע

נייזנה, מ' (2020). *אכיפה וזיהוי*. בתוך שמיר, ה', ונייזנה, מ' (עורכות), *תכנית אלטרנטיבית למאבק בסחר בבני אדם: מודל מוצע לפי גישת העבודה לסחר, מסמך מדיניות*. תל אביב: קבוצת המחקר טראפל, אוניברסיטת תל אביב, 69–77.

נתן, ג' (2010). *עבירות מין נגד עובדות זרות*. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

נתן, ג' (2011). *הטיפול באנשים עם צרכים סיעודיים (צורכי כוח-אדם ומדיניות תעסוקה בענף הסיעוד)*. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

עדות, ג' (2020, 10 במאי). הגבלות על פיליפיניות בלבד. *המקום הכי חם בגיהנום*. אוחר מתוך <https://www.ha-makom.co.il/post-galit-new-phili>.

פורת, ע' (2017). *זקנים סיעודיים ומהגרות עבודה – "עבודת גבולות"* (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

קורלנדר, י' (2019). *מסחור ההגירה – על צמיחתה, שגשוגה ושינויה של תעשיית הגיוס והתיווך להגירת עבודה לחקלאות מתאילנד לישראל* (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"). חיפה: אוניברסיטת חיפה.

קורלנדר, י' וקמינר, מ' (2020). עובדים קבועים מאחורי הבית: העסקת מהגרי עבודה מתאילנד בחקלאות במרחב הכפרי. *אופקים לגיאוגרפיה*, 98, 131–148.

קורלנדר, י', נייזנה, מ' ושמיר, ה' (2021). מחלות רקע: העמקת המסחר של מהגרי עבודה והפרות חופש התנועה בעידן הקורונה. *סוציולוגיה ישראלית*, כא(2), 78–84.

קושנירוביץ', נ' ורייכמן, ר' (2017). *השפעתם של הסכמים בילטרליים על הגירת עבודה בישראל: השוואה בין מהגרים שהגיעו לפני ולאחר החלת ההסכמים הבילטרליים, דו"ח מחקר*. CIMI, המרכז האקדמי רופין, מטב ורשות האוכלוסין וההגירה.

קושנירוביץ', נ' ורייכמן, ר' (2019). *השפעתם של הסכמים בילטרליים על הגירת עבודה בישראל: השוואה בין מהגרים שהגיעו לפני ולאחר החלת ההסכמים הבילטרליים, דו"ח מחקר*. CIMI, המרכז האקדמי רופין, מטב ורשות האוכלוסין וההגירה.

קמפ, א' ורייכמן, ר' (2008). *עובדים זרים: הכלכלה הפוליטית של הגירת עבודה בישראל*. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.

רגב-מסלם, ש' (2013). בעקבות תיאוריית האחריות הציבורית של פיינמן: ניתוח משטר הסיעוד הישראלי. *מעשי משפט, ה'*, 27–34.

רוטשילד, א' (2020). *עוולת הפרת חובה חקוקה כפתרון לבעיית הסעד בהפרת חקיקת המגורים ההולמים לעובדים זרים*. תל אביב: הקליניקה לזכויות עובדים באוניברסיטת תל אביב.

שוהם, ש' ובן ישראל, ח' (2020). קהילה ומשפחה. בתוך שמיר, ה' ונייזנה, מ' (עורכות), *תכנית אלטרנטיבית למאבק בסחר בבני אדם: מודל מוצע לפי גישת העבודה לסחר, מסמך מדיניות*. תל אביב: קבוצת המחקר טראפלב, אוניברסיטת תל אביב, 87–93.

שוהם, ש' וקורלנדר, י' (2021). *אלימות מינית כלפי מהגרות עבודה בענף החקלאות בישראל*. נייר עמדה, מוגש לוועדת העובדים הזרים כנסת ישראל.

שמיר, ה' ונייזנה, מ' (2020). *תכנית אלטרנטיבית למאבק בסחר בבני אדם: מודל מוצע לפי גישת העבודה לסחר, מסמך מדיניות*. תל אביב: קבוצת המחקר טראפלב, אוניברסיטת תל אביב.

- Charlesworth, S. & Isherwood, L. (2020). Migrant Aged-Care Workers in Australia: Do They Have Poorer-Quality Jobs than Their Locally Born Counterparts? *Ageing & Society*, 41(12), 1–21.
- Haley, E., Caxaj, S., George, G., Hennebry, J., Martell, E. & McLaughlin, J. (2020). Migrant Farmworkers Face Heightened Vulnerabilities During COVID-19. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 9(3), 1–5.
- Kaminer, M. (2019). *By the Sweat of Other Brows: Thai Migrant Labor and the Transformation of Israeli Settler Agriculture* (PhD Dissertation). Ann Arbor: University of Michigan.
- Kaminer, M. (2019B). Giving Them the Slip: Israeli Employers' Strategic Falsification of Pay Slips to Disguise the Violation of Thai Farmworkers' Right to the Minimum Wage. *Journal of Legal Anthropology*, 3(2), 124–127.
- Kemp, A. & Raijman, R. (2014). Bringing in State Regulations, Private Brokers, and Local Employers: A Meso-Level Analysis of Labor Trafficking in Israel. *International Migration Review*, 48(3), 604–642.
- Kushnirovich, N. & Raijman, R. (2014). Recruitment Practices of Labour Migrants in Israel: The Case of the Domestic Care Sector. in M. Pajnik and F. Anthias (eds.), *Work and the Challenges of Belonging: Migrants in Globalizing Economies* (pp. 178–194). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- McLaughlin, J. & Weiler, A. M. (2017). Migrant Agricultural Workers in Local and Global Contexts: Toward a Better Life? *Journal of Agrarian Change*, 17(3), 630–638.
- Moyce, S. C. & Schenker, M. (2018). Migrant Workers and their Occupational Health and Safety. *Annual review of public health*, 39, 351–365.
- Neef, A. (2020). Legal and Social Protection for Migrant Farm Workers: Lessons from COVID-19. *Agriculture and Human Values*, 37, 641–642.

- Niezna, M., Kurlander, Y. & Shamir, H. (2021). Underlying Conditions: The Increased Vulnerability of Migrant Workers Under COVID-19 in Israel. *Journal of Modern Slavery: A Multidisciplinary Exploration of Human Trafficking Solutions*, 6(2), 133–158.
- Quandt, S. A., Brooke, C., Fagan, K., Howe, A., Thornburg, T. K. & McCurdy, S. A. (2015). Farmworker Housing in the United States and Its Impact on Health. *New Solutions: A Journal of Environmental and Occupational Health Policy*, 25(3), 263–286.
- Raijman, R. & N. Kushnirovich (2012). *Labor Migration Recruitment Practices in Israel. Final Report*. Center for International Migration and Integration (CIMI) Emek Hefer: Ruppiner Academic Center.
- Scales, K. & Lepore, M. J. (2020). Always Essential: Valuing Direct Care Workers in Long-Term Care. *Public Policy & Aging Report*, 30(4), 173–177.
- Shamir, H. (2012). A Labor Paradigm to Human Trafficking. *UCLA Law Review*, 60, 76.
- Shamir, H. (2017). The Paradox of "Legality": Temporary Migrant Worker Programs and Vulnerability to Trafficking. in P. Kotiswaran (ed.), *Revisiting the Law and Governance of Trafficking, Forced Labor and Modern Slavery* (pp. 471–502). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shen, Y. (2015). Why Does the Government Fail to Improve the Living Conditions of Migrant Workers in Shanghai? Reflections on the Policies and the Implementations of Public Rental Housing under Neoliberalism. *Asia & the Pacific Policy Studies*, 2(1), 58–74.
- Shoham, S. (2017). *Pickers and Packers: Translocal Narratives of Returning Thai Agriculture: Labour Migrants from Israel* (MA thesis). Berlin: Humboldt-Universität.

Filipino Migrant Caregivers in Israel during COVID-19: Enhancing Communal Social Capital via Facebook

Deby Babis* and Galia Sabar**

Abstract

The COVID-19 pandemic has differentially affected citizens and non-citizens, both asylum seekers and migrant workers, worldwide. We explore how the Filipino caregiver migrant community in Israel used social media to cope with the unique challenges its members faced during the first months of the pandemic. Based on digital ethnography on Facebook and interviews, our findings reveal that these challenges included loss of their jobs with no government support, loss of their day off and the ability to meet other Filipino caregivers in person, limited access to information on COVID-19 relevant to Israel and potential loss of their visa after giving birth. To cope with these challenges, they utilized Facebook to (1) manage self-help philanthropic campaigns assisting the needy; (2) organize digital communal events, enabling isolated Filipino caregivers to be actively involved; (3) provide information on COVID-19 in Israel and in the Filipino community and (4) create a communal operation to send babies to the Philippines to obey regulations concerning migrant women who gave birth. While complying with strict lockdown and social distancing regulations, the Filipino caregiver community developed new modalities of conduct via social media platforms and cultivated online communal social capital, which expanded the well-established social capital that already existed in the community.

Keywords: COVID-19 pandemic; social capital; migrant workers; Filipinos; Israel

***Deby Babis**, Department of Sociology and Anthropology, Ariel University,
deby.babis@gmail.com

****Galia Sabar**, Department of Middle Eastern and African History, Tel-Aviv University,
gsafrica@tauex.tau.ac.il

Introduction

Throughout the COVID-19 pandemic, crucial challenges have emerged worldwide alongside new developments in digital practices. Such challenges, and the use of digital technology as a coping mechanism, differ from one population to another. Migrant groups in particular have faced special challenges and have used the digital world during the pandemic in a unique way to cope with them. Based on digital ethnography on Facebook and in-depth interviews, we explore how the Filipino migrant caregiver community in Israel has used social media to cope with the challenges its members experienced during the first few months of the pandemic.

In response to the COVID-19 pandemic, in March 2020, Israel imposed an immediate countrywide lockdown, affecting all those present in the country, citizens and non-citizens alike, including asylum seekers and international labor migrants. Among the latter were thousands of live-in Filipino caregivers who found themselves locked up with their employers in the latter's homes. Those employed as live-out domestic workers were laid off.

Aside from researching medical responses to the virus, most studies have investigated how different governments have responded to the pandemic and how individuals have coped with it. However, the price to be paid, the long-term social, psychological and emotional costs to the lives and livelihoods of millions worldwide, are still unclear. A previous study of Filipino caregivers during the lockdown documented that both individuals and community-based organizations engaged in philanthropic activities to cope with the challenges they faced (Sabar, Babis, & Sabar Ben-Yehoshua, 2021). Moreover, these activities not only helped recipients overcome their challenges, but also empowered the donors both as individuals and as part of a diasporic community.

In this study, we seek to expand our understanding of how international labor migrants coped with the pandemic by focusing on their social media activity and its implications for the accumulation and usage of communal social capital. More specifically, we look at how the use of social media by Filipino caregivers in Israel impacted and shaped the expansion of their communal social capital as a strategy for coping with the challenges of the pandemic. For the purpose of this study, we define communal social capital as the sum of the resources (actual and virtual) that people derive from specific social structures and then use to pursue their interests as individuals and as a community. As we will show, through extensive use of Facebook, the Filipino caregiver community in Israel was able to use and expand its social capital – reaching out to thousands of members in need, expressing sympathy, expanding its mutual help activities and strengthening the sense of belonging, all within lockdown restrictions. This study is therefore situated at the crossroads of three main bodies of literature: the role of migrant communality and community-based activities, including philanthropy, among international labor migrants worldwide; communal social capital; and the extensive and effective use of social media in diasporic communities.

Literature Review

Filipino Labor Migrants in Israel

Unlike the situation in most developed countries, international labor migrants began arriving in Israel only in the late 1980s, during the first Palestinian uprising. Until then, few foreign nationals worked in Israel and there were no clear policies or regulations concerning non-Jewish migrants. With the increasing violence and defensive closures brought on by the Palestinian uprising, the Israeli government licensed manpower companies to import migrants to replace the Palestinians, who until then had formed the bulk of the workforce in agriculture and construction (Raijman, 2020; Sabar, 2004). The first international labor migrants to join these two sectors came from Turkey, Romania, China and Thailand. However, once Israel opened its labor market to international labor migrants, new workers began to enter additional employment sectors. This change occurred in parallel with the implementation of a long-term care insurance program, which provides financing for long-term home care services for elderly Israelis. The launching of this program created a new sector for international labor migrants in the country. The first to arrive were Filipinos, who came to work as live-in caregivers for the elderly beginning in the mid-1990s. This migration was reinforced by the Philippine labor export policy, promulgated as a strategy to cope with a severe economic crisis that began in the 1970s. Following a formal agreement between the two countries, thousands of Filipino caregivers, mainly women, were recruited to provide live-in home care in Israel (Liebelt, 2011; Shamir, 2013).

According to Israeli policy, there are limited avenues through which non-Jewish migrants can gain residency or citizenship (Raijman, 2020; Shapira, 2018). Strict regulations concerning the rights of international labor migrants were created in an attempt to make their stay temporary and prevent their large-scale permanent migration. Hence, legal stay in the country requires a valid work visa; there is no right of family reunification, so that migrant workers cannot bring their spouses and children from their country of origin to Israel; first-degree relatives (parents, children, spouses) of international labor migrants working in Israel cannot obtain work visas; marriage between international labor migrants working in Israel is forbidden; there are strict regulations regarding marriage to Israeli citizens; and migrant workers have limited access to state-sponsored socioeconomic benefits.¹

Moreover, citizenship is not granted to children born in Israel to international labor migrants, and there are special restrictions for migrant workers who give birth. Although in 2011, following the petition of human rights organizations (Hotline for Refugees and Migrants,

¹ While Israel's immigration policy does not offer international labor migrants a path to citizenship or permanent residency, Filipinos can obtain citizenship or residency by marrying an Israeli citizen. In addition, unprecedented ad hoc resolutions in 2005 and 2010 granted permanent residence to migrant workers' children and their parents living in Israel (Babis, Lifszyc-Friedlander & Sabar, 2018).

2018), Israel's High Court repealed a policy enforced since October 2004 that forbade a pregnant migrant worker from renewing her work visa unless she sent her newborn to her homeland, some restrictions still apply. Pregnant labor migrants are allowed to give birth during the first 63 months of their stay in Israel and to remain in the country with the child – provided their employers agree – until their work visa expires.² Those who give birth after completing 63 months of work in Israel must leave the country with the child after her maternity leave ends. She can return to work in Israel with the same employer, but without the child (Ministry of Interior, 2018). Refusal to obey these regulations can cost them their visa or lead to deportation.

The Israel Central Bureau of Statistics estimates that, as of March 2020, there were about 118,000 international labor migrants in Israel, of whom 100,000 held valid work visas, while the stay of the remainder was illegal (Israel Population and Immigration Authority, 2020). The local Filipino community numbers around 25,000 members, ages 24–60 (Israel Population and Immigration Authority, 2020), 86% of whom are women. Approximately 17,000 have work visas, while the rest – some of whom have been working in Israel for dozens of years – are in the country illegally and under constant threat of deportation. Most Filipinos in Israel live with their employers in private homes; some live with them in assisted living complexes and others work as live-out domestic workers and reside in collective apartments with numerous roommates.³ In all three groups, some hold valid visas while others (mainly live-out domestics) are undocumented. As of 2020, the monthly salary of Filipino caregivers is about \$1,500–\$2,000 USD. As most are the main breadwinners in their families, they send most of their income to their families back home.

As live-in caregivers, Filipinos are required to work round the clock, six days a week, with one day off. They sleep in the employer's residence, in a private room, the living room or the same room as the care recipient, having little privacy (Ayalon & Shiovitz-Ezra, 2010; Liebelt, 2011; Mazuz, 2013). Owing to long work hours, boredom, loneliness and the monotony of days spent with the elderly recipient, live-in caregivers often feel alienated and depressed (Ayalon, 2012; Mazuz, 2013).

The Filipino Community in Israel

Over the years, individual Filipinos who came to Israel created a lively and supportive community by themselves and for themselves (Kama, 2008; Liebelt, 2011). Social networks based mainly on kinship and friendship have been the basis of this large, diverse, active community, which has helped its members alleviating the hardships of living as foreign

² Officially, international labor migrants are allowed to work only as caregivers for 63 months. Caregivers' work visas may be extended until the death of their employer, after which their visa expires and they are required to leave the country. In some cases, they can apply for a special visa.

³ Live-in caregivers rent a room or bed in these collective apartments for their days off.

caregivers within a restrictive state-orchestrated regulatory system. At the core of the community are local voluntary social, welfare, and savings and loans (*Paluwagan*) groups, as well as cultural, religious and economic enterprises and organizations. In addition, the community magazine, *Manila-Tel Aviv*, offers guidance on employment and housing, as well as vital information on Israeli rules, regulations and lifestyles (Kama, 2008). Thousands of individuals refer to themselves as belonging to this "Filipino community" in Israel, as well as to about 60 organizations established by Filipinos in the country, offering religious services and socioeconomic assistance (Babis, Zychlinski & Kagan, 2021; Liebelt, 2011). In addition, there are two umbrella organizations: the Federation of Filipino Communities in Israel (FFCI)⁴ and the National Alliance of Filipino Communities (NAFILCO). Migrants who choose to take part in community events and activities – donating money, offering talent, helping others and being helped – strengthen the community, expanding its social capital (Babis, 2021a).

Filipinos work all over Israel, but their community hub is the Central Bus Station in downtown Tel Aviv, where many shops offer products and services to the Filipino community. On their day off, when they leave their employer's residence and stay in small rented apartments shared with 8–15 other Filipinos, this area looks like "little Manila" (Liebelt, 2011).

Prior to the outbreak of COVID-19, the Filipino community was very active, with diverse activities held throughout Israel. Most community events took place on the workers' day off over weekends (Liebelt, 2011) and included church gatherings, sports leagues, day trips around the country, parties and very popular beauty contests (Babis, 2021a). One major component of the community's activities is fundraising or communal philanthropy, the beneficiaries being members of the community in Israel, as well as individuals or communities back home (Babis et al., 2021). Until March 2020, all these activities were carried out face-to-face at community gatherings. In between the encounters and activities on their days off, Filipino caregivers maintain their communal life via social media – mainly Facebook, WhatsApp and Instagram. These digital tools have become central platforms for community interaction and organization (Babis, 2021b; Golan & Babis, 2019a; 2019b).

Digital Communication and Labor Migration

The digital diaspora, meaning the online involvement of groups of immigrants, refugees and international labor migrants, has recently become a focus of analysis (Laguerre, 2010; Nancheva, 2021; Witteborn, 2019). Research on international labor migrants and technology has mainly examined the Internet as a provider of one-to-one communication tools, exploring how transnational families utilize this medium to interact with one another (Acedera & Yeoh,

⁴ The FFCI was established in 2002 following the efforts of the Philippine Embassy to improve its communication with the many local Filipino organizations. The Embassy has no control over this or other organizations, although Embassy personnel are invited to various events and celebrations organized by the community.

2018; Cabalquinto, 2018; Cabanes & Acedera, 2012; Chib, Malik, Aricat & Kadir, 2014; Longhurst, 2013; Madianaou & Miller, 2013). Other studies have focused on the creation of digital communities in the host country to promote social and political causes (Babis, 2021b; Golan & Babis, 2019a; Le Duc, 2016; Wijaya, Watson & Bruce, 2018). The study of such digital diasporas stresses that they are made up of three components: migrants, access to technology and online networks between users (Dubinsky, 2020). These components enable online social networks to recreate identities, share opportunities, preserve their culture and influence home and host country policies (Oiarzabal & Reips, 2012). However, as Dubinsky (2020) argues, most of these activities and their outcomes are usually based on pre-existing networks, physical arenas of activism and other bases of communality.

To date, only a few studies have focused on the involvement of international labor migrants on Facebook. One such study found that the prevalent use of this platform by Vietnamese migrant workers in Thailand helped build a community by connecting family, friends and faith groups and by providing community support in times of crisis (Le Duc, 2016). Research on Indonesian migrant workers found that their online community on Facebook empowered them at both the individual and community levels by enhancing their psychological wellbeing and increasing their awareness of migrant rights (Wijaya et al., 2018).

Despite their marginalized status, isolated lives and rudimentary training, Filipino caregivers in Israel have managed to create a professional community and a feeling of professionalism through extensive use of Facebook (Golan & Babis, 2019a). A study of male Filipino migrant workers in South Korea, which explored their performance of online identities on Facebook, found that such narratives can highlight facets of offline life that allow migrants a measure of biographical stability (Camposano, 2018). Facebook has also become a key platform for Filipino migrant workers in Israel to represent and articulate their affinity with their host country and culture by expressing and elaborating a host national identity (Golan & Babis, 2019b).

The current study contributes to the literature by expanding existing knowledge on international labor migrants' use of social media and its intersection with the field of social capital. Specifically, we explore this intersection in an isolated and marginalized migrant worker community during a global pandemic.

Social Capital and COVID-19

While there are many definitions of social capital, the most pertinent to the issue at hand is that of Bordieu and Wacquant (1992, p. 119), who define it as the sum of the actual and virtual social structures and relationships used to pursue individual and communal interests. Also of relevance are Adler and Kwon's (2002) notion of goodwill and Robison, Schmid and Siles' (2002) concept of sympathy – whereby the object of another's sympathy and goodwill has social capital, and those who have sympathy and goodwill for others provide social capital.

Social capital has also been explored and analyzed according to the level at which it is embodied: individual vs. communal (Au, 2019). While the former level emphasizes social capital as an investment in social relations whose benefits are felt by the individual involved (Lin, 2002; Lin & Erickson, 2008), in communal social capital the benefits are felt by the community as a whole, in Putnam's (2000) sense, arguing that when a person "comes into contact with his neighbor, and they with other neighbors...[the] community as a whole will benefit by the cooperation of all its parts, while the individual will find in his associations the advantages of the help, the sympathy, and the fellowship of his neighbors" (p. 19). In keeping with this definition, communal social capital can thus be seen as those resources used mainly to pursue interests as a community.

Alongside worldwide growth in the use of social media in daily life, studies have explored the emergence of social capital on digital platforms. These studies differentiate between online and offline social capital and point to the dynamics between them (de Zúñiga, Barnidge & Scherman, 2017; Huang, Zheng & Fan, 2021; Treppe, Reinecke & Juechems, 2012). In this study we propose the concept of *online communal social capital*, whose central premise is that online social networks have value. Furthermore, the inclinations that arise from these networks to do things for each other create a sense of comradeship and provide a wide variety of benefits that flow from the trust, reciprocity, information and cooperation associated with online social networks.

Following the outbreak of COVID-19, researchers explored social capital in the context of the pandemic. Studies focusing on health have looked at the influence of social capital on the level and growth rate of infections and deaths (Borgonovi & Andrieu, 2020; Elgar, Stefaniak & Wohl, 2020; Makridis & Wu, 2021), as well as the use of social capital as health policy responses (Wong & Kohler, 2020). Other studies have focused on the influence of social capital during the pandemic on e-business (Al-Omoush, Simón-Moya & Sendra-García, 2020), professionals (Zhang, Gao, Tang & Li, 2021) and students (Giavrimis & Nikolaou, 2020). However, to the best of our knowledge, no study has explored the communal social capital accumulated via social media in migrant communities, international labor migrants included, during COVID-19.

Methodology

This study combines qualitative data collected from in-depth interviews and digital ethnography (Dalsgaard, 2016) with qualitative and quantitative data gathered from a digital questionnaire (Johnson & Christensen, 2008). These multiple methods allow us to present different dimensions of the phenomenon under study simultaneously.

We conducted 20 in-depth interviews in June and July 2020 with 15 women and 5 men, ages 35–50, working for 1–15 years in various locations in Israel. We interviewed some face-to-face, and reached others by phone or Whatsapp video (due to lockdown restrictions). Interviews lasted about one hour. All interviewees took part voluntarily and their anonymity

was guaranteed (all names presented here, for all sources of data, are pseudonyms). After the first round of interviews, we interviewed former Filipino caregivers who volunteered to help the community during the lockdowns. All interviews were held in English.

The digital ethnography was carried out by collecting and analyzing over 1,000 posts and photos on Filipino community Facebook groups in Israel, as well as those of individual Facebook walls of community members. Access to these pages was possible as the first author has a network of over 1,100 Filipino international labor migrant Facebook friends, all of whom know the author is a researcher. The data gathering approach was developed using the digital ethnographic approach of "data capture," namely, making a record of posts on Facebook platforms, as well as the comments following these posts (Boellstorff, Nardi, Pearce & Taylor, 2012). The quotes are presented below in English, along with an indication of the language in which they were originally written.

In addition, a two-part online questionnaire in English was widely and randomly distributed to the Filipino community via Facebook. The first part requested demographic background information and inquired about the type of job they held, their length of stay in Israel and their philanthropic activities (type, amount, aim) during the COVID-19 lockdown. The second part included four open-ended questions about their experiences during the lockdown, leaving space for lengthy responses. The questionnaire was posted on various open and private Filipino community Facebook groups in Israel. Through this convenience sampling method, 288 people completed the questionnaire. All responded voluntarily and their anonymity was assured. Of the 288 respondents, 81% were Filipino caregivers and 19% held other jobs; 92% were female and 8% were male. They had been working in Israel between six months and 24 years.

While we collected the data from the interviews and digital questionnaires during and immediately following the first lockdown in Israel, we began collecting the data using digital ethnography on Facebook at the beginning of the lockdown (March 13, 2020) and continued doing so until the end of March 2021.

We analyzed the quantitative data using descriptive analysis and the qualitative data according to grounded theory (Strauss & Corbin, 1994). The combination of methods implied different content analyses: phenomenological categorical analysis of the interviews; ethnographic digital analysis of the Facebook posts (Dalsgaard, 2016); and qualitative content analysis of the questionnaire that entailed inductive development of categories and deductive application of categories to themes (Krippendorff, 2011).

Findings

As mentioned, a previous study of Filipino caregivers in Israel during COVID-19 revealed that philanthropic activities – by individuals and community-based organizations – were one of the main practices Filipino caregivers adopted to cope with the challenges they faced (Sabar et al., 2021). The current study reveals how the Filipino community used its offline and online

communal social capital to cope with the major challenges its members faced during the lockdown and the first months of the pandemic. These challenges included: (1) job loss with no government support, (2) loss of their day off and loss of the ability to meet other Filipino caregivers in person, (3) lack of access to information on COVID-19 relevant to Israel and (4) potential loss of their visa after giving birth.

Job Loss with No Government Support

The most salient challenge faced by live-out domestic workers – documented and undocumented – was losing their jobs as a result of restrictions on movement under lockdown conditions that prevented them from reaching their place of work. Whereas Israeli citizens who lost their jobs received financial support from the government, these migrants were not eligible for this crucial help and so were left with no income and very little savings. The first to offer assistance were working live-in Filipino caregivers, who bought their personal friends' food and paid their rent. These were quick, spontaneous acts that benefited both recipients and donors. In some cases, Filipino caregivers used social media to offer help to those in need. For example, Angelica, in a post accompanied by a picture of \$400 published on her Facebook wall, wrote:

It is my birthday today. I just wish everyone will be healthy and safe during this time of pandemic. Being thankful to God He is there always for me and my family. I want to share my blessings to others who are in need ... PLEASE HELP ME TO FIND SOMEONE WHO REALLY NEEDS HELP. This is what I want to do on my birthday, it is not big money but it is coming from my heart. Thank you everyone for your greetings. God bless us all (written in English).

Based on these spontaneous individual acts of help, which continued throughout the lockdown, a large-scale assistance operation developed within the community using online platforms to reach both those in need and those able to assist.⁵ James, a Filipino caregiver and a community leader, explained to us in the interview:

Through social media, a Facebook page of Filipino volunteers in Israel... we combine the idea how to connect with people without jobs during the lockdown. We agreed for a fundraising campaign... and that was the urgency of our project, how to collect money. ... We reached out [to] the people who still had their jobs, who [were]

⁵ The food delivery campaign was organized entirely by members of the Filipino community, with no involvement of the Philippine Embassy or the Overseas Workers Welfare Administration (OWWA) in the Philippines.

still working, so they [could afford] to give donations, some cash, groceries. Any donation we accepted. (James, 45, 13 years in Israel).

A few weeks into the lockdown, posts recruiting donations appeared in a closed Facebook group with more than 30,000 members.⁶ These posts – usually combining a short text and an illustration of assistance – were shared on Facebook by community leaders. All emphasized the importance of community solidarity in times of crisis. For example:

NO ONE WILL BE LEFT OUT!

Let's embrace our countrymen who are short and affected by the crisis. This is when they need us. Life has its ups and downs (written in Tagalog).

...

Reach out and touch someone!

Show that you care.

Let them know that they are not alone (written in English).

...

Another one said:

NOBODY LIVES JUST FOR THEMSELVES: The crisis we are going through has only one message and that is "TO HELP ONE ANOTHER." When a community works together it means we are UNITED ... Let's put an end to selfishness, let's help others even in smallest ways. Because when such time comes that we are in need, those whom we helped will help us back... (written in Tagalog).

Other posts praised the community's quick response in collecting and distributing food for the needy and specifically mentioned the role of social media in this communal help. Some calls were posted on Facebook groups as the help was distributed:

The Mission is continuing to achieve the GOAL.... Our frontliner Mary is now on his way to collect donations as part of the Filcom fundraising campaign For those who want to give money, groceries or any donation, you can call him at 054xxxxx ... Thank you very much (written in Tagalog).

⁶ The majority of its members lived in Israel, although some were former caregivers in Israel who had left but remained in this closed group.

Within days, this initiative evolved into an unprecedented large-scale food package operation. In total, about 2,000 food packages were distributed at an approximate cost of \$20 per pack. A large group of volunteer backliners bought and packaged food that was distributed by frontliners to Filipinos all over Israel who had lost their jobs and were in dire need. Daily posts were uploaded on the Facebook group sharing pictures of the money collected and the goods distributed (see Figure 1).

Figure 1: Pictures in a Facebook post showing the money collected

Collecting money in the midst of a lockdown was challenging. First, it required creative ways of reaching donors within lockdown restrictions. Second, as most Filipino caregivers lack bank accounts in Israel, no digital monetary transactions were possible, and all donations were in cash. The handling of large sums of cash required not only logistics, but mainly trust. To gain and maintain trust, the movements of all volunteers were documented and posted on Facebook. As Mark, one of the leading volunteers, said: *"Every move I made I posted on Facebook, because this is the only way to show our sponsors, our donors, that I'm taking good care of their help."* Mark emphasizes the crucial role Facebook played not only in reaching out to the needy, but also in gaining the trust of donors.

As a way of establishing accountability within the community, pictures of all campaign activities – buying, packing and distributing food – were shared on Facebook. One of the volunteers, for example, posted on her Facebook wall pictures of what they bought at the supermarket for distribution (see Figure 2) and wrote:

Late night repacking of 60 relief goods for our in-need kababayan [fellow Filipinos] caused by COVID-19 [outbreak], our 5th wave of

distribution allotted for today. Tiring? Literally yes, but we are always reminded of this verse from the bible...

True happiness is found in helping others. Anywhere you find yourself, always remind yourself of this

We will never tire of thanking all our individual sponsors and the entire Filcom fundraising campaign. Without you we cannot do it ...

(written in English).

Figure 2: Pictures in a Facebook post showing products volunteers bought at the supermarket for distribution

It should be noted that these Facebook posts specifically mentioned the wide geographical span of the food package distribution operation, from Eilat and Beer Sheva in the south to Haifa and Nahariya in the north. In doing so, they emphasize the inclusive nature of their community and its commitment to all, regardless of place of residence.

Recipients also used their Facebook walls to share pictures of the food packages they got, expressing their gratitude (see Figure 3): *"To all who make up the Filipino volunteers, thank you very much for the help you have given us"* (written in Tagalog).

Figure 3: Picture in a Facebook post showing the food packages received

According to the quantitative data collected in the study, 40% of community members gave donations averaging \$100 to the community over 4–5 months (65% gave transnational philanthropy, averaging \$300). These philanthropic activities within the host country not only offered relief to community members in need, but also fortified the community as a whole. The creation of online communality, mainly by assisting those in need, enabled isolated donors and recipients alike to regain a sense of belonging and connection in the host country. These feelings were nourished by such Facebook posts as the ones presented above, which shared step-by-step accounts of the operation with the entire community and beyond.

Loss of their Day Off; Loss of their Face-to-Face Communal Life

Once the lockdown was announced, Filipinos who worked as live-in caregivers found themselves locked in with their employers, in the latter's homes or in assisted living facilities, and subject to strict regulations restricting their movements. Like most Israelis, many experienced fear, a sense of fragility and uncertainty, but they also faced unique challenges, mainly those related to losing even their limited free time. Many Filipino caregivers were locked in their homes with their employers 24/7, with no day off⁷ and no free time. As most of them cared for elderly people, who were the most vulnerable population in the pandemic, employers

⁷ Usually, caregivers have one full day off a week. The denial of such a day off is illegal unless the employee is willing to waive this right in return for additional payment. However, the situation changed drastically during the lockdown. According to data from our interviews and digital questionnaire, some caregivers received payment for staying with their employer during their days off, while others were denied extra payment and felt frustrated. Caregivers who received remuneration mentioned they would have preferred to take the day off.

or their families forbade the caregivers from going out even to buy food and medicine. As one of our informants stated four months into the pandemic:

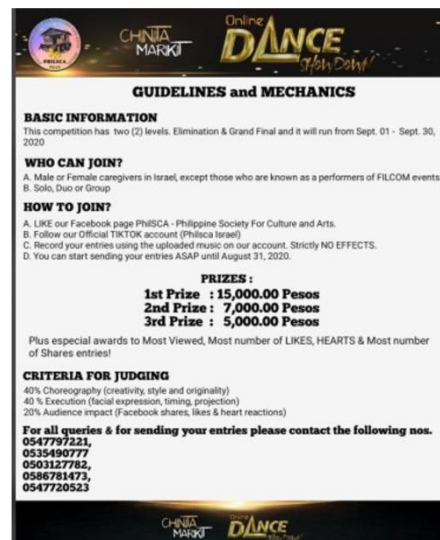
...the most difficult situation is that I'm still not allowed to go outside [even] now. It's been 4 months that my employer is not allowing me to go and take my rest day ... I want to see my sister and I want to breathe fresh air and see some of my friends (Jennifer, 49, 11 years in Israel).

The denial of a day off thus had far greater repercussions than losing one's only free time. It led to a total shutdown of any face-to-face meetings and activities with other Filipino caregivers. As mentioned, most routine community meetings and activities, prior to the pandemic, took place on weekends, when most Filipino caregivers in Israel took their day off. These communal events, such as church meetings, cultural festivals, beauty contests and other celebrations, offer an arena in which Filipino caregivers meet, exchange information, gain friends and express themselves by dancing and singing.

As this physical arena was not available during lockdown, new ones were created online. Specific Filipino organizations within the community launched activities on Facebook such as church services, Bible study lessons, beauty contests, and song and dance competitions. One large-scale contest, called "Chinita Marikit"⁸ online dance showdown," was organized by Philsca (Philippine Society for Culture and Arts) during Israel's second lockdown. The organization posted the time frame, rules, regulations and criteria for judging on Facebook. Only Filipino caregivers in Israel were eligible to participate (see Figure 4).

⁸ "Chinita Marikit" (meaning "Beautiful Chinese-looking Filipina") is a popular song in the Philippines.

Figure 4: Call for participants for "Chinita Marikit online dance showdown"

Within hours, the post reached thousands of Filipinos all over the country. Many started recording their dances, following the music of the “Chinita Marikit” song provided in the organization’s TikTok account. As the response was much greater than the organizers expected, they had to post an apology Facebook post announcing that only 100 entries would be accepted. The videos of all of these participants’ dances, mostly recorded in their employers’ homes, were uploaded to Philsca’s Facebook page (see examples in Figure 5), along with the names and pictures of the judges (Figure 6). Although the event was executed on a digital platform, its organization was as similar as possible to a real face-to-face event, including impressive videos prepared by the organizers to announce the winners.

By uploading their dance video onto the competition’s Facebook page, participants were able to show their talent to thousands of community members, reaching a far greater audience than in the face-to-face format. Based on our informants’ posts, being part of this communal digital contest reinforced their sense of belonging to the Filipino community, expanded the number of their online friends and supporters, and strengthened the importance of the community in their lives.

Figure 5: Videos of dance participants in the Chinita Marikit online dance showdown

Figure 6: Announcement of judges in the "Chinita Marikit online dance showdown"

Lack of Access to Information

Obviously, the first weeks of the pandemic were stressful for all. People sought information from all available media, local and global. Three weeks into the pandemic the Israeli Ministry of Health added English and Arabic to its official Hebrew site, making its rules and regulations more accessible. Yet, the details about the total number of infected and dead in Israel were published daily on Israeli media in Hebrew and Arabic only, leaving many uninformed. Filipino community leaders overcame this challenge through social media. Recognizing the need for

accurate local information, they posted a list of cities with high rates of COVID-19 and the names of old-age homes with high rates of infection daily on Facebook, in Tagalog or English. Information on the number of Filipino caregivers who contracted the virus or died was also posted and shared on Facebook groups and on Facebook walls (see Figure 7). This act of making information accessible and relevant to Filipino caregivers in Israel enabled them to be informed, updated and connected.

Figure 7: Post with information on infected Filipinos in Israel (posted March 4, 2021)

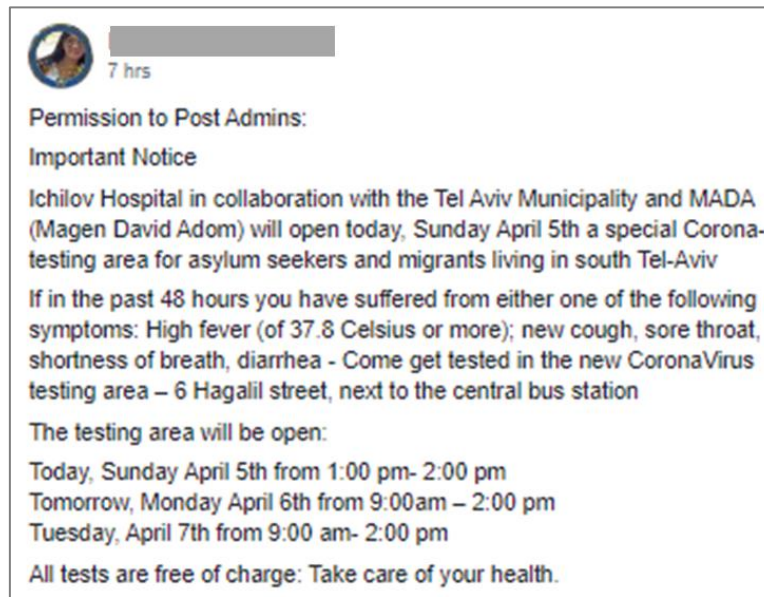

Beyond providing information in Tagalog and English regarding the virus, restrictions and the numbers of infected and dead, the posts also disseminated information about visa regulations relevant to international labor migrants during the lockdown. The most important were those related to state policies concerning undocumented migrants and regulations regarding the extension of work visas for those who were documented.

It should be noted that information about visa regulations had been posted prior to the pandemic on the Philippine Embassy website, on migrant organizations' websites, and by individuals on their private Facebook pages. However, these sites were never the sole sources of information, but rather supplemented that provided by the Israeli authorities. During the pandemic, these sources were the first to respond to a dire need, providing accurate information relevant to the changing circumstances. For example, a post uploaded a few days into the lockdown said: *"The immigration authorities and the government will not be apprehending people without visas until the end of the COVID-19 crisis..."* (written in Tagalog).

Other posts, uploaded on either Facebook groups or Facebook walls, were related to services the Israel Ministry of Health provided to international labor migrants regardless of their legal status, such as free testing for the virus (see Figure 8).

Figure 8: Information on COVID-19 testing for migrant workers in south Tel Aviv

The provision of this information on social media empowered many and helped them feel more secure in an unstable situation. The posts with detailed local information received thousands of "likes" and were shared with others, who added many comments, thereby actively accumulating and using online communal social capital.

Loss of their Visa after Giving Birth

As mentioned above, one of the main tactics to prevent international labor migrants from settling in Israel is to restrict their ability to establish a family in the country, and particularly to prevent them from keeping their newborns in Israel if they want to maintain a valid work visa. As a result, most Filipino caregivers send their babies to the Philippines so they can continue working in Israel. Sometimes the mothers themselves bring their babies to their families in the Philippines and then return to Israel to work, but usually they send them with a relative or friend going home for vacation. During the lockdowns, the pandemic prevented Filipino caregivers from travelling home. In fact, it was virtually impossible to get airline tickets to travel abroad from Israel. Even though the state halted deportations during the pandemic, Filipino caregiver mothers with young babies found themselves in a challenging situation, as their visas were not renewed.

According to Facebook posts, as soon as flights became available in August 2020, six months into the pandemic, leaders of the Filipino community established a novel system to help mothers send their babies to the Philippines: they matched newborn babies with Filipinos who had decided to return home for good. This operation, which became communal, was made possible by the community life already salient on social media and by the trust that had developed over the years between members of the community. The leaders used closed

Facebook groups, considered reliable and trustworthy platforms for fellow Filipinos in Israel, to disseminate essential and sensitive information among the community's tens of thousands of members.

A post announcing the first group of eight babies to leave Israel was accompanied by photos of them at the Tel Aviv airport. In this post, community leaders emphasized that the most appropriate people were chosen to take the babies to the Philippines. One of the leaders, who was among the returnees, posted information on his Facebook wall to keep mothers and the community informed about the babies throughout the journey. For example, once the flight from Israel landed in Istanbul, he posted:

*We are in Turkey now, babies and their babysitters are currently
taking a break...* 🥰

(written in Tagalog; posted on the volunteer's personal Facebook wall, August 11, 2020).

When Three things to do today:

- 1. wake up*
- 2. miss you*
- 3. survive*

I will miss you so much my child. I hope you make it safely.

... It seems like my heart is going to explode, my child ...

To all those who helped us send our children home, thank you very much...

I salute all the mothers who sent their babies with mine, what we are going through is not easy right now ... (written in Tagalog).

they landed in Manila, he shared on his Facebook wall a live video of each of the babies with their babysitters, showing that the newborns had arrived in the Philippines in good condition and had been well treated. The video had 1,700 hits and received dozens of comments in which members of the community congratulated and blessed the babysitters and thanked them for making this mission successful.

Unlike pre-COVID-19 times, when sending a baby to the Philippines was a private, individual act, where a friend or relative took the baby, during the pandemic it became a communal operation published and documented on Facebook, the most public and widespread arena possible. Several such groups of babies were sent to the Philippines between August and December 2020. In all cases, digital networks provided a mechanism of control, trust and safety for mothers who sent their babies with virtual strangers. In addition, the publicity of the event became a medium through which the mothers could share their sorrow and receive comfort. For example, one of the mothers posted on her Facebook wall:

This last example is a clear case where online communal social capital, accumulated over the years, is translated into a sensitive lifesaving operation carried out by individual members, who do not necessarily know each other but are part of a large offline and online community. In other words, the various aspects of networks and feelings of trust that give the Filipino collectivity a sense of community, enabling individuals to draw upon community resources, are a salient example of how online communal social capital is created and used.

Discussion: Coping with COVID-19 through Online Communal Social Capital

This study examined how Filipino migrants in Israel, working as caregivers, used social media to initiate and execute activities that enabled them to overcome some of the COVID-19 challenges. Digital technology is part of everyday life for migrant workers in general (Acedera & Yeoh, 2018; Cabalquinto, 2018; Cabanes & Acedera, 2012; Chib et al., 2014; Dubinsky, 2020; Longhurst, 2013; Madianaou & Miller, 2013) and Filipino caregivers in Israel in particular (Babis, 2020; Golan & Babis, 2019a; 2019b). The nature of their lives as caregivers has made the vast majority of the Filipino community in Israel active participants in and consumers of social media. In normal times, they enjoy both worlds – the one developed and maintained via social media, and the real-world, face-to-face encounters during weekend meetings, trips, cultural celebrations and church services. Obviously, activities in online and offline arenas intersected and fed each other. However, when social distance policies were strictly imposed due to the pandemic, social media became the key arena for all individual and community engagements. Social media thus served as an essential tool enabling users to cope with the challenges of the pandemic.

In his seminal work, *Culture in a Liquid Modern World*, Bauman (2011) explored various aspects of what he calls liquid modernity: a condition characterized by the fragility and transience of social bonds, the handing off of responsibilities from the state to the individual, and the emergence of new forms of disengaged extraterritorial power. Bauman (2011) claimed that, within the world of liquid modernity, “networks replace structures” (p. 14). Based on this definition of culture in liquid modernity, we claim that, in the midst of the COVID-19 pandemic, in an attempt to grapple with the unstable and fluid present and the uncertain future, Filipino caregivers took over some responsibilities of the state, particularly the provision of accurate information and essential goods. Doing so was possible mainly due to the offline and online social capital accumulated over the years by individual Filipino caregivers and their community as a whole. Moreover, the Filipino community used its online networks, mainly Facebook, to maintain stability and restore a familiar daily routine.

Our findings show that Filipino caregivers utilized the Facebook platform during the pandemic to accumulate online communal social capital in several ways: managing self-help philanthropic campaigns such as the distribution of food packages to help the needy in the community; organizing digital communal events, enabling isolated Filipino caregivers to be

actively involved; providing information about the COVID-19 situation in Israel and in the Filipino community and creating a communal operation to send babies to the Philippines.

As shown, the boundaries between private and communal matters became blurred in the first months of the pandemic, as challenges considered individual or private in regular times became communal issues and received an organized response through Facebook. In addition, through these communal digital initiatives, thousands of isolated Filipino caregivers could be involved in various community events and operations as both active participants and online supporters. While previous studies of migrant workers and Facebook have emphasized the contribution of social media to creating and empowering communities (Le Duc, 2016; Wijaya et al., 2018), our study adds an analysis from the perspective of social capital – specifically, the dimension of online communal social capital via Facebook.

The communal use of closed Facebook groups during the first months of the pandemic emphasized the crucial role social media played not only in enabling personal communication during the lockdown, but also in facilitating the accumulation and consolidation of communal social capital in a community of isolated migrant workers. Unlike individual social capital, communal social capital emphasizes the role of the community in building the capital. Following Putnam (2001), not only does social capital include social ties that connect people together; it is also the oil that allows communal initiatives and dynamics to flourish.

Following research distinguishing between individual and communal social capital (Au, 2019) on one hand, and online and offline social capital (de Zúñiga et al., 2017; Huang et al., 2021; Trepte et al., 2012) on the other, we introduce the concepts of “online individual social capital” and “online communal social capital.” While the lockdown made Filipino migrant workers feel fragile as a result of losing their jobs, loneliness, fear, isolation or the threat of losing their visas, the communal projects that emerged on social media during the pandemic nourished and reinforced their sense of belonging and stability, whether they took an active part as donors, recipients, dancers and the like or were “just” online viewers and supporters. In a previous study (Sabar et al., 2021), we showed that individuals from the Filipino community who led philanthropic operations during COVID-19 used online networks such as Facebook, Whatsapp and Instagram. Some reported that their philanthropic work positioned them as trusted leaders, while others complained that their efforts not only drained their personal capital, but also were not properly appreciated by members of their own community. In this study, we demonstrated that Filipino individuals who took part in online community activities not only expanded their online individual social capital, but also strengthened the power of the community in times of social distancing in a foreign country by means of online communal social capital.

It should be noted that the use of Facebook groups to launch activities aimed at assisting Filipino caregivers in need during the COVID-19 lockdown and creating online communal social capital did not emerge out of a vacuum. Rather, it was a direct continuation, extension and

expansion of communal activities that had started several years prior, which we refer to as offline communal social capital. The digital public nature of the activities during the pandemic increased social bonding and mobilized growing numbers of people to take part, reinforcing a sense of belonging to the community in times of crisis and therefore fortifying the online communal social capital.

Our findings suggest that the formation of online communal social capital during the first months of the COVID-19 crisis was not an obvious and inevitable outcome of social media usage by migrants in response to the challenges of the pandemic. For instance, in their study on diaspora vlogger migrants during COVID-19, Zhang and Zhao (2020) found that Chinese YouTube vloggers around the world shared their experiences and feelings during the pandemic, inviting viewers to co-construct an emotional experience. While the digital practices of these vloggers can be considered online individual social capital, their involvement in social media did not lead to the formation of online communal social capital. We claim that the creation of online communal social capital within migrant communities may emerge in specific social media platforms (closed groups on Facebook) juxtaposed with a specific geographic location (Israel) and accompanied by a strong pre-existing base of offline communal practices.

We suggest that future studies explore the creation of online communal social capital among other groups of migrants, both in Israel and in other countries. Furthermore, this topic should be examined in other digital platforms, such as Instagram and Whatsapp, and not only during periods of crisis.

References

- Acedera, K. A., & Yeoh, B. S. (2018). Facebook, long-distance marriages, and the mediation of intimacies. *International Journal of Communication*, 12, 4123–4142.
- Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17–40.
- Al-Omoush, K. S., Simón-Moya, V., & Sendra-García, J. (2020). The impact of social capital and collaborative knowledge creation on e-business proactiveness and organizational agility in responding to the COVID-19 crisis. *Journal of Innovation & Knowledge*, 5(4), 279–288.
- Au, A. (2019). The embodiment of social capital at individual and communal levels: Action, rewards, inequality, and new directions. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 39(9–10), 812–830.
- Ayalon, L. (2012). Suicidal and depressive symptoms in Filipino home care workers in Israel. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 27(1), 51–63.
- Ayalon, L., & Shiovitz-Ezra, Sh. (2010). The experience of loneliness among live-in Filipino homecare workers in Israel: Implications for social workers. *British Journal of Social Work*, 40(8), 2538–2559.

- Babis, D. (2021a). Inclusion and beauty pageants? The Filipino migrant worker community in Israel. *Gender, Place & Culture*, 1-33. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.1887090>
- Babis, D. (2021b). Digital mourning on Facebook: the case of Filipino migrant worker live-in caregivers in Israel. *Media, Culture & Society*, 43(3), 397-410.
- Babis, D., Lifszyc-Friedlander, A., & Sabar, G. (2018). "Now I am also Israeli": From Illegality to Legality-Life experiences and identities of migrant workers' children after receiving civil status in Israel. *International Migration*, 56(3), 173-185.
- Babis, D., Zychlinski, E., & Kagan, M. (2021). Comparing transnational and communal diaspora philanthropies among temporary migrant workers: The case of the Filipino community in Israel. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 32(2), 372-382.
- Bauman, Z. (2011). *Culture in a liquid modern world*. Polity.
- Boellstorff, T., Nardi, B., Pearce, C., & Taylor, T. L. (2012). *Ethnography and virtual worlds: A handbook of method*. Princeton University Press.
- Borgonovi, F., & Andrieu, E. (2020). Bowling together by bowling alone: Social capital and COVID-19. *Social Science & Medicine* 265, 113501. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113501>
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.
- Cabalquinto, E. C. (2018). Ambivalent intimacies: Entangled pains and gains through Facebook use in transnational family life. In A. Dobson, B. Shields, B. Robards, & N. Carah (Eds.), *Digital intimate publics and social media* (pp. 247–263). Palgrave Macmillan.
- Cabanes, J. V. A., & Acedera, K. A. F. (2012). Of mobile phones and mother-fathers: Calls, text messages, and conjugal power relations in mother-away Filipino families. *New Media and Society*, 14(6), 916–930.
- Camposano, C. C. (2018). Facebook and the intricacies of migrant self-making among Ilonggo OFWs in South Korea. *Philippine Studies: Historical and Ethnographic Viewpoints*, 66(1), 19–47.
- Chib, A., Malik, S., Aricat, R. G., & Kadir, S. Z. (2014). Migrant mothering and mobile phones: Negotiations of transnational identity. *Mobile Media and Communication*, 2(1), 73–93.
- Dalsgaard, S. (2016). The ethnographic use of Facebook in everyday life. *Anthropological Forum*, 26(1), 96–114.
- de Zúñiga, H. G., Barnidge, M., & Scherman, A. (2017). Social media, social capital, offline social capital, and citizenship: Exploring asymmetrical social capital effects. *Political Communication*, 34(1), 44–68.
- Dubinsky, I. (2020). Digital diaspora: Eritrean asylum seekers' cyberactivism in Israel. *African Diaspora*, 12(1–2), 89–116.

- Elgar, F. J., Stefaniak, A., & Wohl, M. J. (2020). The trouble with trust: Time-series analysis of social capital, income inequality, and COVID-19 deaths in 84 countries. *Social Science & Medicine*, 263, 113365. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113365>.
- Giavrimis, P., & Nikolaou, S. M. (2020). The Greek university student's social capital during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Education Studies*, 7(8). DOI:10.46827/ejes.v7i8.3175
- Golan, O., & Babis, D. (2019a). Towards professionalism through social networks: constructing an occupational community via Facebook usage by temporary migrant workers from the Philippines. *Information, Communication & Society*, 22(9), 1230-1252.
- Golan, O., & Babis, D. (2019b). Digital host national identification among Filipino temporary migrant workers. *Asian Journal of Communication*, 29(2), 164-180.
- Hotline for Refugees and Migrants (2018). Migrant worker children (Hebrew). https://hotline.org.il/migrants/migrant_children/.
- Huang, L., Zheng, D., & Fan, W. (2021). Do social networking sites promote life satisfaction? The explanation from an online and offline social capital transformation. *Information Technology and People*. DOI 10.1108/ITP-03-2020-0143
- Israel Population and Immigration Authority (2020). Data on foreigners in Israel: First quarter. https://www.gov.il/he/departments/general/foreign_workers_stats.
- Johnson, R.B., & Christensen, L.B. (2008). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* (3rd ed.). Sage.
- Kama, A. (2008). Labor migrants' self-empowerment via participation in a diasporic magazine: Filipinos at Manila-Tel Aviv. *Asian Journal of Communication*, 18(3), 223-238.
- Krippendorff, K. (2011). *Content analysis. An introduction to its methodology* (3rd ed.). Sage.
- Laguerre, M. S. (2010). Digital diaspora: Definition and models. In A. Alonso & P. J. Oiarzabal (Eds.), *Diasporas in the new media age: Identity, politics, and community* (pp. 49-64). University of Nevada Press.
- Le Duc, A. (2016). The role of social media in community building for illegal Vietnamese migrant workers in Thailand. *Journal of Identity and Migration Studies*, 10(1), 4-21.
- Liebelt, C. (2011). *Caring for the "Holy Land": Filipina domestic workers in Israel*. Berghahn.
- Lin, N. (2002). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge University Press.
- Lin, N., & Erickson, B. H. (2008). Theory, measurement, and the research enterprise on social capital. In N. Lin & H. Bonnie (Eds.), *Social capital: An international research program* (pp. 1-24). Oxford University Press.
- Longhurst, R. (2013). Using Skype to mother: Bodies, emotions, visibility, and screens. *Environment and Planning D: Society and Space*, 31(4), 664-679.
- Madianou, M., & Miller, D. (2013). *Migration and new media: Transnational families and polymedia*. Routledge.

- Makridis, C. A., & Wu, C. (2021). How social capital helps communities weather the COVID-19 pandemic. *PloS One*, 16(1), e0245135. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245135>
- Mazuz, K. (2013). Folding paper swans, modeling lives: The ritual of Filipina eldercare in Israel. *Medical Anthropology Quarterly* 27(2), 215–232.
- Ministry of Interior (2018). Pregnant foreign workers directive (Hebrew). https://www.gov.il/BlobFolder/policy/procedure_pregnant_foreign_worker_in_israel_2013/he/5.3.0023.pdf.
- Nancheva, N. (2021). Cleaners and labourers on Facebook? Bulgarians in the UK between free movers and a digital diaspora. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1866515>
- Oiarzabal, P. J., & Reips, U. D. (2012). Migration and diaspora in the age of information and communication technologies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(9), 1333–1338.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Putnam, R. (2001). Social capital: Measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 41–51.
- Raijman, R. (2020). A Warm Welcome for Some: Israel Embraces Immigration of Jewish Diaspora, Sharply Restricts Labor Migrants and Asylum Seekers, *Migration Information Source*, June 5, 2020. <https://www.migrationpolicy.org/article/israel-law-of-return-asylum-labor-migration>
- Robison, L. J., Schmid, A. A., & Siles, M. E. (2002). Is social capital really capital? *Review of Social Economy*, 60(1), 1–21.
- Sabar, G. (2004). African Christianity in the Jewish State: Adaptation, Accommodation and Legitimation of Migrant Workers' Churches: 1990-2003. *Journal of Religion in Africa*, 34(4), 407-437
- Sabar, G., Babis, D., & Sabar Ben-Yehoshua, N. (2021). From fragility to empowerment through philanthropy: The Filipino labor migrant community in Israel during COVID-19. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1898074>
- Shamir, H. (2013). Migrant care workers in Israel: Between family, market, and state. *Israel Studies Review*, 28(2), 192–209.
- Shapira, A. (2018). Israel's citizenship policy since the 1990s: New challenges, (mostly) old solutions. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(4), 602–621.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1994). Grounded theory methodology: An overview. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 273–285). Sage.
- Trepte, S., Reinecke, L., & Juechems, K. (2012). The social side of gaming: How playing online computer games creates online and offline social support. *Computers in Human Behavior*, 28(3), 832–839.

- Wijaya, S. W., Watson, J., & Bruce, C. (2018). Understanding empowerment in social media context: Lessons from Indonesian migrant domestic workers. *International Journal of Web Based Communities*, 14(2), 172–195.
- Witteborn, S. (2019). Digital diaspora: Social alliances beyond the ethnonational bond. In J. Retis & R. Tsagarousianou (Eds.), *The handbook of diasporas, media, and culture* (pp. 179–192). Wiley.
- Wong, A. S., & Kohler, J. C. (2020). Social capital and public health: Responding to the COVID-19 pandemic. *Globalization and Health*, 16(1), 1–4. <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00615-x>
- Zhang, L. T., & Zhao, S. (2020). Diaspora micro-influencers and COVID-19 communication on social media: The case of Chinese-speaking YouTube vloggers. *Multilingua*, 39(5), 553–563.
- Zhang, Y. D., Gao, Y. Q., Tang, Y., & Li, Y. H. (2021). The role of workplace social capital on the relationship between perceived stress and professional identity among clinical nurses during the COVID-19 outbreak. *Japan Journal of Nursing Science*, 18(1), e12376. <https://doi.org/10.1111/jjns.12376>

עמדות הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בתקופת הקורונה

קארין אמית* וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין**

תקציר

מחקר זה בחן את עמדותיו של הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בעיצומה של מגפת הקורונה, מגפה שלווה במשבר כלכלי חמור. האיום שחש הציבור הישראלי מפני מהגרי עבודה ומבקשי מקלט שבסיסו כלכלי, חברתי ולאומי נבחן בו לצד האיום הבריאותי מפניהם בתקופה מאתגרת זו. נוסף על כך בחן המחקר את נכונות הציבור הישראלי לתת למהגרים אלו זכויות בתחום הבריאות ואת הגורמים המנבאים נכונות זו. המחקר התבסס על נתוני סקר מקוון שנערך בחודשים אפריל-מאי 2020 (הגל הראשון של מגפת הקורונה) למדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת בישראל שכלל 624 משתתפים (504 מהחברה היהודית ו-120 מהחברה הערבית). מן הסקר עלה כי בניגוד להשערת המחקר הראשונה, הציבור הישראלי חש מאוים ממהגרי העבודה וממבקשי המקלט מבחינה חברתית יותר מאשר מבחינה בריאותית או כלכלית. בהתאם להשערת המחקר השנייה, נמצא כי כלל הציבור הישראלי חש מאוים מבחינה כלכלית, חברתית, בריאותית ולאומית מפני מבקשי מקלט יותר מאשר מפני מהגרי עבודה. עוד נמצא כי בהתאם להשערת המחקר השלישית, נמצא הבדל בין תמיכה במתן זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין תמיכה במתן זכויות אלה למהגרי עבודה. הציבור הישראלי דווקא נוטה להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה יותר מאשר למבקשי מקלט, וזאת מאחר שהוא אינו תופס את האחרונים כפליטים הזקוקים להגנה. המודל הרב-משתני הראה כי לתפיסות האיום הכלכלי משקל רב בניבוי נכונות הציבור לתת זכויות בתחום הבריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. עם זאת, רק ביחס למהגרי עבודה נמצא כי גם האיום הבריאותי משפיע על נכונות זו.

מילות מפתח: עמדות כלפי מהגרים; מבקשי מקלט; מהגרי עבודה; תחושות איום

*קארין אמית, מרכז אקדמי רופין, karina@ruppin.ac.il

** סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין, מרכז אקדמי רופין, svetach@ruppin.ac.il

מבוא

תחושת האיום שחשות חברות שונות ברחבי העולם מפני מהגרים וקבוצות מיעוט כמו גם עמדות מדירות כלפי קבוצות אלו זכו למחקר רב בשנים האחרונות (Scheepers et al, 2002; Hellwig, & Sinno, 2017; Landmann, Gaschler & Rohmann, 2019). הספרות המחקרית בתחום מבחינה בין תחושת איום כלכלי של הציבור בגלל נוכחות של מהגרים או קבוצות מיעוט, המבוססת על חששו מתחרות על מקומות עבודה ועל משאבים, תחושת איום חברתי, אשר מקורה בחשש מגידול בפשיעה ומכך שהמהגרים יהפכו לנטל על מוסדות הרווחה של המדינה, ותחושת איום תרבותי-לאומי, שמקורה בחשש סימבולי מפגיעה בציון התרבותי והלאומי (Stephan et al., 2000; Landmann, Gaucher & Rohmann, 2019; Esses et al, 2001). נוסף על כך, מחקרים מצביעים על כך שבתקופות של משבר כלכלי החשש מפני מהגרים ככלל מתעצם, והציבור נוטה לתמוך בצמצום הזכויות הניתנות להם ובהקשחת מדיניות ההגירה במדינה (Kuntz, Davidov & Semyonov, 2012; Nieuwenhuysen, Duncan & Neerup, 2017).

מגפת הקורונה (COVID-19), שהוגדרה על ידי ארגון הבריאות של האו"ם מגפה עולמית (פנדמיה), פרצה בשלהי 2019 בסין והתפשטה במהירות בעולם. עדויות ראשוניות ממחקרים בעולם מצביעות על הקצנה בעמדות שליליות של הציבור כלפי מהגרים, בייחוד כלפי מהגרים אסיאתיים, בעקבות המגפה (Reny & Barreto, 2020; Croucher, Nguyen & Rahmani, 2020). ישראל חוותה את הגל הראשון של התפרצות המגפה במרץ-מאי 2020. כדי לטפל בהתפרצות נקטה המדינה מדיניות של סגרים, הגבלה על מעברים בין-לאומיים והטלת מגבלות על שוק העבודה, ומדיניות זו הובילה למשבר כלכלי חריף שבא לידי ביטוי בעלייה דרמטית בשיעור המובטלים בה.

מחקר זה בוחן את עמדותיו של הציבור הישראלי כלפי שתי קבוצות מהגרים בישראל, מהגרי עבודה ומבקשי מקלט, בזמן הגל הראשון של מגפת הקורונה. לתחושת האיום שנמנו קודם המחקר מוסיף את תחושת האיום הבריאותי ומבקש לברר אם בתקופת משבר זו יהיה לה ולתחושת האיום הכלכלי משקל רב יותר. כמו כן, לאור ספרות המחקר המלמדת על הקצנה בעמדות שליליות כלפי מהגרים בתקופות של משבר כלכלי (Kuntz, Davidov & Semyonov, 2017) והעדויות על הקצנה בעמדות אלה כלפי מהגרים בעולם בתקופת משבר הקורונה (Reny & Barreto, 2020; Croucher, Nguyen & Rahmani, 2020), המחקר מבקש לבחון גם את רמת נכונותו של הציבור הישראלי לתת למהגרים זכויות בתחום הבריאות בתקופה מאתגרת זו, ובדוק אותה ביחס לשתי הקבוצות.

מהגרים בישראל

עד סוף שנות השמונים של המאה העשרים היגרו לישראל בעיקר זכאי עלייה (ממוצא יהודי או בעלי קרובי משפחה יהודים) מכוח חוק השבות (1950 ותיקון ב-1970). פרוץ האינתיפאדה הראשונה בשנת 1987 והסגר שהוטל בעקבות זאת על השטחים הובילו למחסור בכוח עבודה בחקלאות ובבניין, ולחץ המעסיקים במגזרים אלה למלא את מקומם של הפלסטינים חייב את ממשלת ישראל להתחיל לייבא כוח עבודה זול מעבר לים (אחדות ונתנון, 1999). לשם כך הונפקו אלפי היתרים למהגרי עבודה, בעיקר לענפי הבניין, החקלאות, התעשייה והמלונאות, ועם הזמן נוספו אליהם גם ענף הסייעוד והטיפול בקשישים, אך בשל החשש מפני השתקעותם בישראל,

נקבעו הסדרים המגבילים את משך שהותם בה. בד בבד עם העלייה במספר מהגרי העבודה שהגיעו לישראל בהיתר, עלה גם מספרם של אלה שנכנסו אליה ללא אשרת עבודה, ושל אלה שבחרו להישאר בה אף על פי שפג תוקף אשרת העבודה שבידם.

המונח הרשמי שהרשויות בישראל משתמשות בו בהתייחסותן למהגרי עבודה שאינם זכאים לאזרחות מכוח חוק השבות הוא "עובדים זרים", ותנאי העסקתם מוסדרים בחוק עובדים זרים התשנ"א-1991. על פי הגדרת החוק עובד זר הוא עובד שאינו אזרח ישראל או תושב בה, ועל מעסיקו מוטלות חובות מיוחדות כלפיו וכלפי רשויות המדינה. מעסיק של עובד זר חייב להעניק לעובדו את אותם תנאי עבודה שעובד ישראלי זכאי להם (כמו שעות עבודה, שכר מינימום ופיצויי פיטורין) ולבטח אותו בביטוח בריאות. זכאותו של העובד הזר לגמלאות במערכת הביטוח הסוציאלי מוגבלת לגמלאות במסגרת ביטוח נפגעי עבודה וביטוח אימהות. אולם במקרים רבים מהגרי העבודה מגלים שהם משוללי זכויות ומשוללי הגנה, וזאת גם מצד הגורמים הממשלתיים האמורים לפקח על תנאי העסקתם ועל תנאי חייהם ומצד האיגודים המקצועיים. רוב מהגרי העבודה בישראל מתגוררים בשכונות עניות, כמו שכונות דרום תל אביב, והם יצרו בתוכן מעין קהילות אתניות (קמפ ורייכמן, 2008).

בשנת 2006 החלו פליטים מאפריקה, בעיקר מאריתריאה ומסודן, לחצות את גבולה הדרומי של ישראל ממצרים ולבקש בה מקלט. מבקשי המקלט הללו זכו להגנה קבוצתית זמנית מתוקף אמנת הפליטים של האו"ם (1951) שישראל חתומה עליה, ואינם ברי גירוש, עם זאת, רשויות המדינה מכנות אותם "מסתננים". בשנת 2012 הגיע מספר מבקשי המקלט בישראל לשיא של 65,000 איש, אך מאז השלמת בניית הגדר בגבולה הדרומי של ישראל בשנת 2012 מעטים בלבד נכנסו אליה. אף על פי שלמרבית מבקשי המקלט אין אשרת עבודה, הם מועסקים במגוון מקומות עבודה (בעיקר בתיירות, בשירותים ובסיעוד). הזכויות שמבקשי המקלט זכאים להן מוגבלות, והם מקבלים שירותים רבים מארגוני מגזר שלישי ומהתארגנויות קהילתיות. מרבית מבקשי המקלט מתגוררים בשכונות הדרומיות של תל אביב לצד אוכלוסיית מהגרי העבודה. נוכחותם של ה"זרים", מהגרי העבודה ומבקשי המקלט, בשכונות דרום תל אביב משנה את המרקם החברתי בהן ואף יוצרת קונפליקטים עם האוכלוסייה המקומית. בשנים האחרונות עשתה הממשלה ניסיונות שונים לצמצם את מספר מבקשי המקלט בישראל ולהקשות את חייהם בארץ (העברתם למתקני כליאה פתוחים, סיוע כלכלי להגירה חזרה מרצון, יישובם מחדש במדינות שלישיות וכולי) (צבר ושיר, 2019).

על פי נתוני רשות ההגירה, ברבעון הראשון של שנת 2020 שהו בישראל 208,000 מהגרים לא יהודים שהיגרו לישראל שלא מתוקף חוק השבות, מהם כ-100,000 מהגרי עבודה בהיתר, כ-76,000 מהגרי עבודה שלא בהיתר (מרביתם תיירים שאשרתם פגה) וכ-31,000 מבקשי מקלט. במשך השנים נקטו ממשלות ישראל צעדי מדיניות שהביאו לצמצום מספר מהגרי העבודה. צעדי מדיניות אלו כללו צמצום בהיקף ההעסקה של מהגרי עבודה חוקיים, ייקור מסוים של העסקת זרים למעסיקים ישראלים, תיקון חוק הכניסה לישראל המסדיר את רישיונות הכניסה לישראל והשהייה בה לאורך זמן ומבצעי גירוש נרחבים של שוהים בלתי חוקיים בידי רשויות ההגירה (קמפ ורייכמן, 2008). מדיניות זו הובילה אמנם לירידה במספרם של מהגרי העבודה, אך הייתה זו ירידה זמנית בלבד.

בתחילת שנות התשעים היו עמדות הציבור הישראלי כלפי מהגרי העבודה (שהחליפו את העובדים הפלסטינים בתקופה רגישה מבחינה ביטחונית) חיוביות למדי (נתנון ובר צורי, 1999), אולם עמדות אלו השתנו עם השנים, וסקרי העמדות שנערכו מאז מצביעים על קיומן של תחושות איום (כלכלי, חברתי ולאומי) מפני המהגרים בקרב הציבור ועל תמיכה הולכת וגוברת שלו בהקשחת מדיניות ההגירה (Amit, Achdut & Achdut, 2015; Raijman & Semyonov, 2004). סקרים אלו לא הבחינו בין עמדות הציבור כלפי מהגרי העבודה לעמדותיו כלפי מבקשי מקלט, אלא בחנו את עמדותיו כלפי כלל אוכלוסיית ה"זרים" בישראל. מחקר זה בוחן את יחסו של הציבור הישראלי כלפי המהגרים ה"זרים" ומבחין בין מהגרי עבודה למבקשי מקלט.

תחושות איום מפני מהגרים

ספרות המחקר משתמשת במושג "איום תחרותי" כדי לחקור את הופעתן של עמדות מדירות כלפי קבוצות חוץ כמו מיעוטים ומהגרי עבודה (Stephan et al., 2000; Stephan et al., 2008; Hainmueller & Hiscox, 2010). קבוצת החוץ נתפסת כאיום על האינטרסים והפריוולגיות של קבוצת הרוב וכמתחרה פוטנציאלית בה, ובתגובה לכך קבוצת הרוב מאמצת עמדות המדירות את חבריה. איום תחרותי הוא מושג רב-ממדי הלובר צורות שונות, ויכול להיות איום אמיתי או איום מדומיין בלבד. האיום המדומיין מופנה לעיתים כלפי האינטרסים של הפרט (למשל, כלכליים, חברתיים) או כלפי האינטרסים של הקולקטיב (למשל, תרבותיים, הומוגניות לאומית) או כלפי שניהם גם יחד.

(Landmann, Gaschler & Rohmann, 2019). ללא תלות בהגדרת האיום, המודלים התאורטיים מוכיחים כי ככל שתחושת האיום חזקה יותר, כך ייטו יותר חברי קבוצת הרוב לפתח עוינות כלפי הזרים ולתמוך בהדרתם מנגישות שווה לזכויות המוענקות למקומיים ואף בגירושם.

תחושת האיום הכלכלי מתבססת על הפן הכלכלי במודל התחרות, שלפיו העמדות של קבוצת הפנים כלפי קבוצת החוץ מתעצבות על ידי ההזדהות הקבוצתית ועל ידי המאבק בין הקבוצות על משאבים ועל תגמולים כלכליים (Stephan et al., 2008; Hainmueller & Hiscox, 2010). לפיכך, אם קבוצת החוץ נתפסת כמתחרה פוטנציאלית על משאבים וכאיום על האינטרסים הכלכליים של קבוצת הפנים, יגבשו כלפיה חברי קבוצת הפנים עמדות שליליות. האיום הכלכלי בא לידי ביטוי בסקרים כשמובעת תחושה שהמהגרים מתחרים על מקומות עבודה ועל משאבים כלכליים. **תחושת האיום החברתי** מתבססת על החשש מפגיעה בסדר החברתי בגלל נוכחותם של מהגרים או קבוצות חוץ (Bobo & Hutchings, 1996; Sniderman & Hagendoorn, 2007). איום זה בא לידי ביטוי במחקרים כשמובע חשש מעלייה בפשיעה כתוצאה מנוכחות המהגרים ומכך שיהפכו לנטל על מוסדות הרווחה והחינוך. **איום תרבותי-לאומי**, המוצג בספרות המחקר גם כאיום סימבולי, מתבסס על המודל התרבותי שלפיו שורשי העוינות נעוצים בהעדפות תרבותיות ובדעות קדומות, ומדגיש את תפקידה של הזהות הלאומית-תרבותית בקיומן של עמדות מדירות. הרעיון המרכזי שמסביר את הקונפליקט הבין-קבוצתי במודל התרבותי הוא שמיעוטים אתניים ומהגרים נתפסים כמאיימים על ההומוגניות הלאומית והתרבותית של החברה (Sniderman, Hagendoorn & Prior, 2004; Esses et al., 2000). בהקשר הישראלי איום לאומי נבחן בתחושה שהמהגרים מאיימים על הרוב היהודי במדינה (Amit, Achdut & Achdut, 2015; Raijman & Semyonov, 2004).

בהלימה עם מודל התחרות, ניתן לטעון כי פרטים שמעמדם החברתי-כלכלי מבוסס פחות יחששו יותר מהתחרות הישירה על משאבים מוגבלים (פחות עבודות, שכר נמוך יותר, פחות הזדמנויות למוביליות חברתית ותחרות גדולה יותר על שירותים חברתיים ודו"ר).

מחקרים אכן הראו שפרטים ממעמד סוציו-כלכלי נמוך ובעלי השכלה נמוכה חשו מאוימים יותר מפני מהגרים ותמכו יותר במדיניות המדירה אותם (Semyonov, Scheepers et al, 2002; Raijman & Gorodzeisky, 2008; Ceobanu & Escandell, 2010). מאפיינים נוספים המנבאים עמדות מפלות כלפי מהגרי עבודה הם רמת הדתיות והעמדות הפוליטיות של הפרט: עמדות פוליטיות ימניות ורמת דתיות גבוהה, המאפיינות אנשים בעלי תפיסות שמרניות, משקפות חשיבה דוגמטית וחוסר סובלנות כלפי קבוצות מיעוט בכלל, וכלפי מהגרי עבודה בפרט (Canetti et al, 2016; Scheepers et al, 2002; McDaniel, Nooruddin & Shortle, 2011). מחקרים בישראל הצביעו על כך שפרטים משכילים פחות, בעלי רקע כלכלי חלש יותר, דתיים יותר ומחזיקים בעמדות ימניות יותר חשים מאוימים יותר ממהגרים (Canetti-Nisim & Pedahzur, 2003; Amit, Achdut & Achdut, 2015). בשנים האחרונות המחקרים מדגישים יותר את ההבדלים בתחושות האיום שחש הציבור כלפי קבוצות שונות של מהגרים. במחקרם של היינמולר והופקינס (Hainmueller & Hopkins, 2015) נמצא כי יחס הציבור האמריקאי כלפי קבוצות שונות של מהגרים אינו אחיד, וכי הוא מעדיף בבירור מהגרים כלכליים בעלי כישורים הרלוונטיים לשוק העבודה האמריקאי. גם ממחקר שנערך בבריטניה עולה חשיבות ההבחנה בין סוגים שונים של מהגרים בניבוי תחושות האיום השונות, ונמצא כי הציבור הבריטי חש מאוים יותר מבחינה כלכלית וחברתית (חשש מפשיעה) ממהגרים ממזרח אירופה ומאויים יותר מבחינה ביטחונית ממהגרים מוסלמים (Hellwig & Sinno, 2017). במחקר שנערך ב-19 מדינות באירופה נמצא כי לצד תחושות האיום הכלכלי של הציבור מפני מהגרים בולטות דעות קדומות הנשענות על עמדות גזעניות כלפי מהגרים ממדינות מסוימות (Gorodzeisky & Semyonov, 2016).

בישראל נבחנו לאחרונה הבדלים ביחס הציבור היהודי לקבוצות שונות של מהגרים (עולים זכאי חוק השבות ממדינות שונות ומבקשי מקלט) (Tartakovsky & Walsh, 2020). מן המחקר עלה כי הציבור הישראלי היהודי מאוים ממבקשי המקלט יותר מאשר מקבוצות שונות של עולים, וכי מקרב העולים עולי המערב הם הקבוצה המאיימת פחות מכול. עם זאת, מחקר זה לא בחן את היחס כלפי מהגרי עבודה ולא בחן את עמדותיו של כלל הציבור הישראלי. במחקר שלנו נבחנות עמדות של כלל הציבור הישראלי ביחס לשתי קבוצות מהגרים – מהגרי עבודה ומבקשי מקלט – ושאלת המחקר המרכזית נוגעת להבדלים בתחושות האיום שהוא חש מפני שתי הקבוצות הללו ולהשלכות של תחושות אלו על נכונותו לתת להן זכויות בריאות.

בעוד תחושות האיום הכלכלי, חברתי ולאומי מפני מהגרים זכו להתייחסות מקיפה במחקרי הגירה בעולם ובישראל, **תחושת האיום הבריאותי** של הציבור מפני מהגרים לא זכתה להתייחסות מספקת. אמנם היו מחקרים שבחנו את ההשפעות שיש להגירה לא מוסדרת על מערכת הבריאות הציבורית (Grove & Zwi, 2006) ואת יחסם של המהגרים לחששות על רקע בריאותי המופגנים כלפיהם (Crush & Tawodzera, 2014), אך לא הושם דגש מספק על עמדות הציבור בנוגע למתן זכויות בריאות למהגרים. במחקרם של אסס, מדיאנו ולוסון (Esses, Medianu & Lawson, 2013) נטען כי בתקופות של משבר ואי-ודאות אמצעי תקשורת מסוימים מאמצים נרטיב של איום מפני פלישת מהגרים, והללו אף מואשמים בהפצת מחלות, בלי שיש

מידע מבוסס המצביע על כך. מחקר חדש שבחן את השפעת אמצעי התקשורת בארצות הברית על העצמת הדעות הקדומות נגד מהגרים אסיאתיים בזמן משבר הקורונה מצביע על תמונה דומה (Croucher, Nguyen & Rahmani, 2020). מחקר חדש נוסף בדק את השפעת המסרים המועברים לציבור האמריקאי בנוגע למגפת הקורונה על עמדותיו כלפי מהגרים אסיאתיים. המחקר גילה כי מסרים שהשתמשו בהם בשפה סטראוטיפית (הצגת הווירוס כסיני) ושהדגישו בהם את ההשפעות הכלכליות השליליות של הווירוס הובילו לעמדות גזעניות כלפי מהגרים אסיאתיים (Dhanani & Franz, 2021). עם זאת, לא נמצא מחקר שבחן מהן עמדות הציבור בנוגע למתן זכויות בריאות למהגרים בתקופת משבר הקורונה.

מחקר זה מבקש לבחון את תחושות האיום השונות (כלכלי, חברתי, לאומי ובריאותי) שחש הציבור הישראלי בתקופת משבר הקורונה, שהוא משבר בריאותי וכלכלי. שאלת המחקר בהקשר זה היא: האם בתקופת הקורונה תחושות האיום הבריאותי והכלכלי יקבלו בולטות יתר בקרב הציבור בהשוואה לשאר תחושות האיום? להשערתנו, בתקופה הקורונה תחושות האיום הכלכלי והבריאותי תהיינה גבוהות יותר מתחושות האיום החברתי והלאומי (**השערה 1**).

עדויות ממחקרים קודמים בנוגע ליחס השלילי כלפי מבקשי מקלט בישראל (צבר ושיר, 2019; Tartakovsky & Walsh, 2020), כמו גם עדויות ממחקרים בעולם המצביעות על העדפה למהגרים כלכליים (Hainmueller & Hopkins, 2015) עשויות לתמוך בהשערה כי מבקשי מקלט יעוררו תחושות איום יותר מאשר מהגרי עבודה. עם זאת, ספרות המחקר מצביעה על הבחנה שהציבור עורך בין סוגים שונים של מבקשי מקלט. תפיסות הציבור כלפי מבקשי מקלט הנתפסים כ"פליטים אמיתיים" שנמלטו מארצם כדי להציל את חייהם חיוניות יותר מאשר כלפי הטוענים שהם מבקשי מקלט אף על פי שהציבור סובר כי המניע המרכזי להגירתם הוא כלכלי (Verkuyten, 2004). במחקר השוואתי שבחן את עמדות הציבור כלפי מבקשי מקלט בדנמרק ובישראל נמצא כי הבחנה זו בין סוגי מבקשי מקלט מייצגת את תפיסות הציבור הדני, וכי הציבור הישראלי חש איום מכלל מבקשי המקלט, גם מאלו הנתפסים כ"פליטים אמיתיים" (Hercowitz-Amir, Raijman & Davidov, 2017). לאור זאת, אפשר לשער כי בתקופת משבר הקורונה תחושות האיום השונות (כלכלי, חברתי, לאומי ובריאותי) מפני מבקשי המקלט בישראל תהיינה חזקות יותר מתחושות האיום מפני מהגרי העבודה (**השערה 2**).

מתן זכויות למהגרים

ספרות המחקר מצביעה על שני ביטויים בולטים לעמדות המדירות מהגרים: עמדות המשתקפות בתמיכת הציבור בהקשחת מדיניות ההגירה (מניעת כניסה/ צמצום שהייה) ועמדות המשתקפות ברצון הציבור למנוע ממהגרים נגישות לזכויות חברתיות, כלכליות ו/או פוליטיות (Gorodzeisky & Semyonov, 2009). קיימים פחות מחקרים המתמקדים בעמדות הציבור כלפי מתן זכויות למהגרים, ואלה לרוב אינם מבחינים בבירור בין הזכויות החברתיות השונות (Raijman, 2010). במחקר שבחן את עמדות הציבור הישראלי כלפי מתן זכויות שונות למהגרי עבודה בישראל מצאו רייכמן וסמיונוב (Raijman & Semyonov, 2004) כי הציבור מוטרד פחות ממתן זכויות בתחום הבריאות ומוטרד יותר ממתן זכויות כלכליות וחברתיות. במחקר מאוחר יותר שנערך בישראל נמצא כי כשליש מהציבור הישראלי תומך במניעת זכויות חברתיות בסיסיות ממהגרי עבודה (Gorodzeisky, 2013). המחקר מציג מודל מורכב שלפיו תחושות האיום שחש

הציבור הישראלי מפני מהגרים גורמות לו לנקוט מרחק חברתי מהם ויוצרות אצלו רגשות שליליים כלפיהם, ואלו מובילים אותו לתמוך במניעת זכויות חברתיות מהם.

סדרת מחקרים שנערכה לאחרונה בדנמרק ובישראל התמקדה בנכונות הציבור הדני והישראלי לתת זכויות חברתיות למבקשי מקלט (Hercowitz-Amir, Rajiman & Davidov, 2017;) (Hercowitz-Amir & Rajiman, 2020). המחקרים מציעים מסגרת תאורטית חדשנית שבמרכזה עומד המושג "ראוי" (Deservingness). בזכות השימוש במושג זה מתברר כי הציבור סובר שקבוצות מהגרים מסוימות ראויות לקבל נגישות לזכויות חברתיות ולסיוע מצד המדינה ואילו אחרות אינן ראויות. בין הגורמים התורמים לתפיסה של קבוצה כראויה לזכויות אפשר למנות את המניעים להגירתה (Yarris & Castañeda, 2015).

ספרות המחקר מבחינה בין מהגרים הבוחרים להגר (בעיקר מהגרי עבודה) ובין פליטים אשר ההגירה נכפתה עליהם, ולפיה הפליטים נתפסים בדרך כלל כראויים לקבל זכויות יותר מאשר מהגרים כלכליים (Hochman, 2015). בהקשר זה חשוב להזכיר כי הרקוביץ-אמיר, רייכמן ודודוב (Hercowitz-Amir, Rajiman & Davidov, 2017) בחנו במחקרם את הסכמת הציבור הישראלי והדני לתת זכויות כלליות למבקשי מקלט וגילו כי בשתי המדינות תמיכה במדיניות הומניטרית מובילה להסכמה לתת זכויות כלליות למבקשי מקלט. עם זאת, המחקר לא עסק בזכויות בתחום הבריאות אלא התייחס להסכמה או לאי-הסכמה לתת זכויות חברתיות וכלכליות.

במחקר זה נבקש לבחון את עמדות הציבור הישראלי בנוגע למתן זכויות בתחום הבריאות, ונבחין בו בין הזכויות שהוא מוכן לתת למהגרי עבודה ובין אלה שהוא מוכן לתת למבקשי מקלט. השערותנו היא כי ימצא הבדל בין תמיכה במתן זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין תמיכה במתן זכויות אלה למהגרי עבודה **(השערה 3)**. זאת מאחר שמחד גיסא, אפשר לשער כי הציבור הישראלי, החש מאוים ממבקשי המקלט יותר מאשר ממהגרי העבודה, ירצה פחות לתת לראשונים זכויות בריאות, אך מאידך גיסא, אפשר לשער שהציבור דווקא יותר במתן זכויות בריאות למבקשי מקלט משום שחלקם לפחות נתפסים כפליטים אמיתיים, ושבעיקר יתמכו בכך הישראלים המצדדים במדיניות הומניטרית. כיוון ההשערה הזה נשען על ההנחה שהציבור הישראלי אכן תופס את מבקשי המקלט כראויים למעמד פליט.

לבסוף נציע מודל לניבוי הנכונות לתת לשתי הקבוצות זכויות בריאות באמצעות סדרת משתני רקע סוציו-דמוגרפיים ותחושות איום (כלכלי, חברתי, לאומי ובריאותי). ספרות המחקר העוסקת בעמדות כלפי מהגרים הצביעה על התרומה שיש למשתני רקע לתחושות איום כלכלי, חברתי ולאומי (Amit, Achdut & Achdut, 2015; Rajiman, & Semyonov, 2004) ולנכונות הציבור לתת זכויות בתחומים השונים. מחקר זה, אשר נערך בעיצומו של משבר הקורונה, מוסיף למשוואה את האיום הבריאותי ומתמקד בזכויות בתחום הבריאות. ייבחנו ויושוו שני מודלים נפרדים, האחד מתמקד בעמדות כלפי מהגרי עבודה ואילו האחר מתמקד בעמדות כלפי מבקשי מקלט.

שיטת המחקר

נתוני המחקר

המחקר מבוסס על נתוני סקר מקוון "עמדות הציבור כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט" שנערך בחודשים אפריל-מאי 2020 (הגל הראשון של מגפת הקורונה) על ידי חברת IPANEL.⁷³ הנתונים נאספו ממדגם של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת בישראל, מגיל 18 ומעלה, שנבנה בהתאם לנתוני הלמ"ס על בסיס המשתנים הבאים: לאום, גיל, רמת השכלה, דת, אזור ואשכול.⁷⁴ הסקר נערך בשתי שפות, עברית וערבית. המדגם כלל 624 משתתפים (504 מהחברה היהודית ו-120 מהחברה הערבית). הסקר כלל 62 שאלות, ולצד שאלות רקע סוציו-דמוגרפיות וכלכליות נשאלו שאלות הנוגעות לעמדות כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט. לצורכי השוואה, השאלות המתייחסות לעמדות נוסחו כמו שאלות שנסאלו בסקרים מוקדמים יותר (Amit, Achdut & Achdut, 2015).

משתני המחקר

טבלה 1 מפרטת את המשתנים ואת הגדרתם ומציגה את הערכים המרכזיים שהתקבלו במדגם עבור המשתנים השונים, לרבות רמת המהימנות של המדדים.

טבלה 1. הגדרות וערכים מרכזיים של משתני המחקר

משתנים	הגדרות – שאלה	אחוז/ מוצע וסטיית תקן	α אלפא קרונברך/ r פרסון
N=624			
משתני רקע			
לאום	משתנה דיכוטומי. ערבי=1, יהודי=0	19.26%	
מגדר	משתנה דיכוטומי. אישה=1, גבר=0	50.04%	
גיל	משתנה רציף גיל בשנים	40.45 (15.72)	
מצב משפחתי	משתנה דיכוטומי. 1=יש ילדים, 0=אין ילדים	67.36%	
מקום מגורים השכלה	משתנה דיכוטומי. מרכז=1, פרפריה=0 דיווח על השכלה. משתנה אורדינלי בעל 6 קטגוריות: 1=עמית או פחות (עד 8 שנות לימוד), 2=תיכונית חלקית (9–11 שנות לימוד), 3=תיכונית מלאה (12 שנות לימוד), 4=על-תיכונית לא אקדמית (סמינר למורים, בי"ס לאחיות, בי"ס להנדסאים, ישיבה על-תיכונית), 5=תואר אקדמי חלקי, 6=תואר אקדמי מלא	44.71% 4.03 (1.56)	

⁷³ חברת הסקרים iPanel חברה ב-ESOMAR (ארגון הגג העולמי של מכוני המחקר) ופועלת על פי הקריטריונים המחמירים ביותר של איגודי מכוני המחקר הבינלאומיים. חברת iPanel מפעילה את הפאנל הגדול בישראל, המונה יותר ממאה אלף חברים ומאפשר נגישות לאוכלוסיות מגוונות.

⁷⁴ נתוני המדגם תואמים לנתוני הסקר החברתי 2019 של הלמ"ס. למשל, הגיל הממוצע בסקר החברתי נאמד בקבוצת הגיל 40–44 (במדגם הגיל הוא 40.45, נציין שהסקר החברתי נערך בקרב בני 20+, ואילו הסקר של IPANEL נערך בקרב בני 18+); שיעור הנשים בסקר החברתי היה כ-50.6% ובסקר IPANEL כ-50.4%; שיעור הערבים בסקר החברתי היה כ-17.3% ובסקר IPANEL כ-19.3%; שיעור בעלי תואר אקדמי בסקר החברתי נאמד בכ-33.4% ובסקר IPANEL כ-32.5%. הסקר הופץ לרשימה ייעודית המייצגת את האוכלוסייה, ומתוכה ענו 22%. מתוך העונים 94% ענו באופן מלא ונכללו במדגם הסופי.

משתנים	הגדרות – שאלה	אחוז/מוצע וסטיית תקן	α אלפא קרונברך/ r פרסון
הכנסה	ההכנסה המשפחתית הכוללת (נטו) של משק הבית. משתנה מקובץ בעל 11 קטגוריות. אמצע הקבוצה נבחר כמייצג הקבוצה.	9,969.12 (6,5300.0)	
צפיפות דיור	משתנה שחושב כיחס בין מספר נפשות למספר חדרים (נע בין 0.1 ל-4). ציון גבוה מבטא צפיפות גבוהה (רמת חיים נמוכה)	1.01 (0.50)	
דתיות	הגדרה עצמית של דתיות. משתנה הנמדד בסולם של 1-5 (1 = חילוני, 5 = דתי מאוד (אורתודוקסי), ערך גבוה מבטא רמת דתיות גבוהה)	2.62 (1.41)	
עמדות פוליטיות	ההיגד: "מדברים כיום הרבה על שמאל וימין בפוליטיקה בנושא המדיני-בטחוני. היכן היית ממקם את עצמך ברצף של שמאל-ימין?" 1-9, 1=עמדות שמאל 9=עמדות ימין	5.80 (2.28)	
תחושות איום			
מדד תחושת האיום הבריאותי	ממוצע של 2 השאלות הנמדדות בסולם של 1-7 (1=כלל לא מסכים 7=מסכים באופן מלא) המפורטות למטה: "נוכחותם של מהגרי העבודה/מבקשי מקלט בישראל מאיימת על בריאות הציבור" "מהגרי העבודה/מבקשי מקלט בישראל מהווים עול על מערכת הבריאות"		
	מדד תחושת האיום הבריאותי ממהגרי עבודה	3.81 (1.74)	0.749 (p<0.001)
	מדד תחושת האיום הבריאותי ממבקשי מקלט	4.41 (1.87)	0.823 (p<0.001)
מדד תחושת האיום הכלכלי	ממוצע של 3 השאלות הנמדדות בסולם של 1-7 (1=כלל לא מסכים 7=מסכים באופן מלא) המפורטות למטה: "מהגרי עבודה/מבקשי מקלט לוקחים מקומות עבודה מהישראלים" "מהגרי עבודה/מבקשי מקלט בישראל מורידים את השכר הממוצע של עובדים בישראל" "נוכחותם של מהגרי עבודה/מבקשי מקלט תורמת לכלכלת ישראל" (בוצע היפוך הסולם)		
	מדד תחושת האיום הכלכלי ממהגרי עבודה	4.10 (1.47)	0.677 (p<0.001)
	מדד תחושת האיום הכלכלי ממבקשי מקלט	4.37 (1.50)	0.678 (p<0.001)
מדד תחושת האיום החברתי	ממוצע של 2 השאלות הנמדדות בסולם של 1-7 (1=כלל לא מסכים 7=מסכים באופן מלא) המפורטות למטה: "נוכחותם של מהגרי העבודה בישראל מעלה את שיעור הפשיעה" "מהגרי העבודה בישראל מהווים עול על מערכת שירותי הרווחה שהמדינה מספקת לכלל התושבים – שירותי בריאות, חינוך וסעד"		
	מדד תחושת האיום החברתי ממהגרי עבודה	4.24 (1.67)	0.615 (p<0.001)
	מדד תחושת האיום החברתי ממבקשי מקלט	4.75 (1.76)	0.683 (p<0.001)
מדד איום לאומי	ההיגד שנבחן: "בעתיד שיעור מהגרי עבודה/מבקשי מקלט יהיה גבוה כל כך שיהווה איום על הרוב היהודי במדינה" נמדד בסולם של 1-7 (1 = כלל לא מסכים 7=מסכים באופן מלא) מדד תחושת האיום הלאומי ממהגרי עבודה	3.62 (1.94)	
	מדד תחושת האיום הלאומי ממבקשי מקלט	4.00 (2.04)	

משתנים	הגדרות – שאלה	אחוז/ ממוצע וסטיית תקן	α אלפא קרונברך/ r פרסון
מתן זכויות בריאות	ההיגד שנבחן "יש לספק ביטוח בריאות ציבורי למהגרי עבודה חוקיים/מבקשי מקלט" שנמדד בסולם של 1-7 (=1 כלל לא מסכים =7 מסכים באופן מלא)		
מתן זכויות בריאות למהגרי עבודה		4.73 (1.95)	
מתן זכויות בריאות למבקשי מקלט		3.80 (2.09)	

• משתנה תלוי מרכזי

מתן זכויות בריאות – משתנה זה מבוסס על שאלה אחת הבוחנת את מוכנות הציבור לספק ביטוח בריאות ציבורי למהגרי עבודה חוקיים/מבקשי מקלט. סולם התשובות עבור משתנה זה הוא סולם הסכמה הנע בין 1 ל-7.

תחושות האיום

המשתנים המייצגים את תחושות האיום בניתוח הם שמונה, מתוכם ארבעה משתנים מתייחסים לעמדות כלפי מהגרי עבודה וארבעה לעמדותיו כלפי מבקשי מקלט. יש לציין כי המשתנים נבנו באופן זהה ביחס למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. להלן פירוט המשתנים:

- (1) תחושת האיום הבריאותי – משתנה זה נבנה משני היגדים, והוא בוחן את תחושת האיום הבריאותי מנוכחות של מהגרי עבודה/ מבקשי מקלט (בנפרד) הפוגעת בבריאות הציבור ומהווה עול על מערכת הבריאות בישראל. סולם התשובות עבור מדד זה הוא סולם הסכמה הנע בין 1 ל-7. מדד זה נמצא מהימן, והקשר בין שתי השאלות במדגם התקבל משמעותי ומובהק ($r=0.749$, $p<0.001$) למהגרי עבודה ו- ($r=0.823$, $p<0.001$) למבקשי מקלט).
- (2) תחושת האיום הכלכלי – מדד זה נבנה כממוצע של 3 היגדים המתייחסים לפגיעה מנוכחותם של מהגרי עבודה/ מבקשי מקלט (בנפרד) בשכר, במקומות עבודה ובכלכלת ישראל. סולם התשובות עבור מדד זה הוא סולם הסכמה הנע בין 1 ל-7. למדד זה התקבלה רמת מהימנות מסוג עקיבות פנימית מספקת למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט ($\alpha=0.677$, $p<0.001$; $\alpha=0.678$, $p<0.001$).
- (3) תחושת האיום החברתי – מדד זה נבנה כממוצע של 2 היגדים המתייחסים לתחושת הפגיעה במוסדות רווחה וחינוך ולעלייה בפשיעה. סולם התשובות עבור מדד זה הוא סולם הסכמה הנע בין 1 ל-7. מדד זה נמצא מהימן, והקשר בין שתי השאלות במדגם התקבל משמעותי ומובהק ($r=0.615$, $p<0.001$) למהגרי עבודה ו- ($r=0.683$, $p<0.001$) למבקשי מקלט).
- (4) תחושת האיום הלאומי – משתנה זה מבוסס על שאלה אחת המתייחסת לאיום על הרוב היהודי במדינה. סולם התשובות עבור משתנה זה הוא סולם הסכמה הנע בין 1 ל-7.

נציין כי ציון גבוה של כל משתני האיום מבטא רמת איום גבוהה. נוסף על כך, חשוב לציין כי נמצאו קשרים בין תחושות האיום השונות, ובעיקר בולט הקשר בין תחושת האיום הבריאותי לתחושת האיום החברתי. נספחים 1 ו-2 מציגים את המתאמים בין מדדי האיומים.

• **משתני רקע מסבירים**

במחקר ישנם עשרה משתני רקע מסבירים: לאום, מגדר, גיל, מצב משפחתי, מקום מגורים, השכלה, הכנסה, צפיפות דיור, דתיות, עמדות פוליטיות. פירוט המשתנים והגדרתם, כולל הערכים המרכזיים שהתקבלו במדגם, מוצגים בטבלה 1.

שיטת הניתוח ומודל המחקר

על מנת לבחון את השערות המחקר 1 עד 3 ערכנו מבחני השוואת ממוצעים.⁷⁵ כדי לבחון את מודל המחקר שלפיו משתני רקע ותחושות איום צפויים לנבא את הנכונות לתת זכויות בריאות הן למהגרי עבודה והן למבקשי מקלט (בנפרד), ערכנו רגרסיה היררכית רב-משתנית. הרגרסיה בוצעה בשלבים, וההשערה שלנו היא כי לתחושות האיום, ובעיקר לתחושת האיום הבריאותי והכלכלי, תהיה תוספת משמעותית בהסבר הנכונות לתת לשתי הקבוצות הללו זכויות בריאות.

ממצאים

טבלה 1 מספקת מידע על המדגם וכן מידע תיאורי ראשוני על משתני המחקר שבהם התמקדנו. המדגם מייצג את אוכלוסיית מדינת ישראל הבוגרת, כ-81% הם יהודים, כ-50% נשים, והגיל הממוצע הוא כ-40. לכ-67% מהמשתתפים במדגם יש ילדים. ממוצע רמת ההשכלה הוא השכלה על-תיכונית, ורמת ההכנסה המשפחתית הממוצעת נאמדת בכ-10,000 ש"ח נטו. רמת הדתיות הממוצעת במדגם נעה בין מסורתי לדתי; רק כ-35% מעידים כי הם חילונים, ואילו השאר מעידים כי הם דתיים ברמות דתיות שונות. העמדות הפוליטיות שנמדדו על סולם שבין 1 ל-9 מעידות על נטייה של המדגם לצד הימני של המפה הפוליטית. נוסף על כך, בנספחים 1 ו-2 מוצגים מתאמים בין ההבדלים בתחושות האיום (4 האיומים) כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט המוצגים בטבלה 2. כדי לבחון את מובהקות ההבדלים בתחושות בין ארבעת מדדי האיום נערך ניתוח GLM (GLM univariate analysis). תוצאות הניתוח מגלות תמונה מעניינת. כפי שניתן לראות קיימים הבדלים מובהקים בתחושות המשיבים הן ביחס למהגרי עבודה והן ביחס למבקשי מקלט $(F(1)=41.520, p<.001, \eta^2=0.147)$ ו- $(F(1)=49.899, p<.001, \eta^2=0.172)$.

⁷⁵ כדי להשוות את ההבדלים בין עמדות כלפי מהגרי עבודה לעמדות כלפי מהגרי מבקשי מקלט נערך מבחן T למדגמים מזווגים בכל אחד מהאיומים. נוסף על כך, כדי להשוות בין הממוצעים של ארבעת האיומים נערך ניתוח GLM (GLM univariate analysis) בנפרד ביחס למבקשי מקלט ומהגרי עבודה.

טבלה 2. תחושות איום מפני מהגרי עבודה ומבקשי מקלט ותמיכה בהענקת זכויות למהגרים אלו

(סולם: מ-1 הנמוך ביותר עד 7 הגבוה ביותר)

בקרב כלל האוכלוסייה

F	תחושת איום כלכלי a	תחושת איום חברתי b	תחושת איום לאומי c	תחושת איום בריאותי d	מתן זכויות בריאות ממוצע וסטיית התקן	
מהגרי עבודה	4.10 ^{cd} (1.47)	4.24 ^{acd} (1.67)	3.62 ^{abc} (1.94)	3.81 ^{abc} (1.74)	4.73 (1.95)	41.520***
מבקשי מקלט	4.37 ^{bcd} (1.50)	4.75 ^{acd} (1.76)	4.00 ^{abd} (2.04)	4.41 ^{abc} (1.87)	3.80 (2.09)	49.899***
מבחן t למדגמים מזווגים	-6.446***	-8.574***	-5.972***	-1.695***	13.251***	

הערה: כדי להשוות את הממוצעים בשורה נערך ניתוח GLM (General Linear Model).
a,b,c,d – ממוצעים בשורה עם סימול שונה נבדלים זה מזה במידה מובהקת ($p < 0.05$) במבחן Bonferroni
 *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$

בקרב כלל הציבור הישראלי בתקופת הקורונה תחושת האיום הבריאותי, הן ביחס למהגרי עבודה והן ביחס למבקשי מקלט (4.41 ו-3.81 בהתאמה מתוך סולם של 1–7), אינה תחושת האיום המשמעותית ביותר, ודווקא תחושת האיום החברתי היא החזקה ביותר (4.75 ו-4.24 בהתאמה, מתוך סולם של 1–7). כלומר **השערה 1** לא אוששה.

כדי לבחון את תחושות האיום תוך הבחנה בין מהגרי עבודה למבקשי מקלט, נערך ניתוח T למדגמים מזווגים. בהתאם להשערה 2, בכל ארבעת מדדי האיום תחושות האיום מפני מבקשי מקלט נמצאו חזקות במובהק לעומת תחושות האיום מפני מהגרי עבודה. לפיכך **השערה 2** אוששה.

בדומה לבדיקת השערה 2, גם לצורך בחינת השערה 3, כי ימצא הבדל בין הנכונות לתת זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין הנכונות לתת אותן למהגרי עבודה, נערך ניתוח T למדגמים מזווגים אשר אישש את **השערה 3**. הצענו שני כיוונים אפשריים להבדל זה. הממצאים מצביעים על כך שנכונות הציבור לתת זכויות בריאות למבקשי מקלט קטנה יותר מנכונותו לתת אותן למהגרי עבודה. נתייחס לממצא אחרון זה בדיון וכן לשאלה אם הציבור תופס את מבקשי המקלט כפליטים "ראויים".

ניתוח רב-משתני

כדי לבחון את מודל המחקר הרצנו רגרסיה היררכית שבה בשלב הראשון (מודל 1) הוספנו את משתני הרקע ובשלב השני (מודל 2) את ארבע תחושות האיום. המודלים מוצגים בטבלה 3. כפי שניתן ללמוד ממודל 1, ערבים מוכנים להעניק זכויות בריאות יותר מאשר יהודים, הן למהגרי עבודה והן למבקשי מקלט. עוד נמצא כי מבוגרים מוכנים להעניק זכויות בריאות לשתי הקבוצות יותר מצעירים, ותושבי המרכז מוכנים לכך יותר מתושבי הפריפריה. כמו כן, ככל שרמת צפיפות הדיור גבוהה יותר והעמדות הפוליטיות ימניות יותר, כך פוחתת המוכנות להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. נציין כי הקשר השלילי בין רמת הדתיות לנכונות לתת זכויות

נמצא רק בנוגע למתן זכויות בריאות למבקשי מקלט. כלומר ככל שרמת הדתיות גבוהה יותר, כך יורדת הנכונות להעניק זכויות בריאות למבקשי המקלט. נוסף על כך, לא נמצא קשר מובהק בין מגדר, מצב משפחתי, רמת הכנסה ורמת השכלה לנכונות לתת זכויות בריאות לשתי הקבוצות. השונות המוסברת במודל 1 נאמדה בכ-12% בניבוי הנכונות לתת זכויות למהגרי עבודה ובכ-18% בניבוי הנכונות לתת זכויות למבקשי מקלט.

טבלה 3. רגרסיה רב-משתנית לניבוי תמיכה במתן זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט

מבקשי מקלט				מהגרי עבודה				
מודל 2		מודל 1		מודל 2		מודל 1		
Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	
	6.77**		5.01***		6.96**		5.48**	קבוע
0.17	0.92**	0.17	0.92**	0.11	0.53*	0.11	0.52*	לאום (1=ערבים)
0.04	0.19	0.05	0.20	-0.02	-0.07	-0.03	-0.11	מגדר (1=נשים)
0.14	0.02**	0.14	0.02**	0.12	0.01**	0.13	0.02**	גיל
-0.06	-0.09	-0.11	-0.17**	-0.01	-0.02	-0.06	-0.08	רמת הדתיות
0.01	0.05	0.08	0.34	-0.01	-0.06	0.03	0.13	מצב משפחתי
								מקום מגורים
0.09	0.39**	0.09	0.38*	0.14	0.56**	0.14	0.55**	(1=מרכז)
-	-	-	-	-	-	-	-	
-0.10	0.42**	-0.14	-0.59**	-0.11	0.41**	-0.14	0.54**	צפיפות
-0.04	-0.01	-0.03	-0.01	-0.03	-0.01	-0.01	0.00	רמת הכנסה
-0.04	-0.05	-0.04	-0.05	-0.03	-0.04	-0.02	-0.03	רמת השכלה
							-	
-0.05	-0.05	-0.22	-0.20**	-0.09	-0.07	-0.17	0.15**	עמדות פוליטיות
-	-	-	-	-	-	-	-	
-0.27	0.38**			-0.20	0.27**			תחושת איום כלכלי
-0.14	-0.16*			-0.03	-0.04			תחושת איום חברתי
-0.05	-0.05			0.04	0.04			תחושת איום לאומי
				-	-			תחושת איום
-0.06	-0.06			-0.20	0.23**			בריאותי
	0.338		0.180		0.231		0.121	R ²

הערה: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

בבחינת הממצאים המוצגים במודל 2, שבו הוספנו את ארבע תחושות האיום, ניתן להדגיש שלוש נקודות מרכזיות. ראשית, הוספת המשתנים הבוחנים תחושות איום כמעט לא שינתה את הקשרים המנבאים בין משתני הרקע למשתנה התלוי. המשתנה היחיד שבו השתנה הקשר ונעשה לא מובהק היה המשתנה "עמדות פוליטיות". כלומר ניתן לשער כי תחושות האיום תיווכו בין עמדות פוליטיות לתמיכה במתן הזכויות.

בהתאם להשערה שלנו, נמצא כי ככל שתחושות האיום הכלכלי והבריאותי חזקות יותר, כך הציבור נוטה פחות לתמוך בהענקת זכויות בריאות למהגרי עבודה. יחד עם זאת, לא נמצא קשר מובהק בין תחושות האיום החברתי והלאומי לנכונות לתת זכויות בריאות למהגרי עבודה. עוד נמצא כי קיים קשר שלילי מובהק בין תחושות האיום הכלכלי והחברתי לנכונות לתת זכויות בריאות למבקשי מקלט, כלומר ככל שתחושות איום אלו חזקות יותר, כך יורדת הנטייה לרצות לתת להם זכויות בריאות. לא נמצא קשר מובהק בין תחושת האיום הבריאותי לנכונות לתת זכויות בריאות למבקשי המקלט. כפי ששיערנו, בשתי הרגרסיות המוצגות במודל 2 השונות המוסברת עלתה באופן ניכר ונאמדה בכ-23% ברגרסיה לניבוי התמיכה בהענקת זכויות בריאות למהגרי עבודה ובכ-34% למבקשי מקלט.

סיכום ודיון

מחקר זה בחן את תחושות האיום של הציבור הישראלי מפני מהגרי עבודה ומבקשי מקלט ואת מידת נכונותו להעניק להם זכויות בריאות בעיצומו של הגל הראשון של מגפת הקורונה. באמצעות סקר שניתן למדגם מייצג של הציבור הישראלי נבחנה סדרת השערות מחקר הנוגעת לתחושות איום מפניהם, כמו גם מודל לניבוי מידת נכונות הציבור הישראלי לתת להם זכויות בריאות. השערת המחקר הראשונה, שלפיה בתקופת משבר הקורונה, שהוא משבר בריאותי בעל השלכות כלכליות משמעותיות, תחושות האיום הכלכלי והבריאותי תהיינה גבוהות יותר מתחושות האיום החברתי והלאומי, לא אוששה. נמצא כי הציבור הישראלי מאוים מבחינה חברתית ממהגרי העבודה וממבקשי המקלט יותר מאשר מבחינה בריאותית או כלכלית. הציבור הישראלי חושש שמהגרי העבודה ומבקשי המקלט יגבירו את רמת הפשיעה בחברה ויהוו נטל על מערכות הרווחה יותר מאשר שיפגעו בבריאות הציבור או יהוו תחרות כלכלית. מכאן שהחשש של הציבור הישראלי ממהגרים בעיצומו של משבר בריאותי וכלכלי הוא דווקא חשש מפגיעה בסדר הציבורי (Sniderman & Hagendoorn, 2007; Mancini, Bottura & Caricati, 2020). ממצאים אלו מתיישבים עם מחקרים קודמים אשר הצביעו על ייחוס מוגבר יותר של פשעים למהגרים ולקבוצות מיעוט (Higgins, Gabbidon & Martin, 2010).

בהתאם לממצאי מחקרים קודמים אשר הצביעו על תחושות האיום של הציבור הישראלי מפני מבקשי מקלט (Tartakovsky & Walsh, 2020) ועל הקונפליקטים המתגלעים בחברה הישראלית בשל נוכחותם (צבר ושיר, 2019), שיערנו כי בתקופת משבר הקורונה תחושת האיום מנוכחותם של מבקשי המקלט תהיה גבוהה יותר מתחושת האיום מנוכחותם של מהגרי עבודה. השערה זו התבססה גם על מחקרים המצביעים על התייחסות דיפרנציאלית לקבוצות של מהגרים והעדפה למהגרים כלכליים (Hainmueller & Hopkins, 2015). ממצאי המחקר איששו השערה זו. נמצא כי כלל הציבור הישראלי חש מאוים ממבקשי מקלט מבחינה כלכלית, חברתית, בריאותית ולאומית יותר מאשר ממהגרי עבודה. חשוב לציין בהקשר זה כי מספרם של מהגרי העבודה בישראל גדול במידה ניכרת ממספרם של מבקשי המקלט, כך שתחושת האיום אינה נשענת על גודלן האמיתי של הקבוצות. עם זאת, ייתכן כי ישנן תפיסות מוטעות של הציבור הישראלי לגבי גודלן של הקבוצות. בספרות ההגירה נמצא כי לגודל הסובייקטיבי המדומיין של קבוצת מהגרים יש משקל בביסוס תחושות איום (Gorodzeisky & Semyonov, 2020). אנו מציעות לבחון סוגיה זו

בהקשר הישראלי במחקרי המשך על ידי הוספת שאלות לסקר הבוחנות איך תופס הציבור את גודלן של הקבוצות.

במחקר זה בחרנו להתמקד בנכונותו של הציבור הישראלי לתת זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט בתקופת משבר בריאות גדול. נכונות הציבור לתת זכויות בריאות למהגרים זכתה להתייחסות מועטה בלבד בספרות המחקר (Raijman & Semyonov, 2004; Raijman, 2010), ונכונותו לתת אותן בתקופת משבר בריאותי גדול לא זכתה למחקר אקדמי כלל, ובכך נעוץ חידושו של מחקר זה. להבנתנו, בייחוד לאור משבר הקורונה, ההחלטה על מתן זכויות בריאות או על מניעתן אינה בהכרח עולה בקנה אחד עם ההחלטה על מתן זכויות כלכליות או על מניעתן או עם הדרה כללית של מהגרים. שיערנו כי בתקופת הקורונה יימצא הבדל בין נכונות הציבור להעניק זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין נכונותו להעניק אותן למהגרי עבודה. להבדל זה הצענו שני כיוונים אפשריים, והממצאים הראו כי הציבור הישראלי דווקא תומך בהענקת זכויות אלו למהגרי עבודה יותר מאשר למבקשי מקלט. מכאן שאף על פי שאפשר היה לשער שהציבור יהיה מוכן להעניק זכויות למבקשי מקלט ולפליטים שההגירה נכפתה עליהם ושנתפסים כראויים לסיוע יותר מאשר למהגרי עבודה כלכליים (Hercowitz-Amir & Raijman, 2020), התמונה ההשוואתית המתקבלת שונה. בדיקה מעמיקה יותר של נתוני הסקר שעליו התבסס המחקר שלנו מצביעה על כך שההנחה כי מבקשי המקלט נתפסים בישראל כפליטים בעייתית. בסקר נשאלו שאלות ספורות הממוקדות בתפיסות הציבור על מבקשי מקלט שמהן אפשר ללמוד כי מרבית הציבור אינו תופס אותם כפליטים. נמצא למשל כי כ-50% מהציבור תומכים בגירוש מבקשי מקלט מאחר שהם רואים בהם "מסתננים לא חוקיים". אולם כשנשאלה השאלה בנוגע לגירוש מבקשי מקלט "אשר נשקפת סכנה לחייהם במדינת מוצאם" אחוזי התמיכה בגירוש ירדו לכ-30%. ממצאים אלו ניתן ללמוד כי חלק ניכר מהציבור הישראלי תופס את מבקשי המקלט כ"מסתננים" ולכן לא רואה בהם פליטים הראויים לסיוע. ממצאים אחרונים אלו מצביעים על הצורך להמשיך ולבחון לעומק, באמצעות שיטות מחקר נוספות, את תפיסות הציבור כלפי מבקשי מקלט בישראל.

הממצאים העולים מהניתוח הרב-משתני (מודל 1) מצביעים על כך שמשותני רקע רבים תרמו לניבוי הנכונות להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. נמצא כי הן ביחס למהגרי עבודה והן ביחס למבקשי מקלט – משיבים ערבים תומכים בהענקת זכויות בריאות יותר מאשר משיבים יהודים, מבוגרים יותר מאשר צעירים ומשיבים המתגוררים במרכז יותר מתושבי הפריפריה. כמו כן נמצא כי ככל שרמת צפיפות הדיוור גבוהה יותר והעמדות הפוליטיות ימניות יותר, כך פוחתת הנכונות להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. הממצאים הנוגעים לתרומת מאפייני הרקע הסוציו-אקונומי לניבוי הנכונות לתת זכויות מתיישבים עם ספרות המחקר בנושא (Raijman & Semyonov, 2004; Amit, Achdut & Achdut, 2015), אך הממצא שלפיו ערבים מוכנים להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט יותר מיהודים אינו מתיישב עם מחקרים קודמים שדווקא מצביעים על נכונות גדולה יותר לעשות זאת מצד הציבור היהודי (Raijman & Semyonov, 2004). ממצא אחרון זה דורש בחינה מעמיקה של עמדות הציבור בישראל, תוך הבחנה בין הציבור היהודי לערבי והגדלת מספר הנחקרים מהחברה הערבית.

הוספת משותני האיום למשוואות הניבוי (מודל 2) העלתה כי ביחס למבקשי מקלט ובהתאם לנמצא בספרות המחקר (Raijman & Semyonov, 2004), ככל שתחושות האיום הכלכלי והחברתי מפני מהגרים חזקות יותר, כך יורדת באופן כללי הנטייה לרצות להעניק להם זכויות, ובאופן

ספציפי למחקר זה – זכויות בריאות. ביחס למהגרי עבודה נמצא קשר שלילי בין תחושת האיום הכלכלי והבריאותי לנטייה לרצות לתת להם זכויות בריאות. כך שניתן לראות שלאיום הכלכלי משקל רב יותר בניבוי הנכונות לתת זכויות בריאות לשתי הקבוצות. בהתאם להשערה שלנו, בתקופת משבר הקורונה, אשר בעיצומו נאספו הנתונים, לתפיסות האיום הכלכלי משקל רב בניבוי נכונות הציבור לתת זכויות בתחום הבריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. עם זאת, ביחס למהגרי עבודה בלבד נמצא שגם לאיום הבריאותי משקל רב. אם נאמץ את המסגרת התאורטית שהוצעה על ידי הרקוביץ-אמיר ורייכמן (Hercowitz-Amir & Rajman, 2020) לשימוש במושג "ראוי", אך נרחיב אותה לרמת המקור, נוכל לטעון כי בתקופות של משבר בריאותי-כלכלי ייטה הציבור שלא לרצות להעניק זכויות לקבוצות חוץ הנתפסות כראויות פחות מקבוצות הרוב. ואכן, כפי שעולה ממחקרים, בתקופות של משברים כלכליים עמדות הציבור כלפי מהגרים מקצינות לשלילה, והנכונות לקלוט מהגרים נוספים או לסייע להם פוחתת (Kuntz, Davidov & Semyonov, 2012; Nieuwenhuysen, Duncan & Neerup, 2017). עם זאת, יש לסייג ולומר כי מחקר זה התבסס על סקר חתך במועד אחד, בעיצומו של הגל הראשון של מגפת הקורונה בישראל. הסקר שערכנו מאפשר ללמוד על הלך הרוח הציבורי במועד זה, אך אינו מאפשר לקבוע את השפעת המגפה על עמדות הציבור הישראלי. מומלץ להמשיך ולעקוב אחר עמדות הציבור כלפי קבוצות שונות של מהגרים לאחר תום המגפה.

רשימת מקורות

אחדות, ל' ונתנזון, ר' (עורכים) (1999). *הפועלים החדשים*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
נתנזון, ר' ובר צורי, ר' (1999). סקר עמדות הציבור כלפי עובדים ממדינות זרות. בתוך ר' נתנזון ול' אחדות (עורכים), *הפועלים החדשים* (עמ' 90–118). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
צבר, ג' ושיר, א' (2019). *מבקשי חיים: אריתראים, סודנים וישראלים במרחבי חיים משותפים*. חיפה: פרדס.
קמפ, א' ורייכמן, ר' (2008). *עובדים זרים*. ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

- Amit, K., Achdut, N. & Achdut L. (2015). Public Attitudes toward Policies Related to Labor Migrants in Israel. *The Social Science Journal*, 52(4), 516–526.
- Bobo, L. & Hunchings, V. (1996). Perceptions of Racial Group Competition: Extending Blumer's Theory on Group Position to a Multiracial Social Context. *American Sociological Review*, 61(6), 951–972.
- Byrne, B. M. (2001). *Structural equation modeling with AMOS*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Canetti-Nisim, D. & Pedahzur, A. (2003). Contributory Factors to Xenophobic Exclusion in a Multi-Cultural Society: The Case of Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 307–333.
- Canetti, D., Snider, K. L., Pedersen, A. & Hall, B. J. (2016). Threatened or Threatening? How Ideology Shapes Asylum Seekers' Immigration Policy Attitudes in Israel and Australia. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 583–606.

- Ceobanu, A. M. & Escandell, X. (2010). Comparative Analyses of Public Attitudes toward Immigrants and Immigration Using Multinational Survey Data: A Review of Theories and Research. *Annual Review of Sociology*, 36, 309–328.
- Croucher, S. M., Nguyen, T. & Rahmani, D. (2020). Prejudice toward Asian Americans in the Covid-19 Pandemic: The Effects of Social Media Use in the United States. *Frontiers in Communication*, 5(39), 1–12.
- Crush, J. & Tawodzera, G. (2014). Medical Xenophobia and Zimbabwean Migrant Access to Public Health Services in South Africa. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(4), 655–670.
- Dhanani, L. Y. & Franz, B. (2021). Why Public Health Framing Matters: An Experimental Study of the Effects of COVID-19 Framing on Prejudice and Xenophobia in the United States. *Social Science & Medicine*, 269, 1–8.
- Esses, V. M., Dovidio, J. F., Jackson, L. M. & Armstrong, T. L. (2001). The Immigrants Dilemma: The Role of Perceived Group Competition, Ethnic Prejudice, and Nationality Identity. *Journal of Social Issues*, 57(3), 389–412.
- Esses, V. M., Medianu, S. & Lawson, A. S. (2013). Uncertainty, Threat, and the Role of the Media in Promoting the Dehumanization of Immigrants and Refugees. *Journal of Social Issues*, 69(3), 518–536.
- Gorodzeisky, A. (2013). Does the Type of Rights Matter? Comparison of Attitudes toward the Allocation of Political Versus Social Rights to Labor Migrant in Israel. *European Sociological Review*, 29(3), 630–641.
- Gorodzeisky, A. & Semyonov, M. (2009). Terms of Exclusion: Public Views toward Admission and Allocation of Rights to Immigrants in European Countries. *Ethnic and Racial Studies*, 32(3), 470–492.
- Gorodzeisky, A. & Semyonov, M. (2016). Not Only Competitive Threat but also Racial Prejudice: Sources of Anti-Immigrant Attitudes in European Societies. *International Journal of Public Opinion Research*, 28(3), 331–354.
- Gorodzeisky, A. & Semyonov, M. (2020). Perceptions and Misperceptions: Actual Size, Perceived Size and Opposition to Immigration in European Societies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(3), 612–630.
- Grove, N. J. & Zwi, A. B. (2006). Our Health and Theirs: Forced Migration, Othering, and Public Health. *Social Science & Medicine* 62(8), 1931–1942.
- Hainmueller, J. & Hiscox, M. J. (2010). Attitudes toward Highly Skilled and Low-Skilled Immigration: Evidence from a Survey Experiment. *American Political Science Review*, 104(1), 61–84.
- Hainmueller, J. & Hopkins, D. J. (2015). The Hidden American Immigration Consensus: A Conjoint Analysis of Attitudes toward Immigrants. *American Journal of Political Science*, 59(3), 529–548.

- Hellwig, T. & Sinno, A. (2017). Different Groups, Different Threats: Public Attitudes towards Immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 339–358.
- Hercowitz-Amir, A., Raijman, R. & Davidov, E. (2017). Host or Hostile? Attitudes towards Asylum Seekers in Israel and in Denmark. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5), 416–439.
- Hercowitz-Amir, A. & Raijman, R. (2020). Restrictive Borders and Rights: Attitudes of the Danish Public to Asylum Seekers. *Ethnic and Racial Studies*, 43(4), 787–806.
- Higgins, G. E., Gabbidon, S. L. & Martin, F. (2010). The Role of Race/Ethnicity and Race Relations on Public Opinion Related to the Immigration and Crime Link. *Journal of Criminal Justice*, 38(1), 51–56.
- Hochman, O. (2015). Infiltrators or Asylum Aseekers? Framing and Attitudes toward Asylum Seekers in Israel. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 13(4), 358–378.
- Kuntz, A., Davidov, E. & Semyonov, M. (2017). The Dynamic Relations between Economic Conditions and Anti-Immigrant Sentiment: A Natural Experiment in Times of the European Economic Crisis. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5), 392–415.
- Landmann, H., Gaschler, R. & Rohmann, A. (2019). What is Threatening about Refugees? Identifying Different Types of Threat and Their Association with Emotional Responses and Attitudes towards Refugee Migration. *European Journal of Social Psychology*, 49(7), 1401–1420.
- Mancini, T., Bottura, B. & Caricati, L. (2020). The Role of Perception of Threats, Conservative Beliefs and Prejudice on Prosocial Behavioral Intention in Favor of Asylum Seekers in a Sample of Italian Adults. *Current Psychology*, 39, 2252–2261.
- McDaniel, E. L., Nooruddin, I. & Shortle, A. F. (2011). Divine Boundaries: How Religion Shapes Citizens' Attitudes toward Immigrants. *American Politics Research*, 39(1), 205–233.
- Nieuwenhuysen, J., Duncan, H. & Neerup, S. (eds.) (2012). *International Migration in Uncertain Times*. Montreal: Mc-Gill Queen's University Press.
- Raijman, R. & Semyonov, M. (2004). Perceived Threat and Exclusionary Attitudes toward Foreign Workers in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 27(5), 780–799.
- Raijman, R. (2010). Citizenship Status, Ethno-National Origin and Entitlement to Rights: Majority Attitudes towards Minorities and Immigrants in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 87–106.
- Reny, T.T. & Barreto, M. A. (2020). Xenophobia in the Time of Pandemic: Othering, Anti-Asian Attitudes, and COVID-19. *Politics, Groups, and Identities*.
- Scheepers, P., Gijsberts, M. & Coenders, M. (2002). Ethnic Exclusionism in European Countries: Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Threat. *European Sociological Review*, 18(1), 17–34.

- Semyonov, M., Raijman, R. & Gorodzeisky, A. (2008). Foreigners' Impact on European Societies: Public Views and Perception in a Cross-National Comparative Perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(1), 5–29.
- Sniderman, P., Hagendoorn, M. L. & Prior, M. (2004). Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *The American Political Science Review*, 98(1), 35–49.
- Sniderman, P. & Hagendoorn, M. L. (2007). *When Ways of Life Collide: multiculturalism and its Discontents in the Netherlands*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Stephan, W. G., Renfero, L. C. & Davis, M. D. (2008). The Role of Threat in Intergroup Relations. In U. Wagner, L. R. Tropp, G. Finchilescu, and C. Tredoux (eds.), *Improving Intergroup Relations: Building on the Legacy of Thomas F. Pettigrew* (pp. 55–72). Oxford: Blackwell Publishing.
- Stephan, W. G., Diaz-Loving, R. & Duran, A. (2000). Integrated Threat Theory and Intercultural Attitudes: Mexico and the United States. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 31(2), 240–249.
- Tartakovsky, E. & Walsh, S. D. (2020). Are Some Immigrants More Equal than Others? Applying a Threat-Benefit Model to Understanding the Appraisal of Different Immigrant Groups by the Local Population. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(19), 3955–3973.
- Verkuyten M. (2004). Emotional Reactions to and Support for Immigrant Policies: Attributed Responsibilities to Categories of Asylum Seekers. *Social Justice Research*, 17(3), 293–314.
- Yarris, K. & Castañeda H. (2015). Special Issue Discourses of Displacement and Deservingness: Interrogating Distinctions between "Economic" and "Forced" Migration. *International Migration*, 53(3), 64–69.

נספח 1. מתאמי פירסון בין מדדי האיומים ממהגרי עבודה

תחושת האיום הכלכלי	תחושת האיום החברתי	תחושת האיום הבריאותי	תחושת האיום הלאומי
1	.622**	.605**	.488**
תחושת האיום החברתי	1	.706**	.492**
תחושת האיום הבריאותי		1	.583**
תחושת האיום הלאומי			1

הערה: ** $p < 0.01$

נספח 2. מתאמי פירסון בין מדדי האיומים ממבקשי מקלט

תחושת האיום הכלכלי	תחושת האיום החברתי	תחושת האיום הבריאותי	תחושת האיום הלאומי
1	.622**	.605**	.488**
תחושת האיום החברתי	1	.706**	.492**
תחושת האיום הבריאותי		1	.583**
תחושת האיום הלאומי			1

הערה: ** $p < 0.01$

Civic Initiatives for Asylum Seekers during COVID-19 against State-enforced Exclusion

Maayan Ravid*

Abstract

This article reviews the difficulties faced by Sudanese and Eritrean asylum seekers in Israel during the COVID-19 pandemic, and the response of Israeli civil society. It is premised on the notion that African asylum seekers in Israel have been subjected to state enforced structural and racialized exclusion since their arrival in the state. Systemic exclusion has had a detrimental effect on the asylum seekers' wellbeing that was exacerbated during the COVID-19 pandemic. The article surveys various forms of civil society aid discourses that developed in the country in support of African asylum seekers. It presents new findings from empirical research conducted with aid initiatives during the pandemic regarding civic activism. It focuses on local mutual aid initiatives that involved asylum seekers, highlighting how such initiatives increased during the pandemic, accompanied by a discourse of care. It argues that local initiatives, guided by care, can resist state-led exclusion and power inequalities in activism.

Keywords: asylum seekers, civic society, aid discourse, mutual aid, local activism, care

***Maayan Ravid, PhD. Postdoctoral Fellow at Bar Ilan University, Department of Geography and Environment Maayan Ravid maayan.ravid@biu.ac.il**

Introduction

When COVID-19 reached Israel in March 2020, government restrictions and lockdowns soon followed. Globally, unprecedented numbers of people found themselves unemployed, and lacking basic needs and services. In the face of the failure of governments to deliver services and provide support, solidarity and mutual aid initiatives emerged (e.g., Chevée, 2021; Pleyers, 2020, pp. 299–301; Sitrin, 2020). While COVID-19 has affected all individuals globally, asylum seekers and undocumented migrants have experienced the negative impacts of the pandemic disproportionately due to pre-existing inequalities and exclusion. In the words of Marina Sitrin (2020): “We are all in the same terrible storm that is COVID-19, we are not all in the same boat” (p. xvi).

This paper discusses the situation of some 30,000 Sudanese and Eritrean asylum seekers in Israel during COVID-19, contextualized in their pre-existing exclusion by the state. It focuses on civic aid initiatives that operated during the pandemic to support this group. It explores the work of local mutual aid initiatives, highlighting the importance of such work and its potential for promoting inclusion. It also examines the discourse of care that emerged from the crisis and its political potential for combatting division. As noted elsewhere:

Mutual aid work is mostly invisibilized and undervalued in mainstream and left narratives about social movement resistance, despite its significance as a tool for opposing systems of domination. The marginalization of care work as uncompensated feminized labor, the mystification of law and policy reform... impede a focus on mutual aid. However, mutual aid projects are central to effective social movements, and as conditions worsen, mutual aid projects are becoming an even more essential strategy for supporting survival, building new infrastructure, and mobilizing large numbers of people to work and fight for a new world (Spade, 2020, p. 147).

While crises introduce threats, anxiety and a host of other negative feelings sparked by fear about one's survival and wellbeing, they also provide fertile ground for change and resilience. In response to a global crisis and the disastrous outcomes of state enforced exclusion, Israeli civil society increasingly tried to mitigate the harm to the asylum-seeking community during the first year of the pandemic. This article focuses on such “invisibilized and undervalued” forms of local mutual aid and highlights the ways in which care can promote inclusion. The article is guided by three primary questions:

1. What pre-existing conditions precipitated African asylum seekers' humanitarian crisis during the COVID-19 pandemic?
2. How did Israeli civil society respond to the asylum seekers' humanitarian needs during the pandemic and?
3. What does civic organizing and the discourse about aid teach us about activism in times of crisis?

Asylum seekers from Sudan and Eritrea entered Israel by foot through unauthorized border points on Israel's border with Egypt's Sinai desert between 2005 and 2012. These crossings came to a halt with Israel's completion of a border barrier. The state acknowledged that Sudanese and Eritrean nationals cannot be deported due to risks in their home countries. They were permitted to remain in Israel through policies of "temporary group protection" or "collective non-removal" (Kritzman-Amir, 2012). When Sudanese and Eritreans were first able to apply for asylum in 2012, thousands did. Yet most applications remain pending with Israel's Ministry of the Interior, and Sudanese and Eritreans asylum seekers continue to be referred to as "infiltrators" (Israel State Comptroller, 2018b). Despite recognizing them as non-removable, the state repeatedly threatens to detain and deport this group collectively, leaving them with a tenuous legal standing after more than a decade of life in the state.

In Israel, a wide array of exclusionary measures shape all aspects of asylum seekers' everyday lives – legal, economic, welfare, health, and social. Many argue that this exclusion is racialized and structurally embedded in state policies (Anteby-Yemini, 2017; Rosenhek, 2011; Willen, 2019). This approach is consistent with increasingly hostile, criminalizing, and racializing treatment of asylum seekers and migrants across the Global North (Armenta, 2017; Bhatia, 2015; Canning, 2017; De Genova, 2018; Mountz, 2020). Such exclusion had detrimental effects on asylum seekers' wellbeing prior to the COVID-19.

The first part of the paper reviews the literature and theory about different forms of systemic exclusion that shape African asylum seekers' realities in Israel, and the civil society aid discourses that developed in the country. The second part presents findings from empirical research conducted with aid initiatives during the pandemic. It describes civic initiatives that offered aid to asylum seekers, and the aid discourses they employed. It focuses on local mutual aid initiatives, highlighting how such initiatives increased during the pandemic, accompanied by a new discourse of care. It argues that local initiatives, guided by care, have the potential to combat state-led exclusion.

Theoretical Background

This section describes the context of African asylum seekers' lives in Israel, prior to the pandemic, that are shaped by state-enforced exclusion. Exclusion takes multiple forms: tenuous legal status, limited access to health and welfare services, precarious economic standing, physical segregation, and social marginalization. State policies methodically and consistently target this distinct group of racialized migrants and made their life precarious prior to the onset of COVID-19. Knowledge of this context is crucial for understanding how and why asylum seekers struggled during the pandemic. The second section discusses the civic aid and protection discourse that developed in Israel in support of asylum seekers, or in response to state-enforced exclusion. The final section highlights several areas in which pre-existing exclusion exacerbated the difficulties faced by asylum seekers during COVID-19.

State Exclusion of African Asylum Seekers

Legal Exclusion

In Israel, African asylum seekers are legally defined as “infiltrators.” In accordance with the 1954 Prevention of Infiltration Law, for over a decade, the vast majority have held a state-issued 2(A)5 visa (also called a “Conditional Release Visa” or a “Temporary Protection Visa”). For other non-Palestinians and non-Jews, entry to and residence in Israel are governed by the 1952 Entry to Israel Law. The Prevention of Infiltration Law applies to those who enter from an unauthorized border point. It was one of the first pieces of security legislation passed in the newly established state that sought to prevent Palestinians, regarded as terrorist threats, from crossing Israel’s newly established borders and returning to their lands. This law allows for more extensive use of state power to administratively detain border crossers, with few procedural protections (Berman, 2015; Bracha, 1998).

At the close of 2020, 27,930 persons from Sudan and Eritrea (20% and 71% respectively) – defined by the state as infiltrators - resided in Israel (Population and Immigration Authority, 2020). Many of these people fled genocide, forced and indefinite military conscription, or other forms of human rights abuses. Over half of this group has submitted asylum requests but less than 1% have been granted refugee status (Israel State Comptroller, 2018b). Most asylum applications remain pending for years (Rozen et al., 2020), in contrast to the high rates of recognition of Sudanese and Eritrean asylum seekers across the Global North.

In recent years, apart from the southernmost city of Eilat, visa renewal has been restricted to a single location – the Ministry of the Interior’s office in Bnei Brak. In the period prior to the pandemic, asylum seekers had to endure long waits, unsanitary conditions, and humiliating treatment during their frequent visits to this office (Sadan et al., 2018). Many have described encounters with state officials at the Ministry of the Interior as a form of abuse, corroborated in a documentary report on the workings of Bnei Brak immigration staff (The Source, 2020). Due to the requirement to frequently renew visas, the bureaucratic hurdles inherent in this process and abuse by state agents, some have avoided contact with the state and, instead, work and live in Israel without state-issued documentation.

Exclusion from Welfare and Health Services

Unlike other kinds of migrant visas, the 2(A)5 visa is a temporary document that does not entitle its holder to social, health, or welfare rights. Asylum seekers, for the most part, remain outside the national healthcare system and, therefore, cannot access regular, preventative, or chronic health care (Gutzeit & Shamir, 2017). Some are insured privately and, to a limited extent, by their employers. Most rely on emergency services and lack follow-up care or medication (Israel State Comptroller, 2014, pp. 63–64). While, since 2015, children can receive

health insurance through the public healthcare system, this arrangement is contingent upon monthly payments and is not available to adults (Moss et al., 2019).

Most asylum seekers are also not eligible for pension funds or social security. Thus, in the case of job loss, they cannot receive unemployment or social security benefits. An exception has been made for individuals with acute vulnerabilities such as survivors of trafficking or domestic abuse, the homeless, and the disabled (Israel State Comptroller, 2014, pp. 64–65, 2018a, p. 152). Asylum seekers, therefore, almost completely lack institutional safety nets.

Economic Exclusion

Asylum seekers also experience extreme economic exclusion. Their ability to work legally is unclear and they experience frequent violations of their employment rights, leading to their having a precarious position in the labor market (Israel State Comptroller, 2018a, p. 151). The top of the 2(A)5 visa paper states: "This document is not a work permit." Though legally allowed to work due to a government issued commitment to the non-enforcement of restrictions, this phrase discourages employment and is often confusing or criminalizing in the eyes of employers. Additionally, the state taxes employers at a high rate to discourage the employment of asylum seekers. In light of these restrictive and exploitative conditions, many asylum seekers work illegally in difficult and dangerous jobs that pay in cash but leave them extremely vulnerable to exploitation (Israel State Comptroller, 2018a, pp. 162–166). No other group of migrants in Israel has been collectively regulated in this way for such a prolonged period.

A particularly harsh form of economic sanction was implemented between 2017 and 2020. The Deposit Law deducted 20% of asylum seekers' salaries every month to encourage them to leave. Employers deposited the funds in a special account accessible only to the asylum seekers if they agreed to exit the country (Kaufman, 2017). The Israeli Supreme Court annulled the law in April 2020, and the deposited funds were released. However, many employers did not deposit the funds properly, leaving their workers robbed of earnings totaling 700 million shekels (Guthmann & Kaufman, 2019; Ilan, 2019). The law reduced this population to unprecedented, state-induced, community-wide impoverishment. Prolonged economic disenfranchisement had devastating side effects on the community's health and wellbeing (Mehartzion et al., 2017).

Physical Exclusion

The Israeli government has made on-going attempts to either physically remove or segregate African asylum seekers. The first attempt of this nature began with push-backs to Egypt at the border (Afeef, 2009, pp. 12–13). In 2008, the government initiated a geographical containment policy dubbed "Hadera-Gedera" intended to prevent asylum seekers from settling in Israel's central region (Berman, 2015, pp. 194–195). In 2012, shortly after the establishment of the state of South Sudan, Israel deported South Sudanese nationals, exposing them to great risks (Lijnders, 2013).

Since 2013, the state has encouraged asylum seekers to undergo what it terms “voluntary departure” (Gerver, 2017). In 2013, the government established the Holot Detention Center. Operated by Israel’s Prison Authority, Holot exclusively held Sudanese and Eritrean men in administrative detention in harsh and desolate conditions in the Negev desert (Yaron Mesegna & Ramati, 2017). The stated aim of Holot was to prevent asylum seekers from settling in urban centers and to pressure them to leave Israel “voluntarily” (Ziegler, 2015). Throughout its five years of operation, Holot held over 13,000 detainees for approximately one year of detention. In March 2018, towards the closure of Holot, the government attempted to forcibly relocate African asylum seekers in Israel to Rwanda and Uganda (Yaron, 2018). Individuals released from Holot faced limitations on where they could reside; often they were unable to return to the cities where they had established connections, communities and networks of support. This limitation included Tel Aviv where most Israeli NGOs providing this group with assistance are located.

Social Exclusion

African asylum seekers have also experienced severe social and public exclusion. The media and politicians have promulgated a discourse of securitization and criminalization that has stigmatized asylum seekers in the eyes of the Israel public (Hochman, 2015; Moscovitz, 2016; Orr & Ajzenstadt, 2020; Weinblum, 2019). Unquestioningly, the widespread use of the term “infiltrators” and the attendant legislation have contributed to the state and the public seeing them as a security threat (Berman & Ziegler, 2015; Ram & Yacobi, 2012, pp. 161–166; Rosenberg Rubins, 2019). These discourses have been used to justify detention, policing, and degrading treatment at the hands of state institutions and politicians.

Eritrean and Sudanese asylum seekers have been confined to Israel’s socio-economic margins and impoverished urban centers. These areas, particularly, south Tel Aviv, are characterized by neglect, poverty, drug use, and crime. Furthermore, asylum seekers live alongside disenfranchised Jewish residents (mainly Jews of Middle Eastern and North African descent) whose quality of life is negatively affected by the systemic neglect in these areas. These racialized spaces are frequently the site of hostility and tension between the two groups (Anteby-Yemini, 2015; Cohen, 2015; Shamur, 2018). Thus, asylum seekers have become associated with social strife, crime, and poverty.

Civic Aid and Protection Discourses

In contrast to government led exclusion, support for or inclusion of African asylum seekers has also developed in Israel. Inclusion takes different shapes and forms, including daily interpersonal interactions and efforts to provide the groups with services, protect their rights and advocate for them. Non-profit organizations, civic initiatives, political movements, employers, educational institutions, communities, and individuals have engaged with asylum

seekers across Israel and over time. While most scholarship on Israeli support and aid to asylum seekers focuses on human rights organizations and political community activism, countless other positive interactions, and acts of allyship occur daily. According to the existing literature, there are two major discourses about refugee protection and aid work targeting African asylum seekers in Israel: a rights discourse and an identity discourse.

The work of human rights organizations is largely framed according to international human rights discourses (Kritzman-Amir & Kemp, 2008). According to this view, rights stem from a normative liberal concept of universal deservedness. They are regarded as inalienable and inherent to all human beings and have been recognized by, and enshrined in, international agreements and conventions. They are not contingent on legal status or national law, but, rather, are understood as natural rights that should be equally available to everyone (Mann, 2015, pp. 464–465).

NGOs in Israel often advocate for rights enshrined in international conventions. For example, a report published by the Forum for Refugees and Asylum Seekers' Organizations in Israel opened with a quote from the 1951 Convention on Refugees. The group describes itself and its work as:

six human rights organizations, working in cooperation to promote recognition of the rights of asylum seekers and refugees in Israel; to mend the deficiencies in government policy, and to establish an asylum policy that befits Israel's legal and moral obligations (Forum for Refugees and Asylum Seekers' Organizations in Israel, 2021).

These organizations utilize a discourse based on a stated commitment to international law or basic human rights including specific rights related to employment, health and more. They base their claims on the state's legal and moral obligations to provide or protect universal human rights.

An identity-based discourse, on the other hand, draws on different ethical and political considerations. In Israel, there are strong discourses focused on the collective memory of the Holocaust (Paz, 2011; Ram & Yacobi, 2012, pp. 157–161; Willen, 2010), or the Jewish identity of the state (Rubinstein et al., 2009). Activism and advocacy on behalf of asylum seekers usually stems from the personal identification or experiences of those using such discourses, including individuals' family stories, Jewish values, and national and local narratives.

Identity discourse is used to construct a common ground for action – such as shared histories of oppression, or value systems – with clear ethical and emotive aspects informing the aid work (Mann, 2015, pp. 467–468). Sarah Willen (2010) has termed the connection between Jews and asylum seekers a "kinship of genocide." She observed how this approach has spread across diverse sectors in the Israeli public since the early arrival of Sudanese asylum seekers to the state (pp. 513–515). Specifically, Willen outlines how political emotions moved Israeli activists to act for, and relate to, Darfurian refugees based on the Jewish state's founding trauma and narrative of victimization.

These two discourses are not mutually exclusive or clear-cut. For example, in writing about NGO discourse in Israel, Aime Scheiner (2019, pp. 272–280) notes that non-profits in Israel primarily employ a discourse related to Jewish identity and Holocaust memory. Conversely, activists are often well-versed in a rights-based discourse and use it alongside or instead of an identity discourse.

While both types of refugee protection discourses have been useful in mobilizing action, some believe that these narratives can and often do construct recipients of aid in ways that negate their individuality, subjectivity, and agency. For example, in refugee aid advocacy, asylum seekers are often depicted as passive and helpless recipients of help (Ghebrezghiabher & Motzafi-Haller, 2015; Scheiner, 2019). Furthermore, hierarchies of suffering that stratify deservedness amongst different groups of migrants have emerged. These hierarchies can generate or preserve dependency and unequal power dynamics between organizations, activists, and the recipients of aid (Mann, 2015, p. 467; Willen, 2010, p. 517). These critiques are consistent with the global literature that outlines the risks of constructing refugees and migrants as victimized, weak, and unwell by humanitarian aid organizations (de Waal, 1997; Harrell-Bond, 2002; Malkki, 1996).

This article sheds light on a third aid discourse that became prevalent during the pandemic – a care discourse. Such discourse draws on the very basic, common, primal experience of being cared for. It does not require shared cultural norms or liberal ideas regarding tolerance or rights (Held, 2006, p. 132). Action animated by care is, therefore, accessible to a wide range of people and applicable to all. Tronto and Fisher (1990) identify care as comprised of four phases: (1) caring about - awareness of something or someone else's need for care, (2) caring for - an assumption of responsibility to meet identified needs, (3) caregiving - actual delivery of a material response to those in need and (4) care receiving - the response of those who received the caregiving.

A scholarly "tradition of care" has evolved within feminist theory and ethics since the 1980s. It views care as a way to live more justly in a world characterized by inequality and domination (Gilligan, 1982; Held, 1993, 2006; Sevenhuijsen, 1998; Tronto, 1993). Care is understood in its various articulations as a value, a disposition and a practice that involves consideration of the needs or problems of others as a basis for action (Held, 2006, p. 4; Tronto, 1993, p. 104). An ethics of care is not a utopian ideal that conjures up a world without differences where everyone likes each other or agrees. Rather, as Jane Tronto (1993, p. x) writes, care begins with acknowledging boundaries and paying attention to who they exclude as a prerequisite for action. I argue that a new discourse of care emerged in Israel in the form of activism for asylum seekers during the pandemic.

Systemic Exclusion Meets Crisis

While containment measures during the pandemic negatively affected most people globally, asylum seekers and undocumented migrants have been particularly burdened (Meer et al., 2021; Mukumbang et al., 2020). The pre-existing precariousness of their lives has been exacerbated by the pandemic. As Sitrin (2020) noted, "Structural inequality shows itself in crisis and disaster, and this one is revealing all the ugliness and systemic oppressions and inequalities most of our societies were built upon" (p. xvi). This was also the case in Israel.

Pandemic lockdowns and market closures left many asylum seekers unemployed and unable to pay for rent or food. Unlike Israelis, they could not access social welfare benefits or government measures to alleviate the negative effects of the pandemic. Due to the exclusionary state policies outlined above, most asylum seekers had very little money in savings. As most asylum seekers were employed in the service, cleaning, and hospitality sectors – restaurants, hotels, shopping malls, and offices – their rate of unemployment skyrocketed. NGOs reported that around 75% of asylum seekers in Israel lost their income during the first COVID-19 lockdown (ASSAF, 2020) and this number subsequently rose as high as 80%. A Ministry of Health and Tel Aviv Municipality survey estimated that over 50% experienced severe food insecurity and hunger (Bleichfeld Megnazi et al., 2021). Increased poverty, eviction threats, domestic abuse, and homelessness were reported (Forum for Refugees and Asylum Seekers' Organizations in Israel, 2020), as well as malnutrition (Kashti, 2021).

The pandemic hit at-risk populations particularly hard. Many women (approximately 5,000 in Israel) had already suffered from intersecting forms of violence and oppression in their home country, along with the migration journey and in Israel. Furthermore, approximately 7,000 undocumented minors were forced to be home for months on end. Finally, Israel is home to approximately 4,000 asylum seekers who have survived torture and who were left without support (ASSAF, 2020). These at-risk groups and others sought assistance from family, friends, and community networks of support. Such networks existed long before the pandemic and enabled the community to survive previous hardships and crises. However, having been systemically and collectively marginalized for at least a decade prior to the crisis, resources and savings in the community were depleted. While the pandemic and closures impacted everyone, they exacerbated the already harsh reality of this marginalized population, precipitating a humanitarian crisis.

Methodology

This paper is based on ethnographic research among civic initiatives that supported African asylum seekers in Israel between March 2020 and May 2021, at the height of the COVID-19 pandemic. Aid involved the collection and distribution of food and other basic supplies. I was

embedded as a volunteer driver, collaborator, and sometimes organizer, with five initiatives.¹ Most food distribution shifts involved interaction with NGOs, Israeli organizers, and Eritrean or Sudanese activists. Delivery included the collection and distribution of supplies to asylum seekers' apartments or community centers. Most delivery days started early in the morning and were finished in the afternoon, usually repeated every two or three weeks. On-going organizing and fundraising provided the resources for these activities. Aid initiatives discussed in this paper took place in the cities of Tel Aviv, Ashkelon, Ashdod, Sderot, Netivot, Netanya, and Herzliya.

Ethnographic methods of data collection require long-term, deep, and continuous interaction with sites and communities to produce situated, experience-based knowledge (Cerwonka & Malkki, 2007, pp. 163–165; Haraway, 1988). In this case, I benefited from fifteen years of activism with asylum seeking communities that allowed me to become familiar with them and establish a degree of trust.

Following Cerwonka and Malkki (2007), ethnography is understood here as “simultaneously a critical theoretical practice, a quotidian ethical practice, and an improvisational practice” (p. 164 emphasis in the original). As such, my data collection evolved along with the pandemic through my varied engagements with the community, particularly with regard to issues of positionality, reflexivity, and care.

I collected the data from hundreds of hours of participant observations and informal conversations during distribution shifts and planning meetings, semi-structured interviews with aid initiative organizers, and written digital material. Eight interviews were conducted in Hebrew or English using phone and Zoom due to social distancing limitations. Written material came from posts on Facebook, WhatsApp, email communications, and public newsletters. I also use excerpts from interviews and written communications with six activists - three Israeli and three Eritrean informants between the ages of 30 and 45. I use their real names because they indicated their consent and permission to publish them.

I analyzed the data using the principles of grounded theory. This method involves “systematic, yet flexible guidelines for collecting and analyzing qualitative data to construct theories ‘grounded’ in the data themselves” (Charmaz, 2006, p. 2). Ideally, this approach mitigates a priori assumptions. Accordingly, analytical categories are developed from ongoing analysis and engagement with the field (Hood, 2010, pp. 157–159). Given my dual roles as both activist and researcher, I tried to balance my personal worldviews with my academic commitment to an unbiased assessment of the information.

Due to the geographic spread of asylum seekers and the differences among them, the material here is not representative of all personal or community experiences. Additionally, many

¹ Over fourteen months I volunteered as a driver for ARDC, March-June 2020 bi-weekly distributions; a driver for the Food for the Soul initiative, June 2020-May 2021 - collecting bags of food in Tel Aviv on Friday mornings for deliveries in Tel Aviv and Netanya; a driver and collaborator with the Culture of Solidarity initiatives – participated in mobilization meetings for Netivot and Sderot, fundraised and delivered to Ashdod and Ashkelon. Collaborated with the Herzliya network.

individuals, predominantly Israeli and asylum-seeking women, assisted both asylum seekers and other populations in need during the pandemic and are not discussed in the paper. A diversity of experiences, myriad forms of action, and gendered aspects of aid work are not covered due to the limited scope of this work. African community-based initiatives are also beyond the scope of this paper, and merit separate study. The paper does, however, provide rich subjective insights into and snapshots of the experiences of some asylum seekers and those who helped them in the hope of learning about activism in times of crisis.

Findings

Civic Aid and Discourse during the Pandemic

While Israeli citizens relied on welfare services, social security, unemployment benefits, and supplemental relief grants from the government during the crisis, asylum seekers were not eligible for this aid. Civil society and many non-profit organizations already serving migrant communities tried to fill the gap.² Many either expanded their regular activities or pivoted to address emerging needs.

One such example is The Garden Library.³ Ordinarily, the organization focuses on community empowerment and education. However, with the first lockdown, they redirected their resources to humanitarian aid. The Garden Library provided support to over 550 households throughout all of the lockdowns, distributing thousands of food packages, warm meals, shopping vouchers, diapers, and baby food. They also continued to run educational activities that could take place online, disseminated information, and aided in bureaucratic matters (The Garden Library, 2021).

ASSAF organization⁴ also expanded its remit. Normally, it focuses on psychosocial support for vulnerable groups. During the pandemic, it provided humanitarian assistance on a broad scale including the distribution of thousands of food vouchers, packages, and financial aid. The organization reported an upsurge in complaints of domestic violence and mental health problems along with reports of increased numbers of families at risk (ASSAF, 2020). Despite

² The article focusses only on humanitarian needs and assistance. Other COVID-19 related services were provided by national and local government. The Tel Aviv municipal authority facilitated testing, vaccination, and quarantine services for the asylum-seeking community, and other uninsured or undocumented groups. The municipality also provided food and humanitarian relief through its unit, Mesila- Aid and Information Center for Migrant Workers and Refugees <https://www.tel-aviv.gov.il/en/Live/Community/Pages/RefugeesandMigrantWorkersMesila.aspx>. Mesila distributed shopping vouchers to other organizations working with the community, as did CIMI <https://www.cimi.org.il>

³ The Garden Library (Arteam) is a non-profit organization established in 2009 to promote the human rights of asylum seekers and migrant workers. Art and educational programs provide members of migrant communities with tools and skills that improve their situation in the job market, their understanding of Israeli society, and their ability to advocate for their rights <https://en.thegardenlibrary.com/>.

⁴ ASSAF is an Israeli NGO established in 2007 with the mission of providing psychosocial aid for vulnerable groups among asylum seekers: minors, survivors of torture, the chronically ill, people with disabilities, single parent families, and women suffering from domestic abuse <https://assaf.org.il/en/>.

the frequent lockdowns it continued its on-going activities: psychosocial support, information dissemination, and youth meetings online.

During the first lockdown various existing organizations fundraised for aid and provided initial humanitarian support. As the pandemic restrictions continued, many NGOs stopped providing food relief and redirected their focus and resources to other lines of work. Citizen initiatives then became a main source of food and basic needs.

Civic Movements for African Asylum Seekers

During the first year of COVID-19 citizen initiatives provided crucial support for asylum seekers in Israel. Two initiatives stood out in terms of their scope and duration. Both were founded by women who foresaw the impending humanitarian crisis and began organizing their communities and resources. The two initiatives – Food for the Soul and Culture of Solidarity – worked in different ways to collect and distribute food and funds. They also mobilized hundreds of volunteers.

Culture of Solidarity is a movement that sprang out of the spontaneous actions of three Israeli women who met through Tel Aviv's cultural and culinary scene - Alma Beck, Danielle Cantor, and Leah Tonic. During the first lockdown of March 2020, they collected surplus food from restaurants and offices that were shut due to COVID-19, and distributed it to individuals in need. Overwhelmed by the needs on the ground and the tremendous response they received, they recruited and mobilized hundreds of volunteers in a movement of mutual aid, to:

support the most vulnerable communities among us - seniors, refugees, domestic abuse survivors, single mothers, religious and secular, Jews and Palestinians alike, and others who were not getting their basic needs met (Culture of Solidarity, 2020).⁵

The initiative, therefore, provided aid to asylum seekers as well as other vulnerable populations. They set up programs to help elderly citizens with cooking, groceries, and emotional support, alongside home repair projects and debt coverage for families in need.

This community of activists developed an initiative that collects surplus produce from wholesalers and farmers (see, for example, Figure 1) and dry food donations, and prepares and distributes food boxes or home cooked meals. On its website, leaders of the initiative describe it as a:

A growing community of everyday people who feel a call to action and respond to a situation in which the welfare system and non-profits are unable to meet the demands for help during this devastating crisis (Culture of Solidarity, 2020).⁶

⁵ Culture of Solidarity. Homepage. <https://www.cultureofsolidarity.com>

⁶ Culture of Solidarity. Homepage. <https://www.cultureofsolidarity.com>

They enlisted restaurants, businesses, and individuals to join in ongoing activities and collaborated with community organizations among the asylum seekers for distribution and needs assessment. Storage, packing, and distribution took place in empty nightclubs, restaurants, art galleries, and other businesses that volunteered their space. By the end of the first year of activity, they were delivering 700-1000 boxes of food every two weeks (see, for example, Figure 2). In a newsletter circulated during the winter of 2021, they cited a sense of urgency and

the hope that their work would inspire and cultivate a culture of solidarity (Culture of Solidarity, 2021).⁷

During an organizing meeting on Zoom, Danielle described aid as a response to the state's failure to provide basic rights:

We tried to contact local councils or municipalities, but they refused to cooperate. The community is in a total humanitarian disaster, the state and institutions that are supposed to take care of people are failing them. By working together and combining our resources, we can build safety nets that provide an alternative to the state and its welfare apparatus (D. Cantor, Organizers Zoom Meeting, January 21, 2021).

Recognizing the failure of the state to provide rights, and the limited capacities of NGOs, citizens organized to provide basic rights.

⁷ Culture of Solidarity. Jan-Feb 2021 Newsletter. <https://mailchi.mp/0dd10f85682a/53zpygd5o8>

Figure 1: Culture of Solidarity volunteers sort vegetables

Figure 2: Culture of Solidarity volunteers load boxes

Similarly, Food for the Soul initiative was founded in early 2020 to address skyrocketing rates of food insecurity amongst asylum seekers. It was founded by four Israeli women – Yonit Naftali, Orli Fridkes, Noa Haviv, and Michal Zimri – who had all previously worked with asylum seeking communities. They organized to provide for the basic nutritional needs of children and the most vulnerable members of the community (Food for the Soul, 2020).⁸ Over 160 volunteers worked with them as packers and drivers delivering food packages to over 500 families every two weeks (see Figure 3). They collected money, food, and supplies from the Israeli public, communities, businesses, and private donors. The Bialik Rogozin School in South Tel Aviv⁹ provided storage and packing space. An information page about the initiative described it as a cooperative of activists, completely voluntary, based within a large community of conscientious citizens (Food for the Soul, 2020).¹⁰

Yonit, a lead organizer, explained how it developed:

All our lives came to a halt with the start of Corona. Nature dropped this bomb on all of us. All of us were in shock, distress, and out of work. But the [asylum seeker] kids I had worked with didn't have the most basic line of support. No severance pay for parents, even though they paid taxes, no welfare services.

⁸ Food for the Soul. *Informational Sheet*. Provided on email.

⁹ Bialik Rogozin is one of four schools in South Tel Aviv where asylum seekers' children make up the majority of the student population, alongside other migrants' children who live in the area

¹⁰ Food for the Soul. *Informational Sheet*. Provided on email

I looked around and I realized - I have a way to get by, and they don't.... I don't have access to change things within systems or through advocacy, so we had to develop guerrilla methods to help people survive.

We have a commitment not to look away. (Y. Naftali, personal communication, August 2, 2021)

Figure 3: Food for the Soul volunteers collect bags for distribution from Bialik Rogozin School

The work of the Food for the Soul initiative was accompanied by a strong discourse of identity. Volunteers encouraged others to join and solicited donations on their Facebook page through personal stories highlighting their identities and experiences as motivations for action. For example, one volunteer connected her engagement to a history of Jewish persecution in a video post on the initiative's Facebook page:

We can't accept this situation. In our own history, we experienced being refugees, seeking asylum. We were confronted with disregard, abuse, and cruelty. These things are happening here and now, and we can't let them be (Food for the Soul, 2021)¹¹

Another volunteer encouraged activism based on a community identity and values approach, drawing on Jewish proverbs and tales to explain the need to take action for the asylum seekers:

¹¹ Food for the Soul. (2021, February 27). Facebook Page.
<https://www.facebook.com/115134487020896/photos/a.131826752018336/207394161128261/>

People ask why I volunteer here, of all places, citing the Jewish proverb, "your own city's poor come first." And I agree – but these very people are my own city's most impoverished...

There's a tale of Jewish man in Chicago who used to distribute food to African American families during the 1960s.

He was once asked "Why help them? They are not Jewish."

And he responded – "I know they are not Jewish, but I am" (Food for the Soul, 2021)¹²

These testimonials and others embody the identity-based discourse that accompanies the response of many Israelis to the plight of asylum seekers. Yonit explained her actions similarly:

My motives go back to my grandfather and grandmother who were Holocaust survivors. My mother's two brothers, at six and three years of age, were killed in the Holocaust and no one reached out to help them as the life they knew was being ripped to shreds. This shaped the lives of three generations that followed in unimaginable ways.

But the lesson I draw from this doesn't start at Auschwitz. It started long before – thinking about how people live in a social fabric that dissolves bit by bit.

My grandmother used to tell us how her local store had a sign in the front that stated: 'No Dogs Allowed'. At some point, someone changed the sign to say – 'No Dogs or Jews Allowed.'

No one said anything. None of the neighbors protested or ripped off the sign, while she was forced out. Auschwitz may have delivered the most painful blow, but acts of resistance were needed long before it. (Y. Naftali, personal communication, August 2, 2021).

Mentions of the Holocaust, collective experiences of persecution and Jewish morality and values exemplify the strong identity discourse that accompanied the collective's aid efforts. Activists explained their personal motivations this way and used these discourses to encourage others to join the aid efforts. It appears that the rights discourse and identity discourse blended into each other and were instrumentalized interchangeably to garner support for the cause at hand.

Local Aid Initiatives for Asylum Seekers

While the aid initiatives discussed in the previous section reached thousands of asylum seeker households for the duration of the pandemic, this section describes smaller, local, temporary neighborhood initiatives to provide food aid. It focuses on two case studies: neighborly aid in the city of Herzliya and local organizing for the southern cities of Ashkelon

¹²Food for the Soul. (2021, February 27). Facebook Page.
<https://www.facebook.com/115134487020896/photos/a.131826752018336/207394161128261/>

and Ashdod. It argues that these small initiatives hold great potential for resisting state led exclusion based on their geographical spread, the sustainable nature of neighborly relationships, and the discourse of care underpinning them.

A few months into the pandemic, it became clear that many of the more established programs were both overwhelmed with requests and limited in reach to Tel Aviv and a few large cities.¹³ Requests for assistance continued to reach organizations and volunteers from asylum seekers around the country. Pleas for help on social media triggered local responses.

In Herzliya, Hannah Raz, a long-time Israeli activist with asylum seekers, became inundated with requests for assistance. She turned to Facebook, asking neighbors and friends for help. Individuals delivered groceries and other necessities to local families and transferred money to them to cover rent or medical needs. Oz Rotbart, a mother of three and an activist living in Herzliya, decided to coordinate a local response. In a Facebook post from October 2020, she explained:

I can't stop thinking about these families, with empty fridges and cupboards, who live within a 1 km radius from my home. I can't stop thinking about the way my country chooses to treat refugees. So, I started a community collection project. My dream is that people from my community (Herzliya) will add an item, two or three (based on their ability) to their regular shopping, and that these extra items will form packages for asylum seekers based on their needs (O. Rotbart, Facebook Post, October 23, 2020).

Initially, they delivered basic packages to five families in the city. Over time, the packages became bigger and the number of families in need doubled and tripled. Over 130 local Israelis, organized via WhatsApp, dropped off supplies at Oz's house, based on the specific needs of each family. Every two or three weeks, supplies would reach her ceiling and fill her hallways (see, for example, Figures 4 and 5). At that point, five local volunteer drivers would deliver them to families, with the collection cycle beginning anew.

¹³ Most NGOs and community organizations are based in Tel Aviv and were unable to regularly deliver aid to other locations. Food for the Soul provided bi-weekly deliveries of bags of food to Ashkelon, Netanya, and Petah Tikvah. Local initiatives such as the Jerusalem Asylum Seeker Community Center, the Alef initiative in Haifa, and the Negev Center for Refugees in Beer Sheva were able to provide some support to asylum seekers near those cities. However, over half of the asylum seeker population lived outside of Tel Aviv and many remained out of reach of most distribution efforts.

Figure 4: Supplies collected in Oz's storage room

Figure 5: Supplies line Oz's hallway before distribution

In Ashkelon, asylum seekers sought assistance from Israelis on behalf of other asylum seekers. Helen Woldemariam, an Eritrean asylum seeker and mother of three, became one such activist. Seeing a dire situation of food insecurity unfold around her, Helen made phone calls and searched Facebook for assistance. Since Ashkelon is far from Tel Aviv, they were unable to receive aid from most NGOs located there. They intermittently received limited assistance from the Negev Center for Refugees, which is based in Beer Sheva. Helen was unemployed but her husband continued to work at a local meat shop. She described the situation this way:

Before the Corona we didn't ask for anything. Everyone was working and they managed on their own. But during Corona the situation was difficult. People had to stay home, sometimes both mother and father, sometimes with four children. It was so hard, they didn't have work, they didn't have food.

People didn't know where to go, or who to ask.

So, I looked on Facebook and I found an Israeli woman that was helping people. I called her and told her we have a problem here; people don't have food. After three days she came with food and after that we organized regular deliveries and connections to people in the area. (H. Woldemariam, personal communication, August 5, 2021)

Helen contacted Israeli activists in other cities through Facebook and maintained contact with 60 families in Ashkelon who were in urgent need of food aid. Helen's request for aid was publicized on social networks, and through the Culture of Solidarity community. Experienced activists from Tel Aviv and Herzliya, Eritrean community activists from southern towns, and newly engaged neighbors from southern Israel (reached through social media) met using Zoom

to discuss how to organize assistance in southern Israel. Simultaneously, other southern communities in need surfaced – in Ashdod, Netivot, and Sderot.

Through the new network, ad hoc sources of support emerged to address urgent needs in Ashkelon. A local food donation initiative added several vulnerable asylum-seeking families to their weekly distribution. A Food for the Soul volunteer dropped off 15-20 food packages from Tel Aviv at Helen's home on a bi-weekly basis. A local youth movement chapter coordinated several food drives in the city. Finally, a local Jewish charity invited asylum seekers to take fruits and vegetables from its supply. Together, these various initiatives helped mitigate some of the crisis in Ashkelon.

Helen transformed her home into a food collection and distribution point. She used her Hebrew to secure donations and her Tigrinya to coordinate distribution. When several babies were born during the pandemic, She requested help in finding strollers and supplies for the newborns – a call that was answered by several kibbutz communities in the vicinity. Helen received satisfaction from her work helping others. She said:

It was good to be able to help my sisters and brothers. Also, there were three Russian families in quarantine that we helped from what we received. It didn't matter Eritrean... Russians... it was good to help.

This was new for me and new for the community. It was good, how people helped us, and how we can help others (H. Woldemariam, personal communication, August 5, 2021).

During the days and weeks that followed the organizing Zoom meeting facilitated by Culture of Solidarity, Eritrean activists in each southern city assessed local needs and created lists for distribution. Individuals residing in a number of kibbutz communities in the south collected food (see, for example, Figure 6), baby supplies, clothes, toys, and money and distributed it to Ashdod, Sderot, and Netivot. Asylum seekers and their Israeli neighbors communicated on city-specific WhatsApp groups. When unemployment was at its peak, these local initiatives were mobilized to provide aid. Neighbors helping neighbors had a positive impact on hundreds of families in Israel's geographic periphery.

Figure 6: Food collection cart at a kibbutz in southern Israel

While, for the most part, prior to COVID-19, connections were lacking in these areas, asylum seeker community activists and Israelis felt a sense of responsibility towards others nearby. Asylum seekers felt cared for by their neighbors, sometimes for the first time. As Awet Kebedom, an Eritrean activist from Ashdod, said:

The most important thing for the community is to know that we are not alone, to feel like someone sees us, cares about us, and that takes a little bit of the pressure off (A. Kebedom, Organizers Zoom Meeting, January 21, 2021).

Awet was part of an Eritrean community team in Ashdod that delivered aid to asylum seekers. Together with Kibrom Aman, they coordinated deliveries with Israeli activists. Both Awet and Kibrom continued to work at their jobs throughout the pandemic but also devoted their time and language skills to mobilize assistance for others. Kibrom described how collaborations with Israelis were different during the pandemic:

We worked together, that was the best thing. Before that I didn't work with Israelis. Organizations sometimes gave us vouchers, and I only helped if they needed a translator.

But when we worked together it worked well, we put everything in the community center, and people could come and take it for themselves (K. Aman, personal communication, March 9, 2021)

That asylum seekers distributed food amongst their peers, in familiar locations, without the presence of Israelis fostered a sense of agency and self-reliance. Individual community members contributed based on their abilities and skills. For example, Awet described how the computer course he had taken and the various skills he had mastered proved to be helpful to his organizing role. He also emphasized the importance of working with Israelis:

During Corona I was working partially. Many families were barely coping with life and barely surviving. So, I decided to do my part and try to make life a little better. I made a Google form to collect information from the community, a list of people, what they need, how many kids...

The most important thing is to have connections between the community and Israelis, and transparency about how we live in this country and how Israelis see us.

It's been a long time since we started living here in Israel and there was no connection between the community and Israeli society. They have a one-dimensional image of the community, only what they hear from the media and politicians.

Once we make the connections, the Israeli community will know who we are and how we cope with this difficult situation (A. Kebedom, personal communication, September 15, 2021)

Local aid work was aware of and responsive to the needs of local people and made good use of their skills in helping meet them. Thus, it proved to be very egalitarian. Alongside the

discourses of rights and identity, this section demonstrates a new discourse of activism by local communities - a discourse of care. As Oz clearly described in a Facebook post about the initiative:

We came together as a large group of people who care. People who can't stand by and do nothing. People share from their cupboards, their pockets, their time, and vehicles on a regular basis. We give packages full of food and love to families who live in our city... it gives me hope and reminds me that there are good hearted people around me, with values, who are ready and willing to act for change (O. Rotbart, Facebook Post, December 30, 2020).

Discussion

Israeli civic aid initiatives during the pandemic were unprecedented in scope. Similar to other aid initiatives, the response during the COVID-19 pandemic was informed by both a rights and an identity discourse. Yet, the global crisis also ushered in new kinds of local mutual aid initiatives characterized by a discourse of care. This discourse provides new insights into activism in a crisis.

In normal times, civil society focuses on policy change, education, advocacy, and rights. In contrast, civil action during the pandemic focused on urgent humanitarian needs. Times of emergency are characterized by volatility and sudden change. They also bring with them new opportunities to find commonalities, break down barriers, and overcome differences. Regardless of one's identity, political awareness, or affiliations, anyone can understand what it means to be hungry. Caring about hunger in one's vicinity involves caring about the people who live in it. This is a key difference between civic movements and local aid initiatives. Local aid becomes "far more than delivering food packages to neighbours. These groups (re) generate a sense of community or 'communality' where citizens self-organize, rebuild social fabric and experience their neighbourhood differently. They create other ways of living and relating to each other" (Pleyers, 2020, p. 301).

In the Israeli case, caring aid efforts by citizens facilitated a greater inclusion of asylum seekers by collaborating with them in local organizing and connecting them to Israelis in their area. Care overcame state attempts to exclude certain groups by strengthening connections between asylum seekers and Israelis. Mutual aid efforts usually rely on motivations characterized by care rather than political or ideological motivations. However, as with other discourses, they can be seen as "a form of activism expressing dissent with the state's response to the pandemic and addressing gaps in this response" (Chevée, 2021, p. 1). Times of crisis and disaster shed light on the state's inadequacy in addressing the needs of marginalized populations. In highlighting the need for alternative forms of support, they also provide opportunities for change. Thus, a crisis can break down pre-existing boundaries and facilitate new connections.

Read within the wider political context, mutual aid can be seen as “a form of political participation and dissent with the way care is administered and managed in society” (Spade, 2020, p. 136). There is a strong communicative, reciprocal aspect to care that involves all interacting parties, such that “whether the needs have been met or not, whether the caregiving was successful or not, there will be some response to the care that has been given” (Tronto, 1998, pp. 16–17). By extending care to asylum seekers who had been systemically excluded from the state, Israeli citizens were able to resist state-led racialized exclusion through neighborly acts of support.

Mutual aid and solidarity are not new trends in Israel. Networks of mutual aid have long existed within the Sudanese and Eritrean communities and were central to community survival through the crisis. Israeli initiatives of mutual aid are also ubiquitous throughout different communities around the country, for different groups and causes. However, this article highlights the exponential growth in the mutual aid projects directed toward African asylum seekers that involved the community during the pandemic. By involving asylum seekers in organizing efforts, local mutual aid initiatives emerged as an egalitarian way to overcome divisions and power imbalances.

Spade (2020) describes mutual aid as a form of “radical collective care” that can stimulate social change and dissent. He explains that during times of crisis the “expanding use of mutual aid strategies will be the most effective way to support vulnerable populations to survive, mobilize significant resistance, and build the infrastructure we need for the coming disasters” (p. 131). The present case study of local civic response to African asylum seekers in Israel is conceived of as just that – a form of dissent and resistance to government policies of exclusion. Civil society’s response during the pandemic entailed concrete practices accompanied by a discursive dimension that confronted exclusionary state practices through acts of solidarity and care.

Local initiatives of help among neighbors emerged as a new and hopeful mode of action, guided by a discourse of care. Observations of how this discourse of care emerged in local aid activities during the COVID-19 pandemic in Israel offer several insights for activism and refugee protection work. First, the accessibility of the care discourse provides a pathway for participation and activism across identity groups, geographic areas, ethnicities, and political affiliations. Second, local aid provision that involves asylum seekers in their organization tends to be more egalitarian. Taken together, local initiatives of aid based on care can foster accessible, egalitarian, sustainable engagements as meaningful counterweights to exclusionary state policies.

While local initiatives among neighbors may appear small in scope or short-lived, I argue that they have the potential to resist exclusion. The practice of local mutual aid and the discourse of care are more accessible and egalitarian. They can produce sustainable relationships and connections in people’s everyday lives and localities that last beyond a crisis.

Hopeful as this argument may be, it is important to remember the role of the state. Civic initiatives might have been able to mitigate some difficulties caused by the pandemic or help asylum seekers navigate the state's failures and harm to their rights. However, racialized state exclusion remains key to the continued suffering of this group. Hopefully, this study will inspire further research on mutual aid initiatives and strategies for resisting state-led exclusion and power inequalities.

References

- Afeef, K. F. (2009). *A promised land for refugees? Asylum and migration in Israel* (No. 183; New Issues in Refugee Research). International Peace Research Institute. https://www.ecoi.net/file_upload/1002_1261130955_il-unhcr.pdf
- Aman, K. (2021, March 9). *Private Correspondence* [Personal communication].
- Anteby-Yemini, L. (2015). Between exclusion and inclusion: African asylum seekers in Israeli urban space. In T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (1st ed., pp. 227–251). Jerusalem: Van Leer Institute.
- Anteby-Yemini, L. (2017). African asylum-seekers in Israel: Illegalization, incorporation and race relations. *Hagira*, 7, 7–20. <https://tinyurl.com/2w9893fd>
- Armenta, A. (2017). Racializing crimmigration: Structural racism, colorblindness, and the institutional production of immigrant criminality. *Sociology of Race and Ethnicity*, 3(1), 82–95.
- ASSAF. (2020). *ASSAF's activities to support asylum seekers during the lockdown imposed in Israel to combat Covid-19 (March-May 2020)*. Aid Organization for Refugees and Asylum Seekers in Israel. https://assaf.org.il/en/sites/default/files/Assaf%27s%20work%20during%20covid-19%20lockdown_0.pdf
- Berman, Y. (2015). Arrests of refugees and asylum seekers in Israel. In T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and Legal Aspects of Israeli Asylum Policy* (pp. 147–208). Jerusalem: Van Leer Institute.
- Berman, Y., & Ziegler, R. (2015). The union of securitisation and demography: Immigration detention in Israel. In A. Nethery & S. J. Silverman (Eds.), *Immigration detention: The migration of a policy and its human impact* (pp. 154–162). Routledge.
- Bhatia, M. (2015). Turning asylum seekers into 'dangerous criminals': Experiences of the criminal justice system of those seeking sanctuary. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 4(3), 97–111.
- Bleichfeld Megnazi, M., Ofir, E., Sertana, G., & Andwalt, R. (2021). *Nutrition and food insecurity among statusless persons in South Tel Aviv*. Ministry of Health, Tel Aviv Municipality and Mesila. https://www.gov.il/BlobFolder/reports/alien-food-insecurity-south-tel-aviv/he/files_publications_units_Nutrition_alien-food-insecurity-south-tel-aviv.pdf
- Bracha, O. (1998). Unfortunate or perilous: The infiltrators, the law and the Supreme Court 1948-1954. *Tel-Aviv University Law Review [Tyune mishpat]*, 21, 333.

- Canning, V. (2017). *Gendered harm and structural violence in the British asylum system*. Routledge.
- Cerwonka, A., & Malkki, L. H. (2007). *Improvising theory process and temporality in ethnographic fieldwork*. Chicago: University of Chicago Press.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Chevéé, A. (2021). Mutual aid in north London during the Covid-19 pandemic. *Social Movement Studies*, 0(0), 1–7.
- Cohen, N. (2015). Southern discomfort: Defensive urban citizenship in Tel Aviv. In T. Matejskova & M. Antonsich (Eds.), *Governing through diversity: Migration societies in post-multiculturalist times* (pp. 161–180). Palgrave Macmillan.
- Culture of Solidarity. (2020). *Homepage*. <https://www.cultureofsolidarity.com/>
- Culture of Solidarity. (2021). *January-February 2021 Newsletter*. <https://mailchi.mp/0dd10f85682a/53zpyqd5o8>
- De Genova, N. (2018). The “migrant crisis” as racial crisis: Do Black lives matter in Europe? *Ethnic and Racial Studies*, 41(10), 1765–1782.
- de Waal, A. (1997). Democratizing the aid encounter in Africa. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 73(4), 623–639.
- Food for the Soul. (2020). *Informational Sheet*.
- Food for the Soul. (2021, February 27). *Facebook Page*. <https://www.facebook.com/115134487020896/photos/a.131826752018336/20739416112826>
- Forum for Refugees and Asylum Seekers’ Organizations in Israel. (2020). *Asylum seekers in Israel left destitute during Covid 19 crisis*. Forum for Refugees and Asylum Seekers’ Organizations in Israel. <https://assaf.org.il/en/sites/default/files/Asylum%20seekers%20during%20Covid-19%20update%20-%20October%202020.pdf>
- Forum for Refugees and Asylum Seekers’ Organizations in Israel. (2021). *Asylum seekers from Sudan and Eritrea—Situational report*. Forum for Refugees and Asylum Seekers’ Organizations in Israel. https://assaf.org.il/en/sites/default/files/Situational%20Report_Feb2021.pdf
- Gerver, M. (2017). Paying refugees to leave. *Political Studies*, 65(3), 631–645.
- Ghebrezghiabher H. M. & Motzafi-Haller, P. (2015) Eritrean women asylum seekers in Israel: From a politics of rescue to feminist accountability. *Journal of Refugee Studies* 28(4), 570–594.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women’s development*. Harvard University Press.
- Guthmann, A., & Kaufman, N. (2019). *In broad daylight: The Deposit Law implementation and impact*. Hotline for Migrants and Refugees and Worker’s Hotline. <https://hotline.org.il/wp-content/uploads/2019/05/Heb-Deposit-Law-Report-HRM-KLO-2019-Web.pdf>
- Gutzeit, Z., & Shamir, E. (2017). *Painful exclusion: The costs of denying asylum seekers access to healthcare services in Israel, and a proposal for a remedy*. Physicians for Human Rights. <http://cdn2.phr.org.il/wp-content/uploads/2017/11/painful-exclusion-report-english-phri-2017.pdf>

- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.
- Harrell-Bond, B. (2002). Can humanitarian work with refugees be humane? *Human Rights Quarterly*, 24(1), 51–85.
- Held, V. (1993). *Feminist morality: Transforming culture, society, and politics*. University of Chicago Press.
- Held, V. (2006). *The ethics of care: Personal, political, and global*. Oxford University Press.
- Hochman, O. (2015). Infiltrators or asylum seekers? Framing and attitudes toward asylum seekers in Israel. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 13(4),
- Hood, J. (2010). Orthodoxy vs. power: The defining traits of grounded theory. In A. Bryant & K. Charmaz (Eds.), *The SAGE handbook of grounded theory* (pp. 151–164). SAGE Publications.
- Ilan, S. (2019, May 5). Failure of asylum seeker law: How did 700 million shekels disappear? *Calcalist*. <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3761526,00.html>
- Israel State Comptroller. (2014). *Annual report 2014—Treatment of non-removable foreigners* (Annual Report No. 64C; pp. 59–131). https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_248/af07752c-7845-4f1d-ae97-23c45c702624/102-ver-5.pdf
- Israel State Comptroller. (2018a). *Annual report 2018—Treatment of non-removable foreigners* (Annual Report No. 68C; pp. 149–186). http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_627/8342453f-15f3-493e-bc7f-4ab59199b9dd/103-zarim-1.pdf
- Israel State Comptroller. (2018b). *Annual report 2018—Treatment of political asylum requests* (No. 68C; Annual Reports, pp. 1419–1469). http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_627/8eaa80a0-a426-4424-ae9a-8fdc4e8b176a/221-zarim-2.pdf
- Kashti, O. (2021, May 3). 86 percent of Tel Aviv asylum seekers lack food security, first official survey finds. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-86-of-tel-aviv-asylum-seekers-lack-food-security-first-official-survey-finds-1.9591915>
- Kaufman, N. (2017, May 12). Israel's new tactic for forcing out African refugees—Dock their wages. *+972 Magazine*. <https://www.972mag.com/israels-new-tactic-for-forcing-out-african-refugees-dock-their-wages/>
- Kebedom, A. (2021, September 15). *Private Correspondence*.
- Kritzman-Amir, T. (2012) Refugees and asylum seekers in the State of Israel. *Israel Journal of Foreign Affairs* 6(3), 97–111
- Kritzman-Amir, T., & Kemp, A. (2008). Establishing a refugee regime in Israel—Between state and civic Society. In G. Mondlak & M. Ajzenstadt (Eds.), *Power in the judiciary* (pp. 55–90). Tel Aviv University (Hebrew)
- Lijnders, L. (2013). Deportation of South Sudanese from Israel. *Forced Migration Review*. <https://www.fmreview.org/detention/lijnders>
- Malkki, L. H. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization. *Cultural Anthropology*, 11(3), 377–404.

- Mann, I. (2015). The refugee state. In T. Kritzman-Amir (Ed.), *Where Levinsky meets Asmara: Social and legal aspects of Israeli asylum policy* (pp. 456–492). Jerusalem: Van Leer Institute (Hebrew).
- Meer, N., Hill, E., Peace, T., & Villegas, L. (2021). Rethinking refuge in the time of COVID-19. *Ethnic and Racial Studies*, 44(5), 864–876.
- Mehartzion, A., Gur, Y., Lotan, Z., & Gutzeit, Z. (2017). *Selling my body is all that's left*. Physicians for Human Rights. <http://cdn4.phr.org.il/wp-content/uploads/2018/03/תופעת-הזניור.pdf>
- Moscovitz, H. (2016). The mainstreaming of radical right exclusionary ideology: Israeli parliamentary discussions over asylum. *Journal of Political Ideologies*, 21(2), 140–159.
- Moss, D., Gutzeit, Z., Mishori, R., Davidovitch, N., & Filc, D. (2019). Ensuring migrants' right to health? Case of undocumented children in Israel. *BMJ Pediatrics Open*, 3(1), 1–6. <https://doi.org/10.1136/bmjpo-2019-000490>
- Mountz, A. (2020). *The death of asylum: Hidden geographies of the enforcement archipelago*. University of Minnesota Press.
- Mukumbang, F. C., Ambe, A. N., & Adebisi, B. O. (2020). Unspoken inequality: How COVID-19 has exacerbated existing vulnerabilities of asylum-seekers, refugees, and undocumented migrants in South Africa. *International Journal for Equity in Health*, 19(1), 141.
- Naftali, Y. (2021, August 2). *Private Correspondence*.
- Organizers' Zoom Meeting. (2021, January 21). *Mobilizing local aid for asylum seekers in southern Israel*.
- Orr, Z., & Ajzenstadt, M. (2020). Beyond control: The criminalization of African asylum seekers in Israel. *International Review of Sociology*, 30(1), 142–165.
- Paz, Y. (2011). *Ordered disorder: African asylum seekers in Israel and discursive challenges to an emerging refugee regime*. UNHCR, Policy Development and Evaluation Service. <http://www.refworld.org/pdfid/4d7e19ab2.pdf>
- Pleyers, G. (2020). The pandemic is a battlefield. Social movements in the COVID-19 lockdown. *Journal of Civil Society*, 16(4), 295–312.
- Population and Immigration Authority. (2020). *Data on foreigners in Israel 2020* [Quarterly Report]. https://www.gov.il/BlobFolder/reports/foreign_workers_stats_q3_2020/he/ZARIM-2020.pdf
- Ram, M., & Yacobi, H. (2012). African asylum seekers and the changing politics of memory in Israel. In I. Glynn & J. O. Kleist (Eds.), *History, memory and migration: Perceptions of the past and the politics of incorporation* (pp. 154–170). Palgrave Macmillan.
- Rosenberg Rubins, R. (2019). Crimmigration as population management in the "control society." *New Criminal Law Review*, 22(3), 236–300.
- Rosenhek, Z. (2011). Dynamics of inclusion and exclusion in the Israeli welfare state: State-building and political economy. In G. Ben-Porat & B. S. Turner (Eds.), *The contradictions of Israeli citizenship: Land, religion, and state*. Routledge.
- Rotbart, O. (2020, October 23, December 30). *Facebook Page*.

- Rozen, S., Abbo, S., & Paskay, S. (2020). *Trapped in limbo: Israel's policy of avoiding making decisions on well-founded asylum claims*. Hotline for Migrants and Refugees. <https://hotline.org.il/wp-content/uploads/2020/12/trapped-in-limbo-pdf-final-021220-1.pdf>
- Rubinstein, A., Orgad, L., & Avineri, S. (2009). *Managing global migration: A strategy for immigration policy in Israel* (R. Gavison, Ed.). Metzila. http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Immigration_Book%202.pdf
- Sadan, H., Rozen, S., & Guthmann, A. (2018). *Languishing in line: The queues at the PIBA Office in Bnei Brak in early 2018*. Hotline for Refugees and Migrants. <https://hotline.org.il/wp-content/uploads/2018/12/Eng-WEB-Lines-Report-HRM-2018.pdf>
- Scheiner, A. (2019). Weakening aspects of Israeli Aid Organization's Discourse on African Migrants. In Galia Sabar and Efrat Shir (eds.) *Life Seekers: Eritreans, Sudanese, and Israelis in Shared Spaces*. Pardes [Hebrew].
- Sevenhuijsen, S. (1998). *Citizenship and the ethics of care: Feminist considerations on justice, morality, and politics*. Routledge.
- Shamur, T. (2018). Melancholic citizenship in the south Tel Aviv protest against global migration. *Citizenship Studies*, 22(3), 259–277.
- Sitrin, M. (2020). Introduction. In M. Sitrin, C. Sembrar, & R. Solnit (Eds.), *Pandemic solidarity: Mutual aid during the Covid-19 crisis*. Pluto Press.
- Spade, D. (2020). Solidarity not charity: Mutual aid for mobilization and survival. *Social Text*, 38(1 (142)), 131–151.
- The Garden Library. (2021). *Garden Library work during Covid* [personal communication].
- The Source. (2020, June 19). State sponsored humiliation (No. 8). In *The Source*. Channel 13. <https://13tv.co.il/item/news/hamakor/season-18/episodes/ws2is-2031943/>
- Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.
- Tronto, J. C. (1998). An ethic of care. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 22(3), 15–20.
- Tronto, J. C., & Fisher, B. (1990). Toward a feminist theory of caring. In E. Abel & M. Nelson (Eds.), *Circles of care* (pp. 36–54). SUNY Press.
- Weinblum, S. (2019). Conflicting imaginaries of the border: The construction of African asylum seekers in the Israeli political discourse. *Journal of Borderlands Studies*, 34(5), 699–715.
- Willen, S. S. (2010). Darfur through a Shoah lens: Sudanese asylum seekers, unruly biopolitical dramas, and the politics of humanitarian compassion in Israel. In S. Lloyd, M.-J. DelVecchio Good, S. S. Willen, M. M. J. Fischer, & B. J. Good (Eds.), *A reader in medical anthropology: Theoretical trajectories, emergent realities* (Vol. 17, pp. 505–521). Wiley-Blackwell.
- Willen, S. S. (2019). *Fighting for dignity: Migrant lives at Israel's margins*. University of Pennsylvania Press.
- Woldemariam, H. (2021, August 5). *Private Correspondence*.
- Yaron, L. (2018, April 17). Despite no deal With African countries, Israel still tells asylum seekers to leave for Uganda or Rwanda. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-despite-no-deal-israel-tells-asylum-seekers-to-leave-for-uganda-1.6009154>
- Yaron Mesegna, H., & Ramati, O. (2017). Where time stands still: Holot Detention Facility and the Israeli Anti-Infiltration Law. *Hagira*, 7, 67–83. <https://tinyurl.com/2p8uvykc>

Ziegler, R. R. (2015). In the land of hidden legislative aims: HCJ 8665/14 (detention of asylum-seekers in Israel- round 3) [Cardozo Law School]. *Versa: Opinions of the Supreme Court of Israel*. <http://versa.cardozo.yu.edu/viewpoints/land-hidden-legislative-aims-hcj-866514-detention-asylum-seekers-israel-round-3>

מבקשי מקלט בישראל בתקופת הקורונה: מאפיינים, צרכים ומנגנוני סיוע

נלי כפיר*

דנה יופה**

נעמה הכט***

תקציר

מבקשי המקלט בישראל נפגעו קשות ממשבר הקורונה, וזאת בשל אובדן מקורות הפרנסה של רבים מהם וריבוי המשפחות עם ילדים שבקרבם. תקופת הסגרים במשק הנחיתה עליהם מכה כלכלית והובילה אותם למצב של אי-ביטחון תזונתי, לאובדן היכולת לשלם שכר דירה ולקשיים מועצמים בכל תחומי החיים. בתגובה למשבר השתתף המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI) בפרויקט סיוע כלכלי למבקשי המקלט, והקשר שיצרה עם האוכלוסייה בתקופת הסיוע אפשר לה לחקור ולמפות בשיטתיות את מצבה בעת המשבר.

מאמר זה מציג ממצאים מסקר טלפוני שנערך בחודשים נובמבר-דצמבר 2020 ודגם 214 מבקשי מקלט מתוך מקבלי העזרה הכספית. ממצאי הסקר פורשים את הצרכים הדחופים ביותר של האוכלוסייה הנזקקת ביותר במשבר, ואת מקורות המידע והעזרה שלה. נוסף על כך הממצאים מראים את האופן שמאפיינים דמוגרפיים (מגדר, נוכחות של ילדים וארץ לאום) משפיעים על אופי הצרכים ועל תוכנם, וכן על מקורות העזרה. אמנם בעת כתיבת שורות אלו כבר חזרו חלק ממבקשי המקלט למקומות העבודה שלהם עם החזרה ההדרגתית לשגרה, אך האתגרים והבעיות שמציג המחקר ושהועצמו בעת מגפת הקורונה הקשו את מציאות חייהם בישראל גם קודם לכן. מן המאמר עולה כי דווקא כעת נדרש תכנון מענים שיסייעו לבנות את חוסנה של אוכלוסיית מבקשי המקלט נוכח המשבר המתמשך של קיומה כאן.

מילות מפתח: משבר הקורונה, מבקשי מקלט, תגובה למשבר, צרכים דחופים, מנגנוני עזרה ומקורות מידע

***נלי כפיר**, סמנכ"לית מחקר, הערכה ופיתוח במרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI), nellykfir@gmail.com

****דנה יופה**, סטודנטית ללימודי תואר שני בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב, danayofe@mail.tau.ac.il

*****נעמה הכט**, מנהלת מרכז הפניות לעובדים זרים במרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI), naamah@cimi.org.il

מבוא

לפריצת משבר הקורונה העולמי בתחילת שנת 2020 הייתה השפעה מרחיקת לכת על כל תחומי החיים במדינות רבות בעולם ועל קבוצות אוכלוסייה שונות בהן, וביניהן אוכלוסיית המהגרים. מהגרים מועסקים לרוב בענפי שירותים, חקלאות ותעשייה – ענפים נדרשים וחיוניים בשעת משבר – ותורמים באופן ניכר לחוסן הכלכלי של המדינות שהם נמצאים בהן. עם זאת, ועל אף נחיצותם של מהגרים בשוק העבודה, למשבר הקורונה השפעה ניכרת על חייהם, וזאת בשל שלל גורמים ובהם הניידות המוגבלת בין מדינות והסגרים הממושכים בתוכן; התדרדרות המצב הכלכלי והבריאותי, המשפיעה מטבע הדברים בייחוד על המוחלשים באוכלוסייה; הקלות שאפשר להגביל בה את סל הזכויות, את ההגנה החוקית ואת חופש הפרט של מי שאינם אזרחים; והתגברות דעת קהל שלילית על מהגרים בתקופות של אי-ודאות כלכלית ובריאותית (Benton et al., 2021).¹

כביתר העולם, כך גם בישראל, היו למשבר הקורונה השלכות מרחיקות לכת על האוכלוסייה, ועל אחת כמה וכמה על הקבוצות המוחלשות בה ביותר. מגבלות חופש התנועה והיעדר תנאי בטיחות ותברואה נאותים באתרי העבודה בתקופות הסגר השפיעו מאוד על אוכלוסיות של לא-אזרחים (Niezna et al., 2021) כגון פלסטינים העובדים בישראל (ברדה וגרינברג, 2021) ומהגרי עבודה בענפי הבניין, החקלאות והסיעוד הביתי (קורנלדר ואחרים, 2021; קורנלדר וצימרמן, 2022). מבין אוכלוסיות אלו, מבקשי המקלט, המועסקים ברובם בענפי האירוח והניקיון, היו הנפגעים העיקריים מהמשבר.² הם נפגעו יותר מאשר מהגרי עבודה בעלי אשרה משום שאיבדו כליל את מקורות פרנסתם, בעוד ענפי העסקתם של מהגרי העבודה הוגדרו חיוניים (Niezna et al., 2021). אובדן מקורות הפרנסה הוביל גם להפסקת כיסוי ביטוח הבריאות הפרטי שלהם שנרכש על ידי המעסיק. כמו כן דמי הביטוח הלאומי שמעסיקים נדרשים להפריש למבקשי המקלט שהם מעסיקים (כמו גם למהגרי עבודה) מכסים רק מקרים נקודתיים (תאונות עבודה, דמי לידה ופשיטת רגל של המעסיק) ואינם מפצים על מצב של אבטלה כמו זה שיצרה הקורונה. אם כן, ההשלכה העיקרית של משבר הקורונה על מבקשי המקלט – הנבדלים מקבוצות המהגרים האחרות גם בכך שיש בקרבם משפחות רבות עם ילדים – הייתה אפוא אובדן מקורות הפרנסה שלהם, ובשל כך אובדן היכולת לממן דיור ומזון, אובדן ביטוח הבריאות הפרטי למועסקים, והדרתם מרשת ההגנה הבסיסית של דמי אבטלה מהביטוח הלאומי, שלה זכאים אזרחים בתקופה שבה נזקקו לה יותר מכול.

נכון לסוף חודש ספטמבר 2021, אוכלוסיית מבקשי המקלט מאפריקה בישראל מונה 29,973 איש המגיעים מאריתריאה (71%) מסודן (20%) וממדינות אפריקה אחרות כדרום סודן ואתיופיה (7%) (רשות האוכלוסין וההגירה, 2021).³ מבקשי המקלט מאפריקה – אשר בשל אופן הכניסה שלהם המדינה רואה בהם "מסתננים" – הגיעו לישראל בעיקר בין השנים 2007 ל-2012

¹ היו אף מקרים שבהם הושפעו הקהילות במדינות המוצא של המהגרים ואף כלכלותיהן של מדינות אלו מקשיי המהגרים לשלוח את כספם הביתה.

² מבקשי מקלט שהועסקו בענפים שהוגדרו חיוניים כגון ענפי הבניין, המזון, כוח עזר בבתי חולים ובתי אבות נפגעו פחות משום שבמקרים רבים העסקתם נמשכה גם כאשר הוכרז סגר כללי.

³ חשוב לציין שנוסף על מבקשי מקלט ממדינות אפריקה נמצאים בישראל כ-400 מבקשי מקלט ממדינות ביבשות אחרות (רשות האוכלוסין וההגירה, 2021).

וחצו את הגבול עם מצרים בניגוד לחוק.⁴ עם השלמת בניית גדר הגבול בשנת 2012 הופסקה כניסת מבקשי המקלט לישראל כמעט כליל, והיו מביניהם שאף עזבו אותה (Nathan, 2019, 2). בשל העובדה שישראל חתומה על אמנות בינלאומיות, ובכללן אמנת הפליטים (1951), זכו מבקשי המקלט מאריתריאה ומסודן להגנה קבוצתית מפני גירוש (לפי עקרון האי-החזרה)⁵, ומבקשי המקלט מדרום סודן, שאמנם כבר אינם נכללים בהגנה זו, קיבלו מעמד של תושב ארעי מכוח החלטת שר הפנים או מטעמים הומניטריים. כאחוז אחד ממבקשי המקלט מאפריקה שהגישו בקשה (מגישי הבקשות מהווים לפחות מחצית מאוכלוסיית מבקשי המקלט) הוכרו כפליטים, ואחוז ניכר מהבקשות טרם נענה (Nathan, 2019, 92; פלג, 2022).⁶

מבקשי המקלט שנכנסו לישראל בניגוד לחוק דרך הגבול עם מצרים שוהים בה תחת הגנה זמנית על פי אמנת הפליטים ומכוח סעיף 2(א) לחוק הכניסה לישראל, אולם הם אינם זכאים לזכויות סוציאליות. למעשה אין להם אפילו זכות לעבוד בישראל, אך אף שהדין אוסר להעסיקם, המדינה נמנעת מאכיפת האיסור.⁷ עם זאת, אף על פי שבאופן רשמי זכויות העבודה החלות על מהגרי עבודה (חוק עובדים זרים, 1991; צו עובדים זרים, 2001) חלות גם על מבקשי המקלט, לרבות רכישת ביטוח רפואי פרטי על ידי המעסיק,⁸ הפרת זכויות ההעסקה שלהם מתרחשת תדיר (Niezna et al., 2021, 151), ואם הם אינם מועסקים, פוליסת ביטוח הבריאות שלהם נפסקת. כמו כן, המדינה קבעה כי על מעסיקים של מבקשי מקלט לנכות 20% ממשכורתם לפיקדון שיוחזק על ידי המדינה עד עזיבתם. הכרח זה בוטל בבג"ץ במהלך משבר הקורונה בתאריך 23.4.2020.⁹ מרבית מבקשי המקלט מתגוררים באזור המרכז, ובשנים האחרונות ניכרת מגמת עזיבה של תל אביב, שבה מרוכזים רבים מהם, לערים הסובבות אותה כגון פתח תקווה, בני ברק, נתניה, ראשון לציון, רחובות ואשדוד (Nathan, 2019, 87). ההערכות הן כי כ-17% מאוכלוסיית מבקשי המקלט מאפריקה הן נשים, וכי היא מונה בין 5,000 ל-8,000 ילדים, אשר רובם נולדו בישראל (Nathan, 2019, 87). ילדים זכאים לחינוך חובה ולטיפול רפואי חיוני, אך בכל הנוגע למסגרות חינוכיות שלא במסגרת חוק חינוך חובה (מתחת לגיל 3) ולביטוח רפואי, על ההורים להשתתף בעלויות (א.ס.ף, 2019).

עם תחילת מגפת הקורונה ומדיניות הסגרים, חובת ההישארות בבתי, סגירת בתי עסק ואי-יכולת להתפרנס, המכה הכלכלית שנחתה על מבקשי המקלט בישראל המועסקים בענפי השירותים והאירוח השונים, שנסגרו חלקית או לגמרי, הביאה יחידים ומשפחות למצב של אי-

⁴ מתוכם היו כאלו ששרדו מחנות עינויים בסיני, וכ-500 מהם הוכרו כקורבנות החזקה בתנאי עבדות במהלך שהותם בישראל. ראו עוד באתר של ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט בישראל (א.ס.ף): <https://katr.net/d50467>.

⁵ סעיף 33 לאמנה הבינלאומית בדבר מעמדם של הפליטים אוסר על המדינה הקולטת לגרש או להחזיר את מבקש המקלט או הפליט לגבולות מדינות שבהן חיו או חירותו נתונים בסכנה.

⁶ בדצמבר 2021 החלה המדינה במתן מעמד של תושב ארעי (אשרה מסוג א5) לכ-2,440 מבקשי מקלט מסודן (מאזורי דארפור, הרי הנובה והנילוס הכחול). זאת בהתאם לפסיקת בג"ץ 7552/17, 4630/17 מחודש אפריל 2021, אשר קבעה כי המדינה התעכבה במתן מענה לבקשותיהם. מעמד זה המעניק להם חלק מן הזכויות של אזרחים ישראלים יהיה תקף ל-6 חודשים, אז יצטרכו לחדש בהתאם לנהלי רשות האוכלוסין וההגירה (פלג, 2021).

⁷ לפי פסיקת אי-אכיפה נגד מעסיקי מבקשי מקלט של בג"ץ 6312/10 מיום 13.1.2011.

⁸ ראו תקנות עובדים זרים 2001 (שיעור ניכוי מהשכר בעד ביטוח רפואי): https://www.nevo.co.il/law.html/law01/P178_008.htm.

⁹ זאת בעקבות עתירה שהוגשה בחודש מרץ 2017 על ידי "קו לעובד" והקליניקה לזכויות פליטים בתל אביב, לצד ארגוני סיוע נוספים: ארגון סיוע לפליטים (א.ס.ף), המוקד לפליטים ולמהגרים, האגודה לזכויות האזרח בישראל, המרכז לקידום פליטים אפריקאים, רופאים לזכויות אדם, וכן איגוד המסעדות בישראל שהצטרף לעתירה.

ביטחון תזונתי ולאובדן היכולת לשלם שכר דירה. לפי דוח שפרסם משרד הבריאות בשיתוף עיריית תל אביב¹⁰ בחודש אפריל 2020, 80% ממשקי הבית נותרו ללא הכנסה כלל, ובחודש ספטמבר 2020 הגיעה האוכלוסייה עד כדי מצב של משבר הומניטרי. בשל כך הוקם צוות עבודה מקצועי של משרד הבריאות בשיתוף עם עיריית תל אביב ועמותות סיוע שונות וכן הוקצה כוח אדם בנושא כחלק מתוכנית ביטחון תזונתי לאוכלוסיות שונות. ארגוני הסיוע דיווחו גם הם בחודש פברואר 2021¹¹ על חשש ממשבר הומניטרי העלול להביא את מבקשי המקלט לאובדן קורת גג ולמחסור במזון בסיסי ולדרדר נשים למעגל הזנות. בכל הנוגע להתפשטות נגיף הקורונה בקרב האוכלוסייה, בחודש מאי 2020 פרסם מרכז המחקר והמידע של הכנסת (יכימוביץ'-כהן, 2020) נתונים שהתקבלו ממשרד הבריאות (למשל על 62 מקרי הידבקות בקרב חסרי מעמד). בשלב זה כבר האריכה המדינה באופן גורף את אשרות השהייה של כל הזרים בישראל, ואפשרה בדיקות, טיפול ואשפוז בחינם ללא קשר למעמד חוקי. עם זאת היה לה מידע חלקי ביותר על מקום הימצאם של הזרים בישראל ועל תנאי הבידוד האפשריים להם, וכן אפשרות מוגבלת להפיץ ביעילות מידע בשפות השונות.

כתגובה למשבר השתתף המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI)¹² בפרויקט סיוע כלכלי למבקשי מקלט על בסיס חודשי שהתקיים בשיתוף עם ג'וינט-אלכא וגורמים נוספים. הפרויקט החל בחודש מאי 2020 סמוך לפרוץ משבר הקורונה והסתיים כשנה לאחר מכן, באמצע שנת 2021. הקשר שנוצר עם האוכלוסיית מבקשי המקלט בישראל בתקופת מתן העזרה אפשר ל-CIMI לחקור ולמפות את הצרכים הדחופים ביותר שלה בעת המשבר ואת מנגנוני העזרה הזמינים לה. באמצעות סקר טלפוני ביקש המחקר לענות על השאלות הבאות: (א) מהם הצרכים הדחופים ביותר של מבקשי המקלט בשיא המשבר? (ב) מהם מקורות המידע והעזרה שלה? (ג) האם מאפיינים דמוגרפיים כגון מגדר ומצב משפחתי, ארץ מוצא ואזור מגורים, משפיעים על אופי הצרכים ועל תוכנם, וכן על מקורות העזרה הזמינים להם.

משבר הקורונה אמנם החריף את הקשיים שעלו בסקר, אך המגפה לא החלה אותם, והם קיימים, אף כי בעוצמה נמוכה יותר, גם בימי השגרה. הללו נובעים בין היתר מקושי שחווים מבקשי המקלט להשתלב בתעסוקה קבועה, מנורמות העסקה פוגעניות והפרת זכויות העסקה, מהיעדר מעמד, מהיעדר מידע וגישה לשירותים ומהיעדר כתובת לסיוע. עם התייצבות המשבר יש להתייחס לצרכים הללו בכובד ראש על מנת לתכנן מענים מתאימים ולבנות כלים לסיוע מערכתי ופרטני ולעמידות בפני משברים עתידיים. במילים אחרות, הקשיים שהמשבר חשף והחריף מצריכים מענה של "עזרה ראשונה" גם לאחר החזרה לשגרה וכן פיתוח יכולת עמידות של הקהילה שתהווה קרקע יציבה במשבר המתמשך של קיומה הארעי כאן.

¹⁰ "אי בטחון תזונתי בקרב חסרי מעמד בדרום תל אביב", 5 בינואר 2021:

https://www.gov.il/BlobFolder/reports/alien-food-insecurity-south-tel-aviv/he/files_publications_units_Nutrition_alien-food-insecurity-south-tel-aviv.pdf

¹¹ ראו למשל נייר עמדה של ארגון רופאים לזכויות אדם: "מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן – תמונת מצב", פברואר 2021:

<https://www.phr.org.il/wp-content/uploads/2021/02/%D7%AA%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%AA-%D7%9E%D7%A6%D7%91-%D7%A4%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%90%D7%A8-2021.pdf>

¹² CIMI היא עמותה עצמאית, רשומה וללא מטרות רווח שנוסדה על ידי ג'וינט ישראל בשנת 1998. מטרת העמותה לסייע בפיתוח תחום ההגירה בישראל, ליישם סטנדרטים בינלאומיים ולטפל בקשת רחבה של תחומי הגירה הרלוונטיים למדינה ולחברה הישראלית. CIMI עוסקת בפיתוח מענים מערכתיים ופרטניים תוך הגנה על זכויות מהגרים ומבקשי מקלט ושמירה על מחויבויות בינלאומיות. מטת העמותה נמצא בירושלים, ובנושאים של מבקשי מקלט היא פועלת ונותנת שירות של מיצוי זכויות בבני ברק, פתח תקווה ואילת.

מאמר זה מבקש להרים תרומה ייחודית לידע על מבקשי מקלט בישראל מבחינות אחדות. ראשית, הוא מציג תמונת מצב מעוגנת בנתונים אמפיריים של האוכלוסייה הזאת בזמן אמת, בשיאו של משבר הומניטרי. שנית, המאמר מביא את קולם של מבקשי המקלט עצמם (ובחלקים ממנו משולבים גם ציטוטים ישירים של דבריהם), את חששותיהם ואת קריאתם הפנה לסיוע חירום ולסולידריות בעת משבר ובעת שגרה. לבסוף, על בסיס נתונים אמפיריים ממקור ראשון, המאמר מבקש לתת לארגוני החברה האזרחית, למעצבי המדיניות ולמקבלי ההחלטות ידע חשוב ושימושי בבואם לבחון פיתוח מענים לצרכים הדחופים ולקשיים הפוקדים את אוכלוסיית מבקשי המקלט בישראל.

מתודולוגיה

מאפייני אוכלוסיית הסקר ואופן הדגימה נגזרו ממאפייני יישום הפרויקט, אשר פנה כאמור לנזקקים ביותר שהעסקתם הופסקה בתקופת המשבר. עם תחילת יישום פרויקט הסיוע הכספי קיבלו מבקשי המקלט את הקישור המקוון למילוי טופס בקשה דרך ארגונים שונים ומנהיגי קהילה הפועלים למען האוכלוסייה ובאים עימה במגע. אם התעורר צורך, קיבלו מבקשי המקלט מגורמים אלו גם סיוע במילוי טופס הבקשה, אשר הוזן למערכת מידע ממוחשבת בניהול CIMI. מערכת ניהול המידע בדקה את זכאות מבקשי המקלט על פי מספר קריטריונים: כניסה לישראל דרך גבול מצרים (קרי, אנשים שבשל אופן כניסתם לישראל המדינה מגדירה "מסתננים"), מצב ההעסקה (לא מועסק/ת זיכה בקבלת סיוע) ואי-קבלת סיוע באותו חודש, וכן על פי גובה הפיקדון שהוחזר לו ולבן/בת הזוג מהמדינה (לאחר ביטול חובת הפיקדון בבג"ץ). אם הייתה זכאות, נקבע גובה הסיוע על פי קריטריונים של נוכחות ילדים במשק הבית ומספר הילדים הצעירים משנתיים. הזכאים לסיוע בחודש נתון קיבלו אותו שבוע ממועד הבקשה בצורת כרטיסים נטענים למימוש ברשתות מזון (שהם אספו במוקדי חלוקה), עם אפשרות לקבל חלק מהסיוע גם בהעברה בנקאית. ההנחה הייתה כי מי שנמצאו זכאים וגם באו לאסוף את הסיוע היו מבין הנזקקים ביותר מקרב מבקשי המקלט. קיימת כמובן אפשרות סבירה מאוד כי היו בין הנזקקים ביותר שלא פנו לקבל סיוע ו/או לא אספו את הסיוע מסיבות שונות, ויש לקחת זאת בחשבון בקריאת הממצאים. מרואייני הסקר הם 214 משיבים ומשיבות שנדגמו מתוך 6,784 נציגי משקי בית אשר נכון לחודש דצמבר 2020 קיבלו, על פי התיעוד במערכת המידע, סיוע כספי (קרי נמצאו זכאים ואספו את כספי הסיוע), והסכימו שיפנו אליהם שוב לעריכת סקר טלפוני. הסקר התבצע כחצי שנה לאחר תחילת פרויקט הסיוע, במהלך החודשים אוקטובר 2020–דצמבר 2020, על ידי העברת השאלון בטלפון בשפות האם של הקבוצות השונות: טיגריניה, אמהרית, ערבית ואנגלית. בשלב המקדים, בחודש ספטמבר 2020, הועבר השאלון לתיקוף בקרב קבוצה של עשרה מבקשי מקלט מארצות המוצא השונות. שיטת העברת השאלון בשלב התיקוף הייתה בטלפון בשפות האם של הקבוצות השונות, כפי שלאחר מכן בוצע הסקר עצמו. היו שאלות בשאלון לתיקוף ששנונו מעט בעקבות תגובות המשיבים, עד לנוסח שהועבר לבסוף בסקר.

משום שמערכת המידע תיעדה את המאפיינים של מגישי הבקשה כנציגי משקי בית,¹³ בוצע מדגם שכבות לפי (א) מגדר וקיומם של ילדים במשק הבית, שכן למאפיין זה השפעה ניכרת על

¹³ משק בית מוגדר על ידי מגיש בקשה ראשי אשר מילא את פרטיו בטופס הבקשה, ואם הוא מגדיר עצמו "נשוי", הוא רושם את ילדיו ואת בן/בת הזוג באותו משק בית. לאחר מכן בן/בת הזוג אינם יכולים להירשם

צרכים כלכליים; (ב) על פי ארצות מוצא. מכל מקבץ נדגמו אחוזים יחסיים על מנת להגיע למספר מרואיינים מספק מכל אחד מהם (ראו טבלה 1 בהמשך הפרק). כמו כן, לכל נדגם בסקר צורפה סדרת נתונים נוספים, שהם משתנים דמוגרפיים וכלכליים על אוכלוסייה זו, שלא נשאלו בשאלון הסקר עצמו ויש להם ערך לניתוח כמו למשל אם יש למרואיין ביטוח בריאות.

הסכמת מבקשי הסיוע שיפנו אליהם שוב לצורך סקר הייתה בגדר שדה רשות ובאף שלב לא הייתה תנאי למילוי הבקשה, להגשת הבקשה או לקבלת הסיוע. כמו כן, במעמד הפנייה לחברים באוכלוסיית המדגם הוצגה להם מטרת הסקר, התחייבות לאנונימיות ולסודיות וכן האפשרות לסרב לענות על השאלות. בשום שלב לא הותנה המשך קבלת הסיוע במענה על הסקר. הן טופס הבקשה והן השאלון הטלפוני היו בשפת האם של הנשאלים אך מלבד הניסוח כפי שהוצג לעיל, לא הייתה דרך לוודא כי הנשאלים הבינו לחלוטין כי הסכמתם או אי-הסכמתם אינה קשורה לקבלת סיוע כספי בעתיד. בקריאת ניתוח הממצאים בנושא יש לקחת בחשבון את היבט יחסי הכוח בין הגוף הסוקר, CIMI, ובין אוכלוסיית הסקר בשל העברת הסיוע הכספי. עם זאת, התועלת שבאיסוף ממצאים שמטרתם לסייע לאוכלוסייה, וכן העובדה שאף בקשה לא נדחתה בגלל המענה על הסקר, עלתה על הסיכון האפשרי כי מי מהנשאלים לא הבין נכונה את ההסכמה החופשית למענה. כמו כן, העובדה כי נשאלים בודדים סירבו לענות על הסקר מחזקת את ההנחה כי היה אפשר להבין נכונה את ההסכמה בשפת האם שלהם. לבסוף, היו נשאלים שצינו במהלך הראיון עימם כי יש להם צרכים נוספים וגם ניסו להעביר מסרים לגבי צרכים אלו, למשל בנושא מעמד בישראל, כך שייתכן כי תפסו את מעמד השיחה כהזדמנות להעביר מסרים לממסד או למקבלי ההחלטות. המשיבים מקבלים סיוע ומענה קבוע בנושאים שבהם ניתן לסייע להם דרך מרכזי מיצוי הזכויות של CIMI או דרך ארגוני הסיוע השונים שעימם הם בקשר. במעמד השיחה לא הובטח להם כי יקבלו סיוע פרטני בנושא שהציגו אלא הובהר כי הסקר הוא אנונימי ומסייע באיסוף מידע על הקהילה.

טבלה 1 מציגה את דגימת המרואיינים בהתאם להתפלגות האוכלוסייה של מקבלי הסיוע לפי ארץ מוצא, מגדר וקיומם של ילדים במשק הבית.¹⁴

כמגישי בקשה בנפרד אלא תמיד קשורים באותו משק בית. משתנים מסוימים נאספו בתהליך הראשוני והבקשה רק על מגיש הבקשה הראשי של משק הבית ולא על בן/בת הזוג, לכן מרבית הנתונים הם על מגיש הבקשה הראשי ולא על בן/בת הזוג.

¹⁴ התבצעה דגימת יתר מהאוכלוסיות של הסודנים והדרום-סודנים (11%) וכן של האתיופים (10%) שהבטיחה ייצוג מספיק בנתונים וכן דגימת חסר של אריתריאים (2%) שהיא מספקת ביחס לקבוצות האחרות.

טבלה 1: דגימת מרואיינים לסקר הטלפוני לפי מאפיינים דמוגרפיים

5,743	180	2,209	2,267	1,087	נציגי משקי בית שקיבלו סיוע	אריתריאה
105	3	40	40	22	מס' מרואיינים	
346	44	192	71	39	נציגי משקי בית שקיבלו סיוע	אתיופיה
39	5	20	10	4	מס' מרואיינים	
695	4	54	618	19	נציגי משקי בית שקיבלו סיוע	סודן ודרום סודן
70	0	6	62	2	מס' מרואיינים	
6,784	228	2,455	2,956	1,145	סה"כ נציגי משקי בית שקיבלו סיוע	
214	8	66	112	28	מס' מרואיינים (N)	

בטבלה 1 אפשר לראות כי יותר ילדים גרים במשקי בית שיש בהם נשים מאשר במשקי בית שיש בהם גברים. כמו כן, לעומת קבוצות מרואיינים אחרות, רובם המכריע של הסודנים והדרום-סודנים הם גברים ללא ילדים. כפי שיראה פרק הממצאים בהמשך, לנוכחות של ילדים בקרב הקבוצות השונות בקטגוריות מגדר וארץ מוצא יש ככל הנראה קשר לדירוג הצרכים.

ניתוח הממצאים

לאחר הצגת המאפיינים הדמוגרפיים והכלכליים של משיבי הסקר (ראו טבלה 2), ניתוח הממצאים מציג מענה לשאלות בשלושה נושאים: (1) צרכים עיקריים (רפואיים ולא רפואיים) של מבקשי המקלט בתקופת המשב; (2) גורמי מידע ועזרה בתקופת הקורונה; (3) התארגנויות בקהילה בעקבות מגפת הקורונה. הממצאים מוצגים על פי מגדר, קיומם של ילדים וארצות מוצא. כשמדובר על צרכים רפואיים, שולבה בניתוח גם קטגוריה של משיבים בעלי ביטוח רפואי או מחוסרי ביטוח רפואי.

טבלה 2 מציגה את המאפיינים הדמוגרפיים והכלכליים של אוכלוסיית הסקר: מגדר, מצב משפחתי, מספר ילדים, ארץ מוצא, אזור מגורים, משך שהייה בישראל, שליטה בשפה העברית, קיומו של ביטוח רפואי, בעלות על חשבון בנק.¹⁵ שלושת המאפיינים האחרונים יכולים להעיד על מידת ההתמצאות של המשיבים בחיים בישראל ועל הגישה שלהם לשירותים חשובים. ביטוח רפואי ובעלות על חשבון בנק, נוסף על שליטה בשפה, מאפשרים למבקש המקלט תפקודים

¹⁵ יש לציין כי בשלושת השדות של שפה, ביטוח רפואי וחשבון בנק למגיש/ת הבקשה שמילא/ה את הטופס ניתנו שתי אפשרויות למענה: "כן" או "לא".

בסיסיים, מצריכים גישה יוזמת ותקשורת עם נותן השירות, ויכולים להעיד על מצב ההעסקה של המשיבים עד לפרוץ מגפת הקורונה.

טבלה 2: מאפיינים דמוגרפיים וכלכליים של משיבי הסקר

מגדר	גבר	65.4%	140
	אישה	34.6%	74
מצב משפחתי	לא נשוי	74.8%	160
	נשוי	25.2%	54
יש ילדים	אין ילדים	56.1%	120
	יש ילדים	43.9%	94
מספר ילדים	ממוצע מספר הילדים	2.1 (1.22)	94
	אריתריאה	49.5%	106
ארץ מוצא	סודן ודרום סודן	32.2%	69
	אתיופיה	18.2%	39
משך שהייה בשנים		10.6 (2.36)	214
	תל אביב	43%	92
אזור מגורים¹⁶	מרכז	25.7%	55
	צפון ודרום	13.1%	28
דובר עברית	ירושלים	18.2%	39
	כן דובר עברית	50.9%	109
ביטוח רפואי¹⁷	לא דובר עברית	29.9%	64
	לא ידוע אם דובר עברית	19.2%	41
בעלות על חשבון בנק	אין ביטוח רפואי	66.8%	143
	יש ביטוח רפואי	30.4%	65
בעלות על חשבון בנק	לא ידוע אם יש ביטוח רפואי	2.8%	6
	יש בעלות על חשבון בנק	71%	152
בנק	אין בעלות על חשבון בנק	29%	62

מהטבלה עולה כי מרבית משתתפי הסקר הם גברים (65.4%) לא נשואים (74.8%) מאריתריאה (49.5%). מרבית המשתתפים נמצאים בישראל 10.6 שנים בממוצע ומתגוררים בתל אביב (43%). ל-56.1% ממדגם הסקר יש ילדים, 50.9% הם דוברי עברית (לגבי 19.2% לא ידוע אם הם דוברים עברית). ל-66.8% ממשתתפי המדגם אין ביטוח רפואי ול-29% אין בעלות על חשבון בנק. פירוש הדבר הוא כי גם אם משיבים הועסקו באופן רשמי עד הקורונה, לרבים מהם

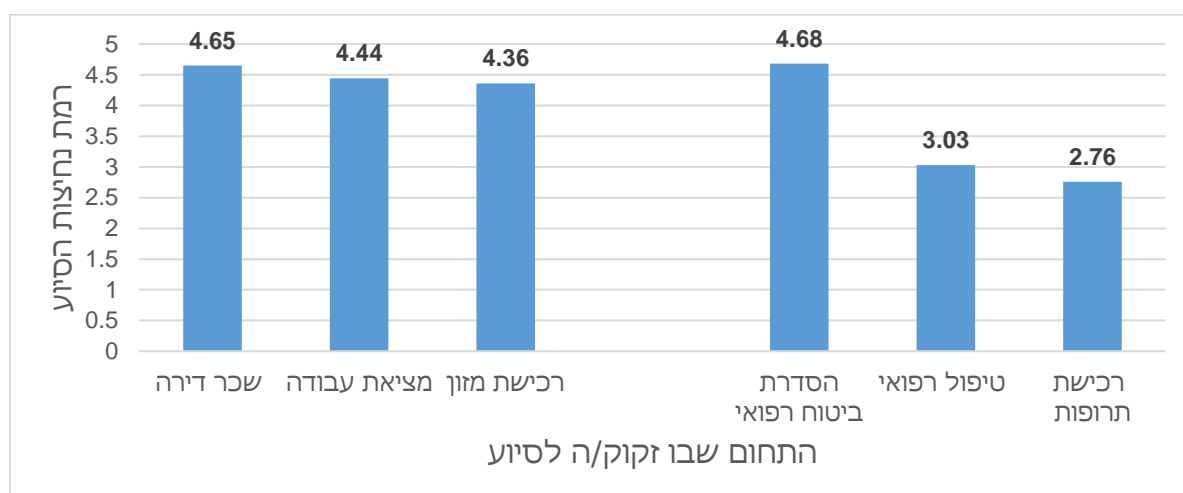
¹⁶ להלן מספר המשיבים בכל יישוב והקטגוריה של אזור המגורים שהישוב נכלל בה: **דרום:** אשקלון – 9, אשדוד – 6, אילת – 3, באר שבע – 3; **צפון:** חיפה – 4, חדרה – 1, נהריה – 1, נצרת – 1; **מרכז:** נתניה – 11, פתח תקווה – 10, בני ברק – 10, ראשון לציון – 6, לוד – 5, רעננה – 5, רחובות – 3, הרצליה – 2, יבנה – 1, רמת גן – 1, כפר קאסם – 1; **ירושלים** – 39; **תל אביב** – 92. הנתונים על תל אביב וירושלים הופרדו בנייתם הנתונים על פי פיזור גיאוגרפי בשל ריכוז גבוה במיוחד של מבקשי מקלט השוהים המתגוררים בהן. ¹⁷ שיעור הנשאלים שבבעלותם ביטוח רפואי גבוה יחסית (30.4%) בהינתן שהאוכלוסייה שהייתה זכאית לסיוע אינה מועסקת, בהתאם לקריטריונים שנקבעו לסיוע. הסבר אפשרי אחד לכך הוא שחלקם היו מועסקים עד למשבר וסברו כי הביטוח נותר בעינו, כלומר הם לא ידעו על הפסקת הפוליסה.

לא היה ביטוח רפואי שמעסיק מחויב להסדיר. כמו כן, כמעט שליש מהמשיבים, גם אם הועסקו באופן רשמי לפני פרוץ המגפה, לא קיבלו שכר לחשבון בנק מסודר.

צרכים עיקריים בתקופת מגפת הקורונה

תרשים 1 מבקש לתת מבט כללי על דירוג הצרכים העיקריים של כל המשיבים ובוחן עד כמה, על פי הצהרתו, זקוק מבקש המקלט לסיוע בשני סוגי צרכים: א. נושאים רפואיים (ראו צד ימין של התרשים) הכוללים הסדרת ביטוח רפואי, טיפול רפואי ורכישת תרופות. ב. נושאים שאינם רפואיים (ראו צד שמאל של התרשים) הכוללים שכר דירה, מציאת עבודה ורכישת מזון. שאלה זו נבחנה בסולם של 6 דרגות: מ-0 (הדירוג הנמוך ביותר המציין שאין כלל צורך בסיוע) ועד 5 (הסיוע נחוץ ביותר). הציון המוצג בכל קטגוריה מייצג את הדירוג הממוצע בה.

תרשים 1: צורך בסיוע בנושאים שונים¹⁸

במבט כולל אפשר לראות בתרשים 1 כי במרבית הנושאים מבקשי המקלט זקוקים לעזרה רבה, הדירוג הקרוב לדירוג המירבי – 5 – מעיד על כך. מתוך הנושאים הרפואיים בולט הדירוג הגבוה של הצורך בהסדרת ביטוח רפואי ביחס לשני הנושאים האחרים – רכישת תרופות וטיפול רפואי. מלבד נושא הסדרת הביטוח הרפואי, גם את הנושאים שאינם רפואיים – שכר דירה, מציאת עבודה ורכישת מזון – דירגו המרואיינים קרוב לדירוג המרבי.

עבור רבים מהמשיבים לסקר, מרבית הצרכים נבעו מהיעדר הפרנסה, מצב שהושפע במישרין ממגפת הקורונה. הפסקה הבאה מציגה עדויות של המשיבים בחלק הפתוח של השאלה על צורך בסיוע בנושאים שונים ומדגימה זאת בקולם שלהם:

למשל, בהקשר של עבודה ופרנסה, אחד המשיבים אמר: "בגלל הקורונה יום עובד ויום לא עובד. מבקש סיוע כספי לדברי מזון ושכר דירה כדי לשרוד, לא יותר". ומשיב אחר פירט: "אני שמונה חודשים לא עבדתי ואני עכשיו רק צובר חובות. מאוד זקוק לסיוע כספי ולעבודה קבועה".

¹⁸ גודל ה-N מבוסס על 214 המשיבים, אך היו משיבים שסימנו "לא רלוונטי" בחלק מהצרכים, ועל כן תשובותיהם לא נכללו בממוצע הדירוג, והנתונים מתייחסים למי שסימנו שהצרכים האלה רלוונטיים להם. את האחוז המדויק בכל אחד מהצרכים של משיבים שסימנו אותו "לא רלוונטי" אפשר לראות בטבלאות 3-7.

מבין המשיבים שתיארו קושי לעמוד בתשלומי שכר דירה ומצוקה כלכלית שאינה מאפשרת להם לספק צרכים בסיסיים, משיב אחד תיאר את המצוקה שהוא סובל ממנה כך: "מצוקה כלכלית מאוד קשה, מתקשה בשכר דירה, מבחינתי לא כל כך דואג לאכול... זה משהו משני מבחינתי, אבל יש דברים שאי אפשר לא לקבל עבורם סיוע כספי".

המשיבים ציינו שהם מוטרדים מאוד מבעיות בריאות, ואף על פי שאף אחד מהמקרים לא היה הקורונה עצמה, הקשר בין הבעיות הרפואיות לקורונה היה היעדר יכולת לממן טיפול ותרופות, הנובע בחלקו מהיעדר ביטוח. סביר כי מצב זה החריף בעת המשבר בעקבות אי-העסקה והמצוקה הכספית שבעקבותיה. למשל, משיב אחד אמר: "... הפסקתי לקחת תרופות כי אין כסף". ומשיב אחר ציין: "לפני כמה חודשים הלכתי לקופת חולים לקבל טיפול, הייתי חולה. לא קיבלו אותי. ביקשו כסף ולא היה לי... חזרתי הביתה ללא שום טיפול או תרופה. במה שתעזרו אני מאוד אודה ואשמח לעזרתכם".

אחרים אמרו מפורשות שאינם יכולים לקבל טיפול רפואי הולם כי אין להם ביטוח רפואי. משיב אחר הסביר: "אני מאוד צריך עזרה בניתוח בעיניים. אין לי ביטוח רפואי ולא מסתדר ואין עבודה. אני מבקש את עזרתכם לשלוח לי מישהו שיעזור לי לעשות ניתוח עיניים. אני לא רוצה אוכל, לא רוצה דירה, רק רוצה להחלים".

מבין המשיבים שהביעו צורך כללי בעזרה, היו שקישרו זאת לאי-יכולת לכלכל את עצמם, למשל, משיב אחד שיתף: "אנחנו צריכים עזרה... לרבים מהקהילה שלנו אין בית. בבקשה תעזרו לנו". ומשיבה אחרת הסבירה: "אני אם חד-הורית, אין לי עבודה אז אני צריכה את עזרתכם". החלק הבא דן בפירוט בצרכים החשובים ביותר שהועלו לעיל ובמידת ההשפעה של מאפייני האוכלוסייה השונים על דירוג הצרכים. על פי התשובות סביר להניח כי הצרכים שאנשים העידו כי הם החשובים להם ביותר אינם נובעים בהכרח ממשבר הקורונה אבל רובם מושפעים ממנו.

צרכים הקשורים במגפת הקורונה ואלו שהועצמו עקב המשבר – ניתוח על פי מאפייני האוכלוסייה

בחלק זה יתחלק ניתוח הממצאים בטבלאות 3-8 על פי שני סוגי הצרכים: צרכים הקשורים בנושאים רפואיים (הסדרת ביטוח רפואי, טיפול רפואי ורכישת תרופות) וצרכים שאינם קשורים בצרכים רפואיים (שכר דירה, רכישת מזון, מציאת עבודה) ויראה כיצד הם מושפעים ממאפייני האוכלוסייה השונים.

המאפיין הראשון שנבחן הוא מגדר ונוכחותם של ילדים, לאור הנתון המכריע בקרב אוכלוסיית הסקר כי במשקי בית שיש בהם נשים גרים יותר ילדים מאשר במשקי בית שיש בהם גברים (ראו טבלה 1).

טבלה 3 מציגה השוואה בין נשים לגברים, עם ובלי ילדים, וכן בין בעלי ביטוח רפואי לחסרי ביטוח רפואי, בנחיצות הסיוע בשלושה תחומים רפואיים: הסדרת ביטוח רפואי, טיפול רפואי ורכישת תרופות. מידת ההלימה בין שאלת קיומו של ביטוח רפואי לצרכים הרפואיים נבחנת בניתוח הממצאים בטבלה.¹⁹

¹⁹ הנתונים לגבי בעלי ביטוח הוצאו ממערכת המידע של חלוקת הסיוע בנוגע לכל משיב בנקודת זמן שונה במקצת מהמענה שלהם בסקר לשאלה על צורך בהסדרת ביטוח רפואי.

4.8 (0.42) 79.6%	4.63 (0.83) 59.2%	4.92 (0.49) 22.4%	אין ביטוח n=49	נשים ²⁰
3.25 (2.06) 82.6%	3.83 (1.84) 73.9%	4.86 (0.36) 39.1%	יש ביטוח n=23	
4.5 (0.71) 80%	5 (0) 70%	5 (0) 40%	אין ביטוח n=10	גברים עם ילדים
4.75 (0.5) 77.8%	5 (0) 77.8%	4.83 (0.41) 66.7%	יש ביטוח n=18	
2.59 (1.77) 31%	2.57 (1.85) 32.1%	4.66 (1.08) 8.3%	אין ביטוח n=84	גברים בלי ילדים
1.41 (1) 29.2%	1.71 (1.45) 29.2%	3.95 (1.72) 20.8%	יש ביטוח n=24	
			²¹ N=208	
				סה"כ

טבלה 4 מציגה את ניתוח הממצאים על נחיצות יתר הצרכים שאינם רפואיים, באמצעות השוואה בין נשים לגברים, עם ילדים ובלעדיהם, בעניין נחיצות הסיוע בשלושה תחומים: שכר דירה, רכישת מזון ומציאת עבודה.

111

טבלה 4: הזדקקות לסיוע בנושאים שונים שאינם רפואיים לפי מגדר ונוכחות של ילדים (ממוצע, סטיית תקן, % עונים "לא רלוונטי")

נשים n=74	4.85 (0.54) 1.4%	4.77 (0.46) -	4.83 (0.78) 28.4%
גברים עם ילדים n=28	4.64 (0.87) -	4.71 (0.54) -	4.64 (1.08) 50%
גברים בלי ילדים n=112	4.53 (0.97) -	4 (1.1) -	4.19 (1.57) 13.4%
סה"כ N=214			

אפשר לראות כי את הצרכים שכר דירה, רכישת מזון ומציאת עבודה דירגו כל הקבוצות גבוה, אך גברים בלי ילדים דירגו אותם נמוך יחסית לעומת שתי הקבוצות האחרות: נשים וגברים בעלי ילדים.

טבלה 5 מציגה השוואה בין שלוש קבוצות ארץ המוצא: אריתריאים, סודנים ודרום-סודנים, ואתיופים, וכן בין בעלי ביטוח רפואי לחסרי ביטוח רפואי בנושאי נחיצות הסיוע הרפואי. ההשוואה בין שלוש קבוצות ארץ המוצא מראה כי לשאלת קיומו של ביטוח רפואי משקל בכל הנוגע לצורך בהסדרת ביטוח רפואי. בנוגע לצרכים טיפול רפואי ורכישת תרופות, ניכר כי אחוז גבוה של נשאלים בקבוצות האריתריאים והאתיופים דירגו אותם "לא רלוונטיים" (בקרב האתיופים, מדרגי הצרכים הללו דירגו אותם גבוה). לעומתם, הסודנים דווקא דירגו כולם את הצורך (לא היו מי שמילאו "לא רלוונטי") אך נמוך משתי הקבוצות האחרות. ייתכן שההבדל בגובה הדירוג נעוץ בכך שבקרב הסודנים – לעומת הקבוצות האחרות – יש פחות ילדים (ראו טבלה 1).

טבלה 5: הזדקקות לסיוע בצרכים רפואיים לפי ארץ מוצא (ממוצע, סטיית תקן, % עונים "לא רלוונטי")

3.21 (1.87) 73.2%	3.68 (1.76) 62%	4.83 (0.77) 23.9%	אין ביטוח n=71	אריתריאה
4.2 (1.79) 84.8%	4.2 (1.79) 84.8%	4.83 (0.39) 63.6%	יש ביטוח n=33	
2.67 (1.79)	2.64 (1.86)	4.57 (1.21)	אין ביטוח n=46	סודן ודרום סודן
1.58 (1.12)	1.89 (1.56)	3.89 (1.7)	יש ביטוח n=19	
4.6 (0.55) 80.8%	4.88 (0.35) 69.2%	5 (0) 19.2%	אין ביטוח n=26	אתיופיה
5 - 92.3%	5 (0) 76.9%	5 (0) 38.5%	יש ביטוח n=13	
			²² N=208	סה"כ

טבלה 6 מציגה השוואה בין שלוש קבוצות ארץ המוצא – אריתריאים, סודנים ודרום-סודנים, ואתיופים – בנושאי סיוע שאינם רפואיים: שכר דירה, רכישת מזון ומציאת עבודה.

טבלה 6: הזדקקות לסיוע בנושאים שונים שאינם רפואיים לפי ארץ מוצא (ממוצע, סטיית תקן, % עונים "לא רלוונטי")

4.52 (1.23) 38.7%	4.68 (0.63) -	4.76 (0.67) -	n=106	אריתריאה
4.12 (1.63)	3.71 (1.16)	4.33 (1.13)	n=69	סודן ודרום סודן
5 (0) 23.1%	4.67 (0.53) -	4.92 (0.36) 2.6%	n=39	אתיופיה
			N=214	סה"כ

ניתן לראות כי צרכים שאינם רפואיים דירגה קבוצת הסודנים נמוך לעומת שתי הקבוצות האחרות. ייתכן כי ההבדל נעוץ בכך שרובם המכריע של החברים בקבוצה זו הם גברים ללא ילדים,

²² בטבלאות המכילות את הקטגוריות "אין ביטוח" ו"יש ביטוח" ה-n הכללי הוא 208. הסיבה לכך היא שבנתונים המנהליים לא היה מידע על אודות הבעלות על ביטוח רפואי בקרב 6 אנשים, ולכן הם אינם מיוצגים בניתוח זה. בשאר הטבלאות ה-N הכללי הוא 214.

ולנוכחות ילדים השפעה על דירוג גבוה של הצרכים האלה. נוכחות ילדים תובעת הוצאות מחיה גבוהות יותר בשכר דירה ובמזון, ולכן מציאת עבודה גם היא צורך דחוף יותר.

המאפיין השלישי שחשיבותו נבחנה ביחס לדירוג הצרכים הוא אזור המגורים. ריכוז הילדים באזורים השונים שתועד במערכת המידע של הפרויקט הוא נתון המשפיע על גובה הוצאות המחיה, ויש לקחת אותו בחשבון בקריאת הממצאים: בירושלים נמצא האחוז הגבוה ביותר של משתתפי הסקר ($N=214$) שהם בעלי ילדים (59%), לאחר מכן תל אביב (50%), מרכז (30.9%) ולבסוף צפון/דרום הארץ (28.9%).

טבלה 7 מציגה השוואה בין אזורי מגורים בישראל (תל אביב, מרכז, צפון ודרום, ירושלים), וכן בין בעלי ביטוח רפואי למחוסרי ביטוח רפואי, בנושאי נחיצות הסיוע הרפואי. מרואיינים מאזורי המגורים השונים שאין להם ביטוח רפואי דירגו את הסדרת הביטוח הרפואי כצורך גבוה יותר לעומת בעלי הביטוח. בנוגע לשני הצרכים האחרים, רכישת תרופות וטיפול רפואי, בקרב המדרגים (בצרכים אלו יש אחוזים גבוהים של מדרגים "לא רלוונטי") יש לקיומו של ביטוח רפואי השפעה מסוימת, והוא מופיע עם דירוג נמוך יותר של הצרכים בקטגוריות השונות (למעט ירושלים היוצאת דופן במובן שהסדרת ביטוח קיבלה בה את החשיבות הגבוהה ביותר ללא קשר לקיומו של ביטוח). כמו כן, באזורים שיש בהם אחוז גבוה יותר של ילדים (תל אביב וירושלים) היה הדירוג של שני הצרכים גבוה יותר. עם זאת, ביחס לאזורי מגורים אחרים, אחוז גבוה מבין המשיבים בירושלים דירגו צרכים אלו "לא רלוונטיים".

**טבלה 7. הזדקקות לסיוע בנושאים רפואיים לפי אזור מגורים
(ממוצע, סטיית תקן, % עונים "לא רלוונטי")**

תל אביב	אין ביטוח n=60	4.77 (0.85) 5%	3.55 (1.77) 33.3%	3.31 (1.74) 40%
	יש ביטוח n=29	4.42 (1.26) 34.5%	3.15 (1.95) 55.2%	2.86 (1.83) 51.7%
מרכז	אין ביטוח n=43	4.68 (1.09) 11.6%	2.57 (1.89) 46.5%	2.5 (1.73) 53.5%
	יש ביטוח n=12	4 (1.6) 33.3%	1.83 (1.6) 50%	1.83 (1.6) 50%
צפון ודרום	אין ביטוח n=17	4.69 (1.11) 23.5%	2.82 (2.09) 29.4%	2.67 (2.06) 29.4%
	יש ביטוח n=9	4.33 (1.63) 33.3%	1 (0) 55.6%	1 (0) 55.6%
ירושלים	אין ביטוח n=23	5 (0) 43.5%	3.8 (1.79) 78.3%	3 (2.83) 91.3%
	יש ביטוח n=15	5 (0) 60%	4 (2) 73.7%	1 - 93.3%
סה"כ	²³ N=208			

טבלה 8 מציגה השוואה בין אזורי מגורים בישראל (תל אביב, מרכז, צפון ודרום, ירושלים) בנושאי סיוע שאינם רפואיים: שכר דירה, רכישת מזון ומציאת עבודה.

²³ בטבלאות המכילות את הקטגוריות "אין ביטוח" ו"יש ביטוח" ה-n הכללי הוא 208. הסיבה לכך היא שבנתונים המנהליים לא היה מידע על אודות הבעלות על ביטוח רפואי בקרב 6 אנשים, ולכן הם אינם מיוצגים בניתוח זה. בשאר הטבלאות ה-N הכללי הוא 214.

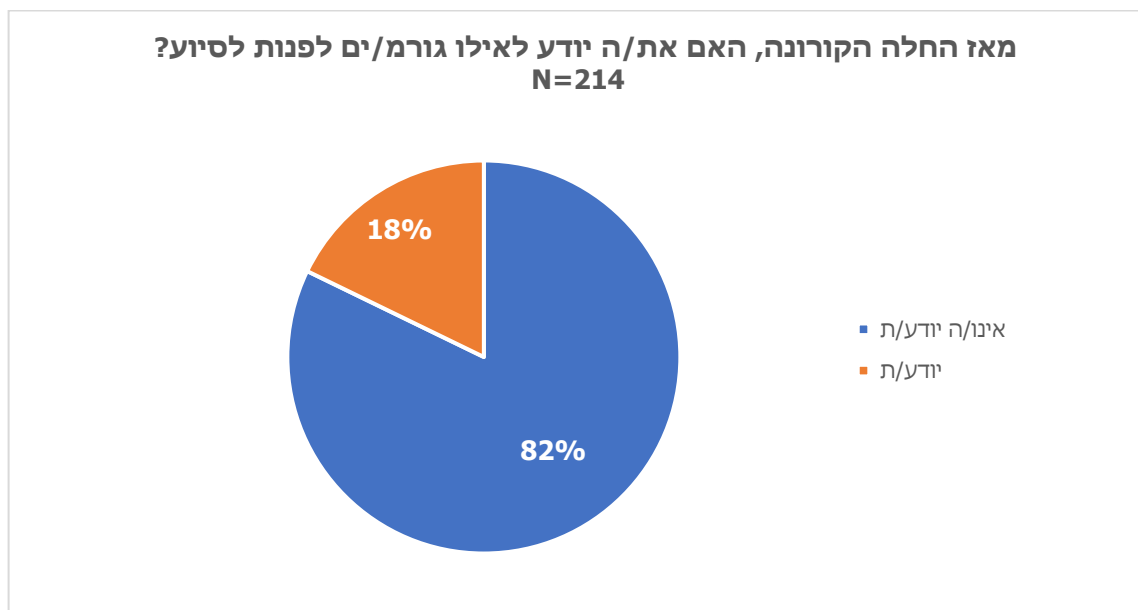
**טבלה 8: הזדקקות לסיוע בנושאים שאינם רפואיים על פי אזור מגורים
(ממוצע, סטיית תקן, % עונים "לא רלוונטי")**

תל אביב n=92	4.75 (0.69)	4.38 (0.92)	4.56 (1.23) 15.2%
מרכז n=55	4.41 (1.06) 1.8%	4.25 (0.95)	4.25 (1.5) 27.3%
צפון ודרום n=28	4.61 (1.07)	4.11 (1.29)	4.14 (1.64) 21.4%
ירושלים n=39	4.79 (0.57)	4.64 (0.58)	4.63 (1.14) 38.5%
סה"כ N=214			

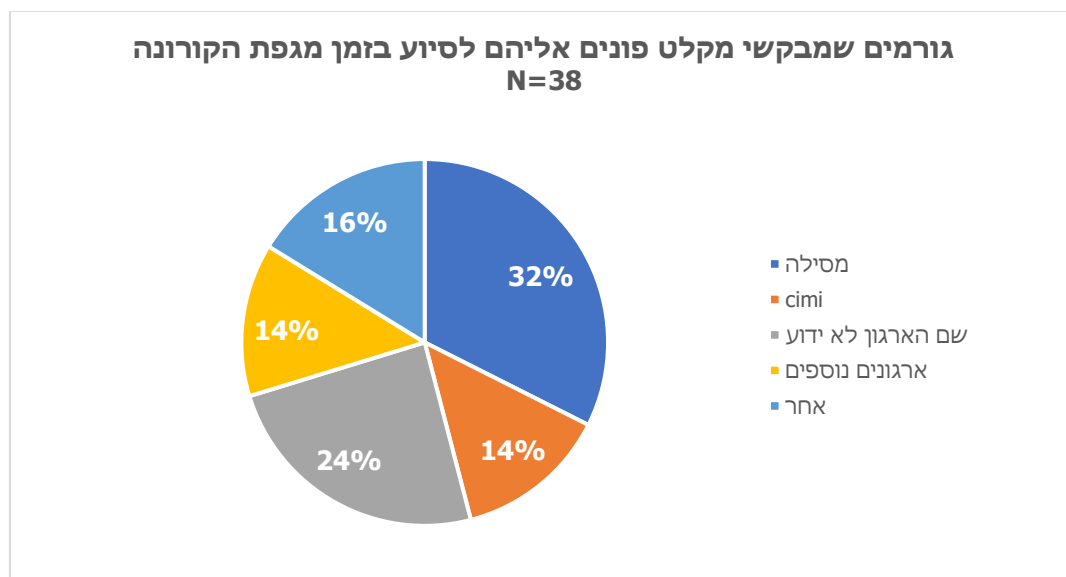
על פי נתוני טבלה 8, מרבית המרואיינים בכל אזורי הארץ דירגו גבוה את הצרכים מימון שכר דירה, רכישת מזון ומציאת עבודה, והדבר ממחיש את דחיפות הצורך לסייע בנושאים הללו בכל הארץ בתקופת המשבר. הצרכים בקרב המתגוררים בתל אביב ובירושלים דורגו מעט גבוה יותר מביתר המקומות, ואפשר לייחס זאת לנוכחות גבוהה יותר של ילדים בערים אלה וכן ליוקר המחיה הגבוה יותר בהן.

גורמי עזרה במהלך מגפת הקורונה

בקרב הציבור הכללי בישראל היו הגישה לאתרי החדשות ולמקורות המידע הרשמיים בתקופת הקורונה חיוניים על מנת להבין את ההנחיות וההמלצות של הרשויות. אזרחים רבים קיבלו ממשדד הבריאות מסרונים הנוגעים להתנהלות במגפה. דרך נוספת לקבל שירותי עזרה בתקופת המשבר הייתה החברות בקופות החולים השונות אשר הפיצו מידע, הנחיות וגישה לשירותים במסרונים. כמו כן, אזרחים וארגוני סיוע שונים התגייסו לאסוף תרומות עבור אלו שנקלעו לקשיים כלכליים. למבקשי המקלט יש קושי מובנה להיות מחוברים לאותם מקורות בשל גורמים רבים כגון אי-שליטה בשפה, קושי טכני להתחבר לדרך תקשורת מסוימת, היעדר ביטוח רפואי וחברות בקופת חולים או חשש ממגע עם הרשויות. בשל כך חשיבות הנגשת המידע וגורמי סיוע חיצוניים להם גבוהה, וכך הצורך הפנימי של הקהילות לתמוך בחבריהן. חלק מהסקר הוקדש לבירור גורמי המידע והעזרה הידועים למבקשי המקלט וכן לבירור מידת ההתארגנות הפנימית שלהם. תרשים 2 מראה אם המשיב יודע למי עליו לפנות לסיוע בנוגע לנושאים השונים שהועלו כצרכים דחופים בעת משבר הקורונה. מרבית הנשאלים, 82%, אינם יודעים למי לפנות לעזרה בצרכים שציינו לעיל (רכישת מזון, מציאת עבודה, שכר דירה, הסדרת ביטוח רפואי, רכישת תרופות וטיפול רפואי).

תרשים 2: סיוע בזמן מגפת הקורונה²⁴

תרשים 3 מגלה את תשובות המשיבים שענו כי הם יודעים למי לפנות בכל הנוגע לצורכיהם הבסיסיים בזמן הקורונה. בתרשים מוצגים הארגונים המרכזיים שמבקשי המקלט פונים אליהם לעזרה בנושאים אלו.

תרשים 3: פנייה לסיוע בזמן מגפת הקורונה²⁵

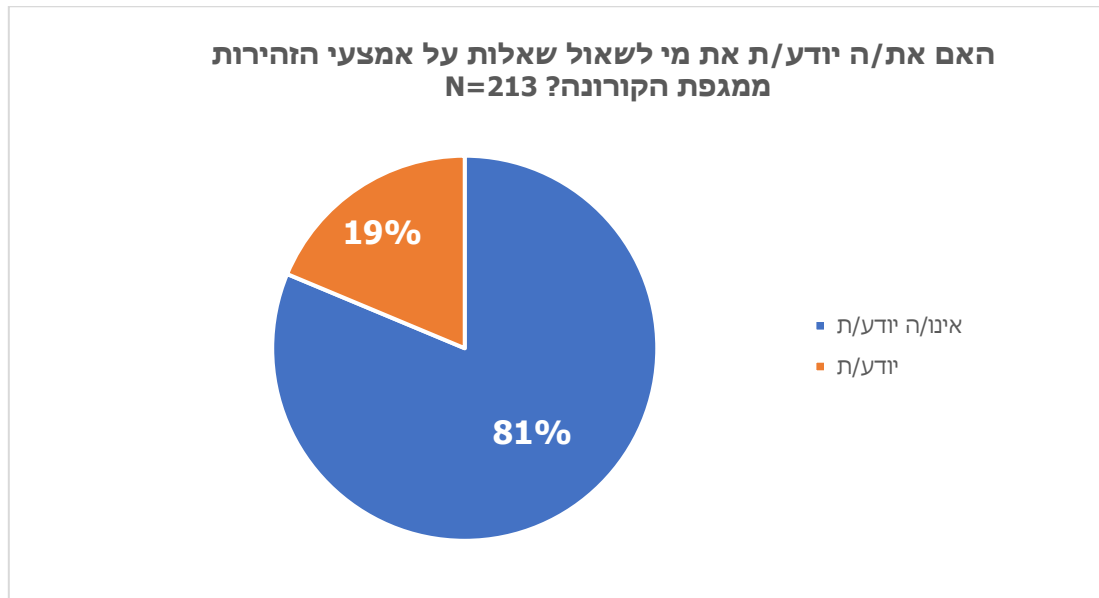
²⁴ נוסח השאלה המדויק היה: "מאז החלה הקורונה, האם אתה יודע לאילו גורמים לפנות לעזרה כדי לסייע בצרכים הללו (אלו שהמשיב מילא בשאלות הקודמות)?" בתשובה לשאלה זו המשיבים יכלו לסמן "כן" או "לא". השאלה העוקבת הייתה שאלה פתוחה: "אם התשובה היא 'כן', אנא פרט לאיזה גורם?". התשובות לשאלה הפתוחה מוצגות בתרשים מס' 3.

²⁵ שאלה זו רלוונטית כאמור רק ב-38 המקרים שבהם מראיין ענה "כן" לשאלה הקודמת בתרשים 4, קרי יודע לאן לפנות לעזרה.

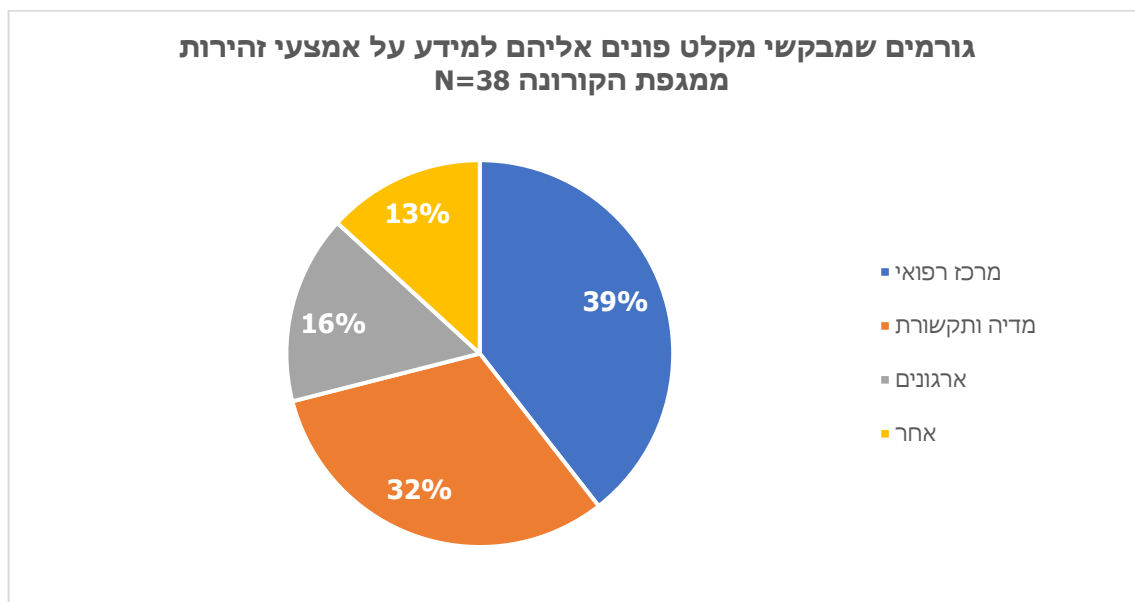
מתוך תרשים 3 עולה כי מרבית העזרה שהנשאלים מקבלים מגיעה מארגונים, וכי הארגון המסייע ביותר הוא מסיל"ה²⁶ (32%) ולאחריו CIMI (14%). קטגוריית "אחר" מכילה את התשובות קופת חולים, שכנים וחברים. הארגונים הנוספים הם: ARDC,²⁷ JACC²⁸ ואליפלט.²⁹ "שם הארגון לא ידוע" הוא מקרה שהמשיבים יודעים בו לאן לפנות אבל אינם יודעים את שם הארגון. משתתפי הסקר התבקשו גם לדווח אם הם יודעים למי לפנות בשאלות על אמצעי זהירות מפני המגפה. תרשים 4 מראה כי מרבית העונים, 81%, אינם יודעים אל מי עליהם לפנות בכל הנוגע לאמצעי זהירות בקורונה.³⁰

²⁶ גוף בעיריית תל אביב העוסק בסיוע לקהילת מבקשי המקלט ומהגרי העבודה.
²⁷ African Refugee Development Center (ARDC) או בעברית "המרכז לקידום פליטים אפריקאים" הוא גוף המפעיל תוכניות למבקשי מקלט בנושאי חינוך, שילוב כלכלי, קידום וייצוג והעצמת זכויות.
²⁸ Jerusalem African Community Center (JACC) או בעברית "המרכז לקהילה האפריקאית בירושלים" הוא ארגון לא ממשלתי המפעיל תוכניות קבועות המתמקדות בשיפור איכות החיים של הקהילה.
²⁹ עמותת "אליפלט" למען ילדי פליטים מפעילה מערך סיוע ותמיכה בנושאים שונים, חוגי העשרה, הזנה, מועדוניות, טיפול התפתחותי ומידע.
³⁰ יש לציין כי בחלוקה לפי קטגוריות שיוכיות שונות נצפתה שונות גדולה בין התשובות.

תרשים 4: פנייה למקורות מידע בנושא אמצעי זהירות ממגפת הקורונה

תרשים 5 מציג את המשיבים שענו כי הם יודעים למי לפנות בנושא אמצעי זהירות מפני מגפת הקורונה. בתרשים זה מוצגים הגורמים המרכזיים שפונים אליהם. כל גורם הוא קטגוריה המכילה תשובות ספציפיות. כאשר הוזכרו ארגונים, התייחסו משתתפי הסקר לארגונים JACC, CIMI ומסיל"ה. קטגוריית "אחר" כוללת משפחה, חברים ומקום העבודה.

תרשים 5: פנייה למידע על אמצעי זהירות מפני מגפת הקורונה³¹

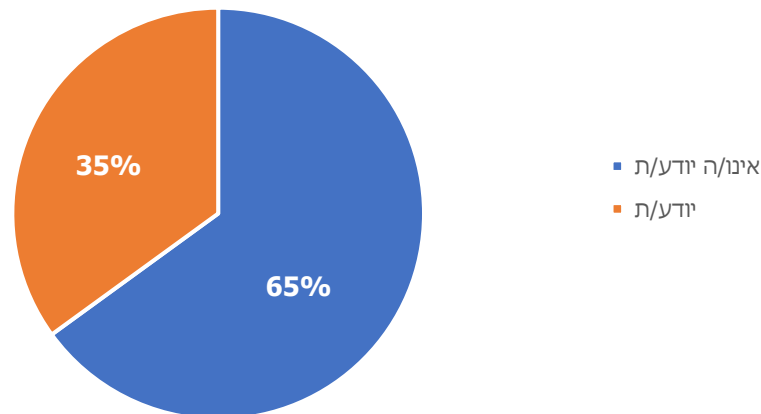
האפשרות "מרכז רפואי" הייתה התשובה הנפוצה ביותר – 39% – והיא מכילה את התשובות הבאות: בית חולים, רופא, קופת חולים, משרד הבריאות, מרפאת "טרם".³² תשובה בולטת נוספת היא מדיה ותקשורת. 32% השיבו כך, והכוונה היא לחדשות, לאינטרנט, לטלוויזיה ולרשתות חברתיות. משתתפי הסקר נשאלו גם אם הם יודעים למי לפנות במקרה של חשש להידבקות. תרשים 6 מראה כי רק 35% מהמשיבים אכן יודעים לאן לפנות במקרה של חשש להידבקות בקורונה.

³¹ שאלה זו רלוונטית רק למשיבים "כן" בשאלה הקודמת, תרשים מס' 4, מדובר בסה"כ ב-39 מקרים. אדם אחד ענה על השאלה הקודמת "כן" אך לא פירט.

³² "טרם" היא רשת מרכזים ארצית לרפואה דחופה המאפשרת ביקור וקבלת טיפול בעלות של עד 300 ₪.

תרשים 6: ידע לאן לפנות במקרה של חשש הידבקות בקורונה³³

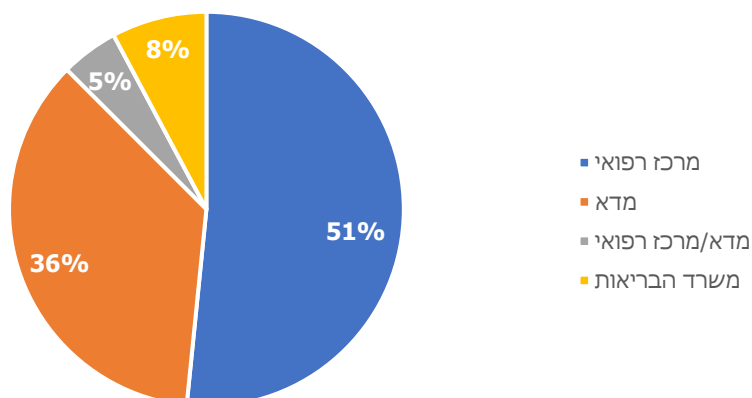
האם את/ה יודע/ת למי לפנות במקרה שיש לך חשש להידבקות שלך או של מישהו בקרבתך? N=205

בתרשים 7 אפשר לראות לאילו גורמים רפואיים מבקשי מקלט פונים במקרה של חשש להידבקות. הגורם "מרכז רפואי" מכיל מגוון תשובות, והקטגוריה מד"א/ מרכז רפואי משמשת כאשר המשיבים הציגו יותר מגורם אחד שאפשר לפנות אליו.

תרשים 7: גורמים שפונים אליהם במקרה של חשש להידבקות בקורונה³⁴

גורמים שפונים אליהם במקרה של חשש הידבקות בקורונה N=64

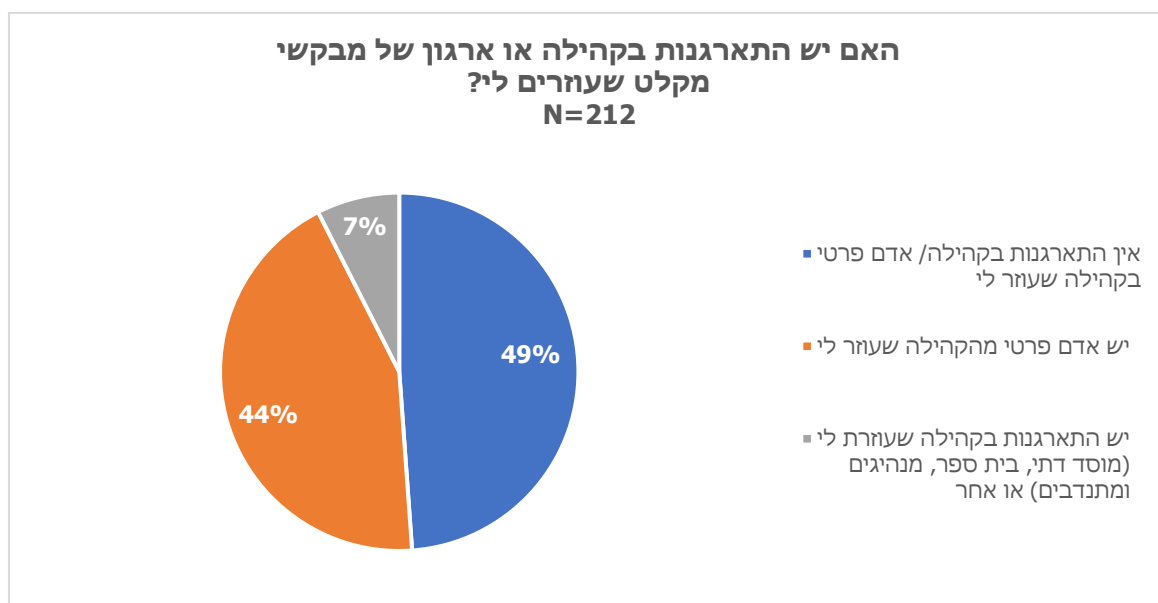
³³ יש לציין כי בחלוקה לפי קטגוריות שיוכיות שונות נצפתה שונות רבה בין המשיבים. ³⁴ שאלה זו רלוונטית רק למשיבים "כן" לשאלה הקודמת בתרשים 8. מדובר בסה"כ ב-64 מקרים, מתוכם 2 שלא פירטו.

יותר ממחצית מהנשאלים, 51%, ציינו כי במקרה של חשש מהידבקות הם יפנו אל מרכז רפואי. תשובותיהם כללו בית חולים, קופת חולים, רופא, מרפאת "טרם" ומרכז רפואי. 36% נוספים ציינו שיפנו למד"א.

התארגנויות בקהילה המסייעות למבקשי

בתרשים 8 מוצג המענה לשאלה אם יש התארגנות בקהילה/אדם פרטי המסייע למשיב. לשאלה זו היו 6 אפשרויות, וכל משיב יכול היה לסמן יותר מתשובה אחת. "התארגנות בקהילה" כוללת למעשה 4 אפשרויות: בתי תפילה של הקהילה, בית הספר של הקהילה, מנהיגי הקהילה ומתנדבים בקהילה. לצד זאת הייתה אפשרות לסמן "בן אדם פרטי בקהילה", אחר, ואין התארגנות בקהילה/ארגון של מבקשי מקלט או אדם פרטי העוזר. חשוב לציין כי המרואיינים התבקשו להתייחס למצבם האישי, אם הם באופן אישי יכולים לפנות לגורם מסוים לעזרה, ולא לעצם קיומם של מנגנונים אלו.

תרשים 8: התארגנויות לסיוע בקהילה

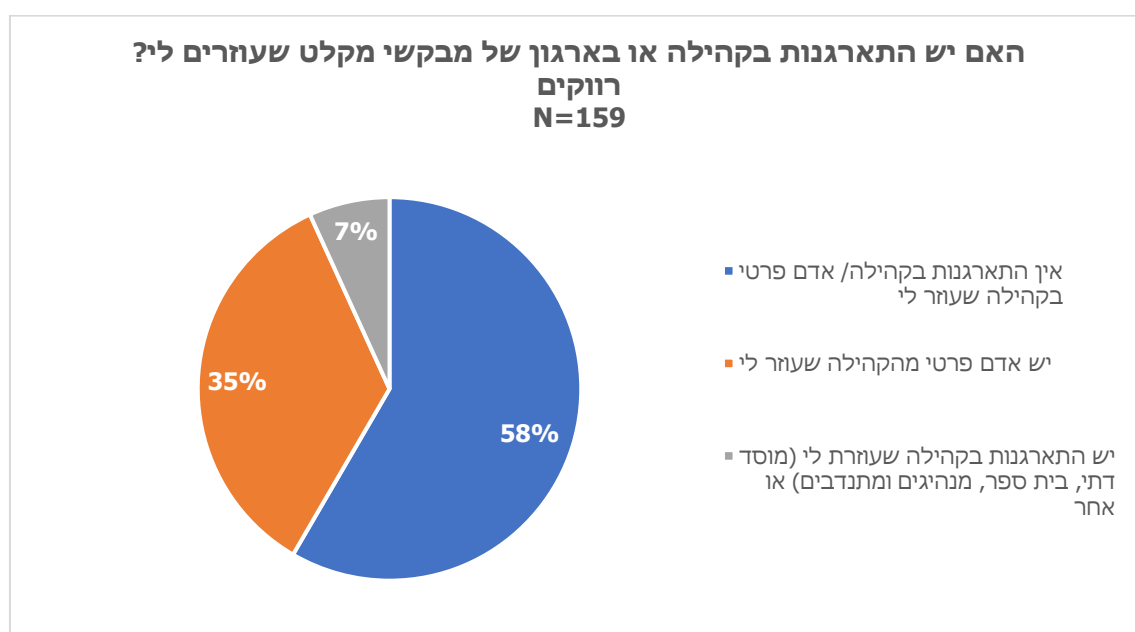
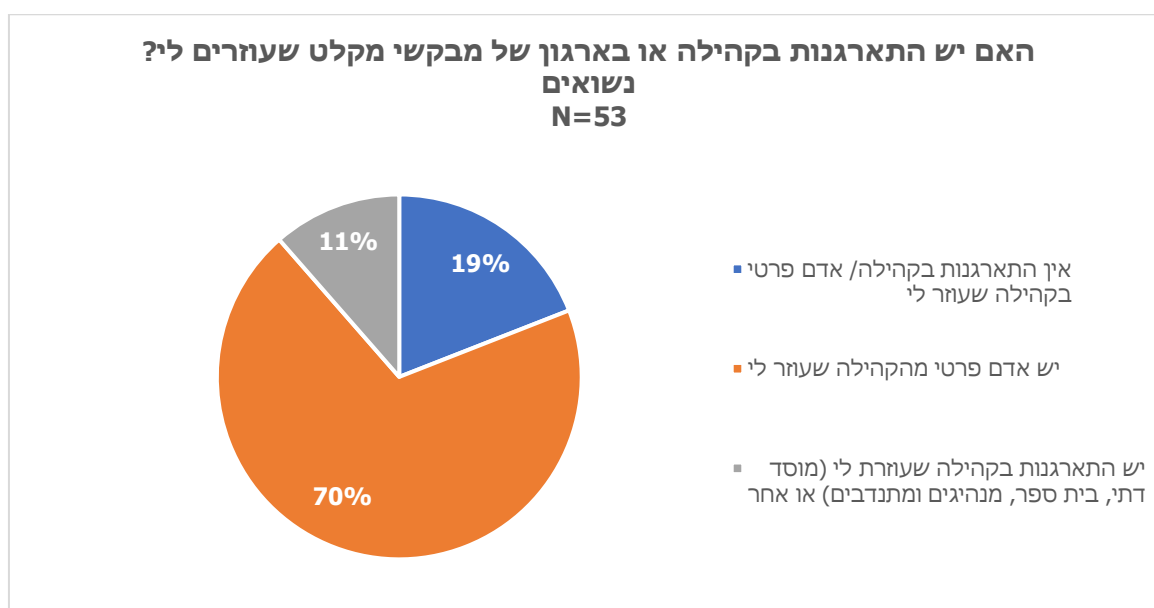
כמחצית ממבקשי המקלט ציינו כי אין התארגנות בקהילה או אדם פרטי העוזרים להם בנושא מסוים,³⁵ 7% ציינו כי יש בקהילה התארגנות כלשהי המסייעת להם ו-44% ציינו כי מישהו בקהילה עוזר להם. המרואיינים יכלו לסמן מספר אפשרויות של התארגנויות בקהילה כגון בית תפילה (6), בית ספר (1), מנהיגים ומתנדבים בקהילה (4) אך כאמור רובם הגדול – 93 משיבים – בחרו רק באפשרות של אדם פרטי בקהילה.

שני התרשימים הבאים מציגים את ההתפלגות לפי מצב משפחתי בקרב מי שהשיבו כי הם פונים לסיוע של התארגנות או של אדם פרטי בקהילה. מבין מאפיינים דמוגרפיים שונים, למצב

³⁵ נוסח השאלה המדויק היה: "באופן כללי, האם יש התארגנויות בקהילה שעוזרות לך? האם יש ארגון של מבקשי מקלט שעוזר לך?"

משפחתי (נשואים או רווקים) הייתה השפעה על תשובות המרואיינים בנוגע להתארגנות המסייעת להם.

תרשים 9: התארגנויות לסיוע בקהילה לפי מצב משפחתי

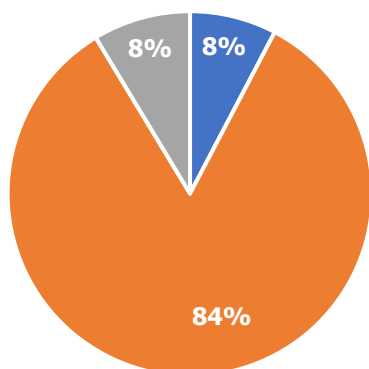

בקרב הנשואים, 70% דיווחו כי מישו פרטי בקהילה מסייע להם, ו-11% דיווחו כי התארגנות כלשהי בקהילה מסייעת להם. רק 19% אינם מקבלים סיוע מתוך הקהילה. ייתכן כי הצרכים המוגברים של משפחות, ובייחוד משפחות בעלות ילדים, השפיעו על תוצאה זו. מבין הרווקים אפשר לראות כי למרביתם, 58%, לא מסייעת התארגנות, ל-7% עוזרת התארגנות בקהילה ול-35% מסייע אדם פרטי.

שלושת התרשימים הבאים מציגים את ההתפלגות של כל ארץ מוצא בנפרד בשאלת הסיוע של התארגנות או של אדם פרטי בקהילה. מבין המשתנים הדמוגרפיים, לארץ המוצא הייתה השפעה על סיוע של התארגנויות בקהילה.

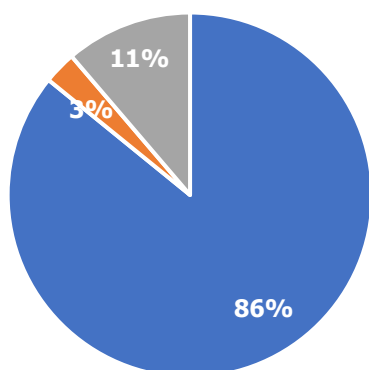
תרשים 10: התארגנויות לסיוע בקהילה לפי ארץ מוצא

האם יש התארגנות בקהילה או אדם פרטי שעוזרים לי?
אריתריאים
N=104

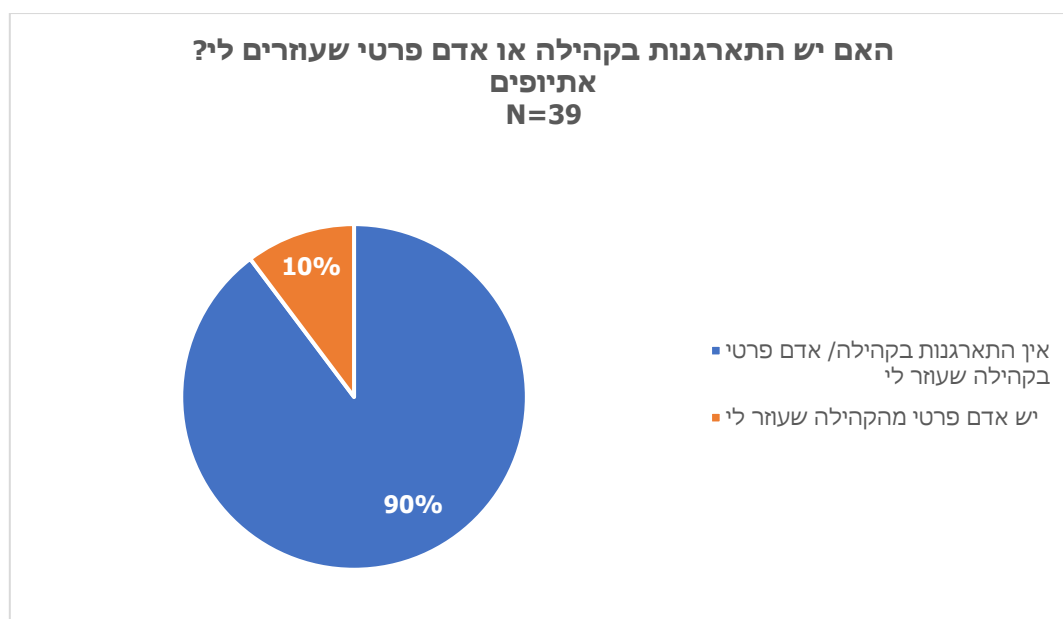

- אין התארגנות בקהילה/ אדם פרטי בקהילה שעוזר לי
- יש אדם פרטי מהקהילה שעוזר לי
- יש התארגנות בקהילה שעוזרת לי (מוסד דתי, בית ספר, מנהיגים ומתנדבים) או אחר

האם יש התארגנות בקהילה או אדם פרטי שעוזרים לי?
סודנים ודרום סודנים
N=69

- אין התארגנות בקהילה/ אדם פרטי בקהילה שעוזר לי
- יש אדם פרטי מהקהילה שעוזר לי
- יש התארגנות בקהילה שעוזרת לי (מוסד דתי, בית ספר, מנהיגים ומתנדבים) או אחר

בקרב האריתריאים דיווחו אחוז גבוה מהעונים לעומת שתי הקבוצות האחרות – 84% – כי אדם בקהילה מסייע להם ו-8% דיווחו שהתארגנות בקהילה מסייעת להם. אף שהממצאים בנוגע למנגנוני עזרה מעידים רק על מצבם האישי של הנשאלים וייתכן כי לא ניתן להסיק מהם על עצם קיומם של מנגנונים בקהילה, שיחות עם אנשי השטח של ארגון CIMI מתקפות ממצא זה. על פי נציגי הארגון המעורבים בקהילות השונות, בקרב הקהילה האריתריאית יש מנהיגי קהילה המחברים לארגוני עזרה מחוץ לקהילה ומהווים משאב סיוע חשוב ליחידים ולקבוצות. כאשר משיבים מאריתריאה ציינו כי אדם פרטי מסייע להם, ייתכן כי כוונתם הייתה גם למנהיג בקהילה. אפשר לראות כי בקרב הסודנים והאתיופים המצב הפוך מזה של האריתריאים, ויותר מ-80% מהם מדווחים כי אין אדם פרטי או התארגנות בקהילה המסייעים להם. אין נתוני שטח או נתוני מחקר על התארגנות של הקהילה מאתיופיה, ולכן קשה לתקף ממצא זה. את הממצאים לגבי הסודנים יש לסייג לאור מחקרים המעידים על קהילה מאורגנת מאוד,³⁶ בעיקר לפי קבוצות אתניות בארץ המוצא. ייתכן כי ההבדל במענה של שתי הקהילות – האריתריאים והסודנים – נעוץ לא רק בסוג העזרה שהן מורגלות אליו בתוך הקהילה, אלא גם באופן שחוו בו את המשבר ובתזמון של הסקר (אף שהשאלה נוסחה על התארגנויות בקהילה שעוזרות למשיבים באופן כללי, היא נשאלה בעת משבר).³⁷ האריתריאים חוו את אובדן הפרנסה במשבר הקורונה בצורה קשה יותר מהסודנים, משום שהאחרונים מועסקים יותר בענפי הבניין והתעשייה ולכן הוגדרו עובדים חיוניים. ייתכן כי על רקע משבר חריף יותר שחוו, ההתארגנות הפנימית בקהילה האריתריאית, ההתגייסות לעזרה ההדדית והסיוע של מנהיגי הקהילה היו מועצמים והורגשו יותר. לעומתם הסודנים, המורגלים יותר הן בהתארגנות והן בעזרה הדדית בין פרטים בקהילה, התרכזו בעת המשבר בהתגייסות לסייע

³⁶ ראו למשל: פרק על התארגנות הסודנים בעבודת הדוקטורט של ברק-ביאנקו, א. (2021). "חיי היום-יום של מבקשי מקלט סודנים בישראל בצל החוקיות הלימינלית", אוניברסיטת חיפה; וכן במאמר של Amir & Barak-Bianco, 2019.

³⁷ מבוסס על שיחות טלפון עם חוקרות הקהילה הסודנית בישראל: א. שיחה טלפונית עם אנדה ברק-ביאנקו, ראש המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין וחוקרת של קהילת מבקשי המקלט הסודנים בישראל, בתאריך 26 בספטמבר 2021. ב. שיחה עם ד"ר ליסה ריכלין בתאריך 30 בספטמבר 2021.

למשפחות בעלות ילדים (בעיקר חלוקת מזון). המרואיינים לסקר היו גברים סודנים ללא ילדים, שהם הקבוצה האופיינית לארץ מוצא זו, וההתארגנות הרגילה שהם מכירים – שיעורים, מפגשים ואירועים שונים – הופסקה בעת המשבר. על רקע זה ייתכן שענו כי אין התארגנות שמסייעת להם.

סיכום ומסקנות

מאמר זה נכתב במהלך שנת 2021, השנה השנייה למשבר הקורונה בישראל, אשר מחד גיסא, השלכותיו ונזקיו הכבדים עדיין ניכרים בשכבות המוחלשות ביותר בחברה, ומאידך גיסא, כבר אפשר לערוך מעין הערכת נזקים וניתוח מפוכח של המציאות. חלק ממבקשי המקלט השוהים בישראל הצליחו לחזור לעבוד במתכונת מסוימת עם פתיחת בתי עסק שונים, בעיקר מסעדות ומלונות. אך קשיי הקיום, הכלכליים והחברתיים, שמחקר זה המחיש, נטועים רובם במציאות קשה, שמשבר הקורונה אמנם העצים, אך הוא אינו הגורם היחיד או העיקרי לה. על כן, ההיבטים השונים של המשבר בעת הקורונה רק מאירים על אתגרים ובעיות שיש להתייחס אליהן בכובד ראש ב"יום שאחרי", על מנת לתכנן מענים מתאימים.

הממצאים שנאספו בחודשים נובמבר–דצמבר 2020 משקפים מציאות שבה מבקשי המקלט זקוקים לעזרה רבה, והם נתונים במאבק הישרדות יומיומי מתמיד בחברה הישראלית. הצרכים שדיווחו כי הם הדחופים ביותר היו מציאת עבודה, ובשל מחסור בה בעיות של אי-יכולת לכסות עלויות מזון, שכר דירה וצרכים רפואיים. היעדר ביטוח רפואי ונוכחות של ילדים מחמירים את המשבר ומעלים את דירוג הצרכים. כמו כן משתתפי הסקר שלחו קריאה כללית לעזרה שתאפשר להם להתפרנס בכבוד, להתקיים, לשלם על טיפולים רפואיים ולתפקד; וכן הביעו תסכול, ייאוש ודאגה מעתידם עקב היעדר מעמד. חלקם, על אף קשיי ההישרדות, מצאו עוצמה פנימית להסתכל אל העתיד ולבקש סיוע בלימודים והכשרה תעסוקתית.

התמונה המצטיירת בנוגע לגורמי העזרה בתקופת המגפה גם היא אינה מעודדת משום שמרבית המשתתפים ציינו כי אינם יודעים למי לפנות לעזרה בצרכים החשובים ואינם יודעים למי לפנות בנוגע לאמצעי זהירות בקורונה. אמנם קיים סיוע של ארגונים, אנשים פרטיים ומנהיגים מתוך הקהילה, אך אחוז המדווחים כי הם נעזרים בהם – בעיקר בקרב הרווקים ובקהילות של סודנים ואתיופים – אינו גבוה. לצד המציאות הקשה המשתקפת בממצאי הסקר חשוב לציין כי מהעבודה של CIMI במוקדי שטח מסוימים עם הקהילות עולה כי מבקשי המקלט מתמודדים באופן מרשים עם הקשיים העצומים, כשמתאפשר להם וכשיש נוכחות כלשהי של גורם סיוע.

לאור המחקר הקיים ניתן לראות כי הקשיים הללו, ובראשם קושי למצוא תעסוקה לצורכי מחיה וקיום, לא החלו עם פרץ המשבר אלא רק הוחרפו, והם כוללים קושי למצוא תעסוקה הוגנת ורשמית המעגנת בתוכה ביטוח רפואי וזכויות סוציאליות המגיעות על פי חוק; קושי למצוא דיור בר השגה בתנאים ראויים; קושי לספק את צרכיהן של משפחות עם ילדים; ומחסור במנגנוני עזרה בתוך הקהילה ומחוץ לה. אליהם נוספים קשיים הנוגעים למעמדם בישראל, לבעיות בריאות שקשה לקבל להן מענה ללא ביטוח רפואי ולהיעדר תמונת עתיד. כמו כן סביר להניח כי קשיים אלו חריפים במיוחד בקרב בעלי בעיות בריאותיות ונפשיות ונשים חד-הוריות המתקשות לעבוד (על הצורך לתת מענה מיוחד לקבוצות המוחלשות ביותר הצביעו אחדים מהמשיבים על השאלות הפתוחות ברגישות ובסולידריות עם חברי הקהילה שלהם).

חיזוק מנגנוני העזרה ומתן המידע הזמינים לאוכלוסייה, בדגש על האוכלוסיות המוחלשות ביותר בתוכה, יכולים לתת מענה ראשוני למגוון הקשיים שהמחקר שהובא כאן מתאר. בניית מערך מידע ארצי מותאם ונגיש לאוכלוסייה יכול להיות הכתובת הראשונה של חברה לנווט את דרכם בטיפול בבעיות רבות שדווח עליהן כגון היעדר גורם עזרה זמין, היעדר סיוע בעניין זכויות בעבודה, היעדר גישה לשירותים, חוסר הכוונה בענייני תעסוקה והכשרה תעסוקתית, שתסייע להגדיל את סיכויי ההעסקה, ותחושת מצוקה כללית. מרכז מידע יכול לגשת למגוון החסכים הללו ולשלב בתוכו מנהיגים בקהילה ומתנדבים ישראלים, ליווי פרטני, קורסי הכשרה או חניכה אישית להתמצאות ולחיזוק המנהיגות.

רשימת מקורות

- א.ס.ף (דצמבר, 2019). ילדי מבקשי מקלט בישראל: סוגיות מרכזיות ואתגרים בתחום החינוך. אוחר מתוך <https://assaf.org.il/wp-content/uploads/2021/06/Children-of-asylum-seekers-.in-Israel-Dec-2019.pdf>
- ברדה, י' וגרינבר, ע' (2021). לינת חירום: הכלכלה הפוליטית של עבודה פלסטינית בזמן סגר הקורונה. *סוציולוגיה ישראלית*, כא(2), 74–81.
- יכימוביץ'-כהן, נ' (13 במאי, 2020). *התמודדות עם התפשטות נגיף הקורונה בקרב אוכלוסיות זרים: מבט משווה*. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. אוחר מתוך https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/df7212b4-d182-ea11-8113-00155d0af32a/2_df7212b4-d182-ea11-8113-00155d0af32a_11_13835.pdf
- פלג, ב' (5 בינואר, 2022). המדינה דחתה 98.5% מבקשות המקלט של אריתריאים מאז יוני 2019. אוחר מתוך <https://www.haaretz.co.il/news/education/.premium-1.10515713>
- פלג ב' (22 בדצמבר 2021). המדינה תחל בשבוע הבא במתן מעמד ארעי לכ-2,440 מבקשי מקלט מסודאן. אוחר מתוך <https://www.haaretz.co.il/news/education/.premium-1.10490580>
- קורלנדר, י', ניזנה, מ' ושמיר, ה' (2021). מחלות רקע: העמקת המסחור של מהגרי עבודה והפרות חופשהתנועה בעידן הקורונה. *סוציולוגיה ישראלית*, כא(2), 82–89.
- קורלנדר, י', וצימרמן, ע' (2022). "מגורים הולמים" למהגרי עבודה בענף החקלאות והסיעוד לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה. *הגירה*, 12, 1–20. אוחר מתוך <https://tinyurl.com/36reuzpb>
- רשות האוכלוסין וההגירה (2021). *נתוני זרים בישראל אוקטובר 2021*. אוחר מתוך <https://katzr.net/cc935c>
- Amir, T. and Barak-Bianco, A. (2019). Food as a Biopower Means of Control: The Use of Food in Asylum Regimes. *American journal of law & medicine*, 45(1), 57–79.
- Benton, M., Batalova, J., Davidoff-Gore, S. and Schmidt, T. (2021). *COVID-19 and the State of Global Mobility in 2020*. IOM and MPI. Retrieved from <file:///C:/Users/rotra/Downloads/covid-19-and-the-state-of-global.pdf>.

- Nathan, G. (2019). *International Migration – Israel 2018–2019: The OECD Expert Group on Migration SOPEMI Annual Report*. Emek Hefer, Israel: Ruppin Academic Center, Institute for Immigration and Social Integration. Retrieved from <https://did.li/tocrl>.
- Niezna, M., Kurlander, Y. and Shamir, H. (2021). Underlying Conditions: The Increased Vulnerability of Migrant Workers Under COVID-19 in Israel. *Journal of Modern Slavery: A Multidisciplinary Exploration of Human Trafficking Solutions*, 6(2), 133–158 .

"מגורים הולמים" למהגרי עבודה בענף החקלאות והסיעוד לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה

יהל קורלנדר ועידית צימרמן

תקציר

חוק עובדים זרים תשנ"א-1991 קובע שורה של תנאים להעסקת מהגרי עבודה, וביניהם את חובת המעסיק לספק מגורים הולמים לעובד. מחקר זה מבקש לבחון באופן השוואתי את אסדרת תנאי המגורים של מהגרי העבודה לחקלאות ולסיעוד בישראל לפני התפרצות מגפת הקורונה ואחריה. התבוננות משווה בצעדי המדיניות שננקטו (אפריל-דצמבר 2020) ובנתונים אמפיריים מהמעסיקים בסוגיית המגורים מאפשרת הצצה להנחות הבסיס על מהגרי עבודה בישראל ככלל. לטענתנו, השוואה בין שני הענפים, בעלי מאפיינים שונים בתכלית, מחדדת את ההיגיון של האסדרה המדינית שלהם ומבליטה את המכנה המשותף שביסוד משטר ההגירה הישראלי. אנו סבורות כי הכשלים המובנים הקיימים באסדרת המגורים של שני מגזרים אלו בשגרה החריפו בתקופת הקורונה, עד לכדי סחר בבני אדם. נבקש להצביע עליהם ולהעמיד תשתית ראשונה לשינוי מבני בהסדרים.

מילות מפתח: מהגרי עבודה; סיעוד; חקלאות; מגורים, קורונה; סחר בבני אדם

עובדי סיעוד מהפיליפינים בישראל בתקופת מגפת הקורונה: העצמת ההון החברתי הקהילתי באמצעות פייסבוק

דבי בביס וגליה צבר

תקציר

מגפת הקורונה הציבה אתגרים מגוונים לאוכלוסיות שונות והאיצה את התפתחותן של פרקטיקות דיגיטליות חדשות כאמצעי להתמודדות עימם. דרכי ההתמודדות נשאו אופי שונה בהתאם לאוכלוסייה, וגם השימוש ברשתות חברתיות של אזרחים ולא אזרחים, ובכלל זה מהגרי עבודה ומבקשי מקלט ברחבי העולם, נשא אופי ייחודי בכל קבוצה. מחקר זה בוחן כיצד השתמשה קהילת מהגרי העבודה מהפיליפינים בישראל בפרקטיקות דיגיטליות, בעיקר בפייסבוק, להרחבת ההון החברתי שלה על מנת להתמודד עם האתגרים הייחודיים שעמדו בפני חברי הקהילה במהלך המגפה. המחקר התבצע בשילוב שיטות מחקר איכותניות, שכללו איסוף נתונים באמצעות אתנוגרפיה דיגיטלית בפייסבוק וראיונות עומק. הממצאים מלמדים כי האתגרים הייחודיים של מהגרי העבודה מהפיליפינים היו: אובדן מקום עבודה ללא תמיכה ממשלתית; אובדן יום החופש והיכולת להיפגש עם חברי הקהילה; גישה מוגבלת למידע רלוונטי לישראל על המגפה; אובדן אפשרי של ויזת העבודה לאחר לידה של תינוק בשל מגבלות הטסתו לפיליפינים. על מנת להתמודד עם האתגרים האלה, הקהילה הפיליפינית השתמשה בפייסבוק כדי (1) לנהל קמפיינים פילנתרופיים למתן סיוע לנזקקים; (2) לארגן אירועים קהילתיים דיגיטליים להפגת הבדידות; (3) לספק מידע על מצב הקורונה בישראל בכלל, ובקהילה הפיליפינית בפרט; ולבסוף, (4) להפיק מבצע קהילתי להחזרת תינוקות לפיליפינים כדי לקיים את הנהלים הנוגעים למהגרות עבודה שילדו. תוצאות המחקר מלמדות כי הקהילה הפיליפינית בישראל השכיחה לטפח הון חברתי קהילתי מקוון באמצעות פלטפורמת הרשתות החברתיות, וכך הצליחה לשמור על מגבלות הסגר והבידוד החברתי ולהתמודד ביעילות עם אתגרי הקורונה.

מילות מפתח: מגפת הקורונה; הון חברתי; מהגרי עבודה; פיליפינים; ישראל

יחזמות סיוע אזרחיות למבקשי מקלט בתקופת הקורונה כנגד מדיניות ממשלתית מדירה

מעין רביד

תקציר

מאמר זה עוסק בקשיי ההתמודדות של קהילת מבקשי המקלט מסודאן ומארתריאה בישראל עם משבר הקורונה וביחזמות אזרחיות שסייעו לקהילה בתקופת המשבר. המאמר מבוסס על ההנחה שמבקשי מקלט מאפריקה חווים בישראל הדרה והגזעה מערכתיות וממושכות. הדרה ממוסדת הולידה נזקים ממושכים ומצטברים בקרב אוכלוסייה זו, ואלה הוחרפו בתקופת מגפת הקורונה. המאמר מתאר שיחי סיוע שהתפתחו בחברה האזרחית בישראל כלפי מבקשי מקלט מאפריקה ומציג מידע אמפירי חדש על אודות יחזמות סיוע אזרחיות שפעלו בתקופת המגפה ותובנות על עשייה אזרחית בתקופת משבר. הוא מתמקד ביחזמות סיוע מקומיות ששילבו מבקשי מקלט בפועלן ומדגיש את צמיחתן במהלך המשבר ואת שיח האכפתיות המלווה אותן. המאמר טוען שביוזמות סיוע מקומיות המבוססות על שיח שוויוני של דאגה ואכפתיות טמון פוטנציאל רב להתגברות על הדרה מדינתית ואי-שוויון בעשייה חברתית.

מילות מפתח: מבקשי מקלט, חברה אזרחית, סיוע הומניטרי, מקומיות, דאגה, אכפתיות

עמדות הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בתקופת הקורונה

קארין אמית וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין

תקציר

מחקר זה בחן את עמדותיו של הציבור הישראלי כלפי מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בעיצומה של מגפת הקורונה, מגפה שלווה במשבר כלכלי חמור. האיום שחש הציבור הישראלי מפני מהגרי עבודה ומבקשי מקלט שבסיסו כלכלי, חברתי ולאומי נבחן בו לצד האיום הבריאותי מפניהם בתקופה מאתגרת זו. נוסף על כך בחן המחקר את נכונות הציבור הישראלי לתת למהגרים אלו זכויות בתחום הבריאות ואת הגורמים המנבאים נכונות זו. המחקר התבסס על נתוני סקר מקוון שנערך בחודשים אפריל-מאי 2020 (הגל הראשון של מגפת הקורונה) למדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת בישראל שכלל 624 משתתפים (504 מהחברה היהודית ו-120 מהחברה הערבית). מן הסקר עלה כי בניגוד להשערת המחקר הראשונה, הציבור הישראלי חש מאוים ממהגרי העבודה וממבקשי המקלט מבחינה חברתית יותר מאשר מבחינה בריאותית או כלכלית. בהתאם להשערת המחקר השנייה, נמצא כי כלל הציבור הישראלי חש מאוים מבחינה כלכלית, חברתית, בריאותית ולאומית מפני מבקשי מקלט יותר מאשר מפני מהגרי עבודה. עוד נמצא כי בהתאם להשערת המחקר השלישית, נמצא הבדל בין תמיכה במתן זכויות בריאות למבקשי מקלט ובין תמיכה במתן זכויות אלה למהגרי עבודה. הציבור הישראלי דווקא נוטה להעניק זכויות בריאות למהגרי עבודה יותר מאשר למבקשי מקלט, וזאת מאחר שהוא אינו תופס את האחרונים כפליטים הזקוקים להגנה. המודל הרב-משתני הראה כי לתפיסות האיום הכלכלי משקל רב בניבוי נכונות הציבור לתת זכויות בתחום הבריאות למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט. עם זאת, רק ביחס למהגרי עבודה נמצא כי גם האיום הבריאותי משפיע על נכונות זו.

מילות מפתח: עמדות כלפי מהגרים; מבקשי מקלט; מהגרי עבודה; תחושות איום

מבקשי מקלט בישראל בתקופת הקורונה: מאפיינים, צרכים ומנגנוני סיוע

נלי כפיר, דנה יופה ונעמה הכט

תקציר

מבקשי המקלט בישראל נפגעו קשות ממשבר הקורונה, וזאת בשל אובדן מקורות הפרנסה של רבים מהם וריבוי המשפחות עם ילדים שבקרבתם. תקופת הסגרים במשק הנחיתה עליהם מכה כלכלית והובילה אותם למצב של אי-ביטחון תזונתי, לאובדן היכולת לשלם שכר דירה ולקשיים מועצמים בכל תחומי החיים. בתגובה למשבר השתתף המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI) בפרויקט סיוע כלכלי למבקשי המקלט, והקשר שיצרה עם האוכלוסייה בתקופת הסיוע אפשר לה לחקור ולמפות בשיטתיות את מצבה בעת המשבר.

מאמר זה מציג ממצאים מסקר טלפוני שנערך בחודשים נובמבר–דצמבר 2020 ודגם 214 מבקשי מקלט מתוך מקבלי העזרה הכספית. ממצאי הסקר פורשים את הצרכים הדחופים ביותר של האוכלוסייה הנזקקת ביותר במשבר, ואת מקורות המידע והעזרה שלה. נוסף על כך הממצאים מראים את האופן שמאפיינים דמוגרפיים (מגדר, נוכחות של ילדים וארץ לאום) משפיעים על אופי הצרכים ועל תוכנם, וכן על מקורות העזרה. אמנם בעת כתיבת שורות אלו כבר חזרו חלק ממבקשי המקלט למקומות העבודה שלהם עם החזרה ההדרגתית לשגרה, אך האתגרים והבעיות שמציג המחקר ושהועצמו בעת מגפת הקורונה הקשו את מציאות חייהם בישראל גם קודם לכן. מן המאמר עולה כי דווקא כעת נדרש תכנון מענים שיסייעו לבנות את חוסנה של אוכלוסיית מבקשי המקלט נוכח המשבר המתמשך של קיומה כאן.

מילות מפתח: משבר הקורונה, מבקשי מקלט, תגובה למשבר, צרכים דחופים, מנגנוני עזרה ומקורות מידע

"Suitable Accommodation" for Agricultural and Home-Care Migrants Before and After COVID-19

Yahel Kurlander and Idit Zimmerman

Abstract

Israel's Foreign Workers' Law (1991) stipulates a number of conditions for employing a foreign worker, including the employer's obligation to provide, at his/her expense, "suitable accommodation" for the worker. This study examines and compares the accommodation conditions for agricultural and long-term home care migrant workers in Israel before and after the outbreak of the COVID-19 pandemic. A comparative look at the short-term policy responses (April to December 2020) between the two sectors, along with empirical data from employers regarding accommodations, reveals the shared logic that animates the Israeli labor migration regime – that of the instrumental treatment of migrant workers. The study identifies structural fault lines in the regulation of accommodations in these two sectors that were exacerbated by the COVID-19 pandemic and led, in some cases, to increased labor market exploitation that may amount to human trafficking.

Keywords: migrant workers, care, agriculture, accommodation, human trafficking, COVID-19.

Filipino Migrant Caregivers in Israel during COVID-19: Enhancing Communal Social Capital via Facebook

Deby Babis and Galia Sabar

Abstract

The COVID-19 pandemic has differentially affected citizens and non-citizens, both asylum seekers and migrant workers, worldwide. We explore how the Filipino caregiver migrant community in Israel used social media to cope with the unique challenges its members faced during the first months of the pandemic. Based on digital ethnography on Facebook and interviews, our findings reveal that these challenges included loss of their jobs with no government support, loss of their day off and the ability to meet other Filipino caregivers in person, limited access to information on COVID-19 relevant to Israel and potential loss of their visa after giving birth. To cope with these challenges, they utilized Facebook to (1) manage self-help philanthropic campaigns assisting the needy; (2) organize digital communal events, enabling isolated Filipino caregivers to be actively involved; (3) provide information on COVID-19 in Israel and in the Filipino community and (4) create a communal operation to send babies to the Philippines to obey regulations concerning migrant women who gave birth. While complying with strict lockdown and social distancing regulations, the Filipino caregiver community developed new modalities of conduct via social media platforms and cultivated online communal social capital, which expanded the well-established social capital that already existed in the community.

Keywords: COVID-19 pandemic; social capital; migrant workers; Filipinos; Israel

Civic Initiatives for Asylum Seekers during COVID-19 against State-enforced Exclusion

Maayan Ravid

Abstract

This article reviews the difficulties faced by Sudanese and Eritrean asylum seekers in Israel during the COVID-19 pandemic, and the response of Israeli civil society. It is premised on the notion that African asylum seekers in Israel have been subjected to state enforced structural and racialized exclusion since their arrival in the state. Systemic exclusion has had a detrimental effect on the asylum seekers' wellbeing that was exacerbated during the COVID-19 pandemic. The article surveys various forms of civil society aid discourses that developed in the country in support of African asylum seekers. It presents new findings from empirical research conducted with aid initiatives during the pandemic regarding civic activism. It focuses on local mutual aid initiatives that involved asylum seekers, highlighting how such initiatives increased during the pandemic, accompanied by a discourse of care. It argues that local initiatives, guided by care, can resist state-led exclusion and power inequalities in activism.

Keywords: asylum seekers, civic society, aid discourse, mutual aid, local activism, care

Attitudes of the Israeli public toward labor migrants and asylum seekers during COVID-19: Feelings of threat and willingness to grant health rights**Karin Amit and Svetlana Chachashvili-Bolotin****Abstract**

The present study examines the attitudes of the Israeli public toward labor migrants and asylum seekers during the COVID-19 pandemic. It explores the Israeli public's perceptions about the threats posed by labor migrants and asylum seekers based on economic, social and national grounds as well as perceived threats to public health during this challenging period. The study examines the willingness of the Israeli public to grant healthcare rights to these immigrants, as a result of the perceptions about the threats they posed at the socio-economic, national, and health levels. The study is based on data from an online survey conducted in April-May 2020 during the first wave of the pandemic among a representative sample of the adult Israeli population that included 624 participants (504 Jews and 120 Arabs). The findings reveal that the Israeli public in general, both Jewish and Arab, feel more threatened economically, socially, nationally and health-wise by asylum seekers than by labor migrants. They also indicate that the Israeli public is more inclined to grant healthcare rights to labor migrants than to asylum seekers. Finally, as perceptions about the threats posed by migrants increase, the willingness to grant them healthcare rights decreases. The findings of this study join other current studies indicating a radicalization of attitudes towards immigrants in general and especially toward asylum seekers during periods of economic crisis such as the COVID-19 period.

Keywords: attitudes towards migrants, asylum seekers, labor migrants, perceptions of threat

Asylum Seekers in Israel during COVID-19: Characteristics, Needs and Sources of Help

Nelly Kfir, Dana Yofe, and Naama Hecht

Abstract

Asylum seekers in Israel were particularly vulnerable to the effects of the COVID-19 crisis, even compared to migrant workers who had permits. The latter were employed in sectors that were considered essential and had some mandatory protection as part of their employment. During lockdowns, asylum seekers suffered from food insecurity, the inability to pay rent and intensified difficulties in all areas of life. In response to the crisis, the Center for International Migration and Integration (CIMI) was part of a cash assistance project. The contact with the population of asylum seekers enabled CIMI to systematically assess their condition during the crisis. The article reports on the findings of a phone survey conducted in November-December 2020 among 214 respondents who received cash assistance. Findings illustrate their most important needs and their sources of help and information, and whether and how they were connected to socio-demographic characteristics. Although these migrants' needs intensified during the COVID-19 crisis, they are, in fact, part of an ongoing reality. The article concludes with a call for suitable interventions that can improve these migrants' ability to navigate the Israeli system to seek help and build resilience among asylum seeker communities in facing the constant crisis of their life in Israel.

Key words: COVID-19 crisis, asylum seekers, crisis-response, urgent needs, sources of help and information

ביוגרפיות

פרופ' קארין אמית

פרופ' קארין אמית היא דיקנית הפקולטה לכלכלה ומנהל עסקים במרכז האקדמי רופין, ומרצה בתכנית להגירה ושילוב חברתי. היא חוקרת במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין ועומדת בראש קהילת ההגירה והדמוגרפיה באגודה הסוציולוגית הישראלית. היא שותפה למיזמים בינלאומיים בנושא הגירה ושילוב של מהגרים ופליטים בחברה, וחברה בוועדה המארגנת של פרויקט המטרופוליס הבינלאומי העוסק בהגירה ובמדיניות. במסגרת עבודתה במכון להגירה ושילוב חברתי אמית מבצעת מחקרים אקדמיים ויישומיים רבים העוסקים בהשתלבות כלכלית וחברתית של מהגרים בישראל ומובילה את "מדד רופין". תחומי המחקר שלה הם: תהליך קבלת ההחלטה להגר, שילוב חברתי וכלכלי של מהגרים, רווחה סובייקטיבית והגירה, זהות והגירה, עמדות כלפי מהגרים, רשתות חברתיות ומנהיגות ושילוב מהגרים במקומות עבודה בדגש על היבטים תרבותיים וארגוניים. בשנים האחרונות היא מתמחה בשילוב מהגרים מיומנים (משכילים) מברית המועצות לשעבר, מצפון אמריקה ומצרפת במקומות עבודה בישראל.

ד"ר דבי בביס

ד"ר דבי בביס היא סוציולוגית ואנתרופולוגית המתמחה בהגירה, בקהילות אתניות ובארגונים וולונטריים. בשנים האחרונות מחקרה מתמקדים בקהילת מהגרי העבודה מהפיליפינים בישראל ועוסקים בנושאים כמו הפרקטיקות הפילנתרופיות, תחרויות היופי והיווצרותן של משפחות מעורבות. היא מרצה במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת אריאל. משנת 2022 משמשת עורכת משנה בכתב העת "הגירה".

נעמה הכט – M.A

נעמה הכט מנהלת את מרכז הפניות לעובדים זרים במרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI). היא בעלת תואר שני בלימודי פיתוח בינלאומי (תוכנית "גלוקל") ותואר ראשון ביחסים בינלאומיים ולימודי אסיה, שניהם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. נוסף על כך, היא עוסקת בנושאים של הגנה וקידום זכויות בעבודה של אוכלוסיות מוחלשות. לאחר התפרצות משבר הקורונה השתתפה בסיוע למבקשי מקלט בישראל במסגרת פרויקט קרן הסיוע ביוזמת ג'וינט ישראל.

דנה יופה

לדנה יופה תואר ראשון מהחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב והיא לומדת בו כעת לתואר שני. עובדת במרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI) במספר פרויקטים מחקרניים.

ד"ר נלי כפיר

ד"ר נלי כפיר הייתה בשבע השנים האחרונות סמנכ"לית מחקר, הערכה ופיתוח במרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI). במסגרת עבודתה הייתה אחראית על יצירת בסיס ידע על הגירה ומדיניות הגירה, לשיתוף של הידע עם גורמים שונים למען הסוגיות שהארגון מטפל בהן וכן לפיתוח תוכניות שונות. לימודי המוסמך שלה התקיימו באוניברסיטת אמסטרדם במסלול המתמחה בהגירה. עבודת הדוקטורט שלה בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב עסקה בנושא של הגירת עבודה מנקודת מבט השוואתית על ישראל וסינגפור. לאחר הדוקטורט הייתה עמיתת פוסט-דוקטורט למשך שנה במרכז מינרבה לזכויות אדם באוניברסיטה העברית. כמו כן היא בוגרת תוכנית לימודי תעודה בניטור והערכת תוכניות פיתוח של ארגון העבודה של האו"ם (ILO).

ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין

ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין היא חברת סגל בכיר וחוקרת בכירה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. מחקריה עוסקים בהגירה ואי-שוויון, בחינוך ובשוק העבודה, והיא פרסמה יותר משלושים מאמרים בכתבי העת המובילים בתחום. הקימה וניהלה במשך חמש שנים (2011–2015) את המחלקה למידע, מחקר והערכה במנהל החינוך בעיריית אשדוד. בשנת 2015 הייתה חברת הוועדה המקצועית של משרד החינוך בתחום קליטת תלמידים עולים, ומשנת 2019 היא חברת ועדת PIAAC של הלמ"ס. משנת 2021 משמשת עורכת משנה בכתב העת "הגירה". נוסף על כך, זה כעשרים וחמש שנים עוסקת בשילוב מהגרים בחברה ובגיוס ידע אקדמי עכשווי לפעילות בשטח.

פרופ' גליה צבר

פרופ' גליה צבר היא חוקרת הגירה ואפריקה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. מחקריה מתמקדים בתחומים הקשורים ליבשת אפריקה ולאנשיה, ובכלל זה יהודי אתיופיה (באתיופיה ובישראל), הגירה בינלאומית בדגש על מהגרי עבודה ופליטים מאפריקה, יחסי דת ומדינה באפריקה ונצרות אפריקאית. במשך השנים פרסמה חמישה ספרים, שלושה קובצי מאמרים ערוכים וכשישים מאמרים בבימות שפיטות. בשנים 1999–2014 שימשה ראשת התוכנית הבין-אוניברסיטאית ללימודי אפריקה, עמדה בראש הפורום ללימודי נשים ומגדר באוניברסיטת תל אביב וכיהנה כראש היחידה ללימודי אפריקה במרכז דניאל אברהם. בשנים 2015–2021 כיהנה כנשיאת המרכז האקדמי רופין. במקביל לעבודתה המדעית היא פעילה במירה הציבורית כדי להנגיש את ההשכלה הגבוהה לקהלים חדשים וליצור חיבורים בין האקדמיה לחלקים נרחבים יותר בחברה הישראלית. פעלה כחוקרת וכאקטיביסטית בארגונים לשינוי חברתי וכן יצרה מסגרות העשרה המיועדות לפעילים חברתיים מהפריפריה החברתית כלכלית. במשך השנים הייתה חברת הנהלה בארגונים אזרחיים שונים הפועלים לקידום אוכלוסיות מוחלשות. על פעילותה המשלבת מדע ועשייה חברתית העניק לה הדלאי לאמה בשנת 2009 פרס הוקרה.

עו"ד עידית צימרמן

עידית צימרמן מנחה את הקליניקה לזכויות עובדים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב מאז אוקטובר 2011 ומאז 2018 עוסקת בתחום הגירת העבודה במסגרת פרויקט המחקר (ERC) Trafflab ומייצגת שם תיקים רלוונטים. צימרמן קיבלה את הסמכתה לעריכת דין מאוניברסיטת תל אביב בשנת 2006 (בהצטיינות). את התואר השני (LL.M) סיימה ב-2012 בתוכנית ת"א-נוורת'וסטרן למשפט ציבורי (בהצטיינות). עד 2011 עבדה בפרקליטות מחוז תל אביב (אזרחי) במחלקה לסכסוכי עבודה, המחלקה המנהלית והמחלקה האזרחית-מסחרית.

ד"ר יהל קורלנדר

ד"ר יהל קורלנדר היא סוציולוגית של שוקי עבודה עם התמחות בהגירה, בחקלאות ובמגדר. בעלת דוקטורט מהחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה. מחקר הדוקטורט שלה עסק בתעשיית ההגירה של מהגרי עבודה לחקלאות מתאילנד לישראל (1983–2013) ובחתימה להסכם דו-צדדי בין המדינות, מימוש והשלכותיו. במהלך לימודי הדוקטורט שלה (2013–2015) הייתה חוקרת אורחת במחלקה לגאוגרפיה כלכלית באוניברסיטת ציריך, ומאז 2018 היא חוקרת ועמיתת פוסט-דוקטורט בפרויקט Trafflab (ERC) בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב. מחקרה בפרויקט עוסקים בנשים מהגרות לחקלאות, בהשלכות מגפת הקורונה על מהגרי העבודה לחקלאות בישראל וכן בשינויים שחלו בהסכם הדו-צדדי בין ישראל לתאילנד. קורלנדר היא מרצה במכללה האקדמית תל חי בחוג הרב-תחומי (מקבץ סוציולוגיה), בחוג לשירותי אנוש (תואר ראשון) ובחוג להתנהגות ארגונית (תואר שני).

ד"ר מעין רביד

ד"ר מעין רביד חוקרת התמודדות עירונית בתל אביב עם מבקשי מקלט בתקופת מגפת הקורונה, במסגרת השתלמות פוסט-דוקטורט במחלקה לגאוגרפיה וסביבה באוניברסיטת בר אילן. המחקר בתל אביב הוא חלק מפרויקט בינלאומי השוואתי על אזרחות עירונית הבוחן כיצד ערים שונות מתייחסות לקהילות מהגרים בתקופת המגפה. את עבודת הדוקטורט שלה השלימה במרכז לקרימינולוגיה באוניברסיטת אוקספורד. העבודה עוסקת במדיניות הכליאה של מבקשי המקלט מסודאן ומארתריאה במתקן חולות בשנים 2013–2018, ובהשפעות רחבות ההיקף של מדיניות זו על חוויות החיים של מבקשי מקלט ושל ישראלים המתגוררים בשכונת נווה שאנן. לרביד תואר ראשון מאוניברסיטת תל אביב במדע המדינה ובהיסטוריה של אפריקה, ואת התואר השני סיימה במרכז ללימודי משפט וחברה שבאוניברסיטת אוקספורד. מחקרה שואבים רבות מפעילות ארוכת שנים לצד קהילות סודאניות וארתראיות המבקשות מקלט בישראל.

Biographies

Prof. Karin Amit

Prof. Karin Amit is Associate Professor and Dean of the Faculty of Economics and Business Administration at Ruppin Academic Center. She is the head of the Migration and Demography Section of the Israeli Sociological Association, and serves as a member of the Metropolis International Steering Committee.

Her research interests are the economic and social integration of immigrants, immigrants' identity and sense of belonging, immigrants' subjective well-being, and the involvement of social networks and leadership in immigration decision making. Her recent studies focus on highly skilled migrants in Israel. Prof. Amit has published many articles in international journals as well as professional and applied studies and reports.

Dr. Deby Babis

Dr. Deby Babis is a sociologist and anthropologist specializing in migration, ethnic communities and voluntary organizations. In recent years, she has been primarily studying the Filipino migrant worker community in Israel, exploring subjects such as their philanthropic practices, their beauty pageants and the emergence of mixed families. Dr. Babis is a lecturer in the Department of Sociology and Anthropology at Ariel University.

Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin

Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin is a senior researcher at the Institute for Immigration and Social Integration and a senior lecturer at the Ruppin Academic Center in Israel. In early 2011, she founded the Research Department in the Education Division, and served as its head from 2011 to 2015. She has been a member of the professional committee of Israel's Ministry of Education since 2015. Since 2021 she has been an Associate Editor of the journal *Hagira* ("Migration" in Hebrew). Her main areas of research include inequality in education, migration and education, and the economic and social integration of immigrants. Dr. Chachashvili-Bolotin has published more than 30 articles in international journals as well as professional and applied studies and reports. Her long-term goal is to strengthen the connections between academia and practice. She considers herself an applied sociology researcher-practitioner whose research is affected by practice and whose practice is informed by research.

Naama Hecht- M.A.

Naama Hecht heads the Call Center for Foreign Workers at the Center for International Migration and Integration (CIMI). She holds an M.A. in International Development Studies (Glocal Program) and a B.A. in International Relations and Asian Studies, both from the Hebrew University of Jerusalem, and has a background in the protection and promotion of the labor rights of vulnerable populations. She helped distribute financial assistance to asylum seekers in Israel following the onset of the COVID-19 crisis as part of the aid project initiated by JDC Israel.

Dr. Nelly Kfir

Dr. Nelly Kfir heads the Research, Evaluation and Development section at the Center for International Migration and Integration (CIMI). As part of her work, she is in charge of creating a strong knowledge base about migration and migration policy, sharing the growing body of that knowledge to promote CIMI's causes, and supporting and developing its various programs and activities. Dr. Kfir has a background in the study of migrants' rights and civil society initiatives, with experience based on combining research and practice. She has a Ph.D. from Tel Aviv University's Department of Sociology and Anthropology. Her dissertation compared labor migration in Israel and Singapore. Dr. Kfir's M.Sc. in Sociology is from the University of Amsterdam's Migration Studies program. Her thesis was on children of migrant workers in Israel. She is also a certified graduate in Monitoring and Evaluation from the UN's International Labour Organization.

Dr. Yahel Kurlander

Dr. Yahel Kurlander is a sociologist of labor markets who specializes in migration, particularly in the field of agriculture, and gender. She received her Ph.D. from the Department of Sociology at the University of Haifa. Her doctoral dissertation analyzed agricultural labor migration from Thailand to Israel, with a particular focus on patterns of the recruitment industry in light of a bilateral agreement between Israel and Thailand (1983-2013). In the course of her Ph.D. work, she was a visiting scholar (2013-2015) in the Geography Department of the Economic Geography Unit of the University of Zurich. Since 2018, Dr. Kurlander has been a post-doctoral fellow (2019-2021) and a research fellow at TraffLab, which provides a labor perspective on human trafficking, an ERC project led by Prof. Hila Shamir, Faculty of Law, Tel Aviv University. She is a lecturer in sociology in the Department of Multi-Disciplinary Studies and Human Services (B.A.), and in organizational behavior (M.A.) at Tel-Hai Academic College. Dr. Kurlander is a passionate activist and participates in groups fighting for gender and migration issues.

Dr. Maayan Ravid

Dr. Ravid is currently conducting postdoctoral research in the Department of Geography and Environment at Bar Ilan University on the urban response to African asylum seekers in Tel Aviv during the COVID-19 pandemic. The research is part of an international comparative project on migrant communities and urban citizenship during the pandemic. Dr. Ravid completed her Ph.D. in criminology at the University of Oxford, England, where she studied the detention of African asylum seekers in the Holot facility between 2013 and 2018 and its wide-ranging effects on detained asylum seekers and Israeli residents in South Tel Aviv. She obtained her B.A. in political science and the histories of Africa from Tel Aviv University, and a masters in socio-legal research from Oxford's Centre for Socio-Legal Studies. Dr. Ravid's academic studies correspond with her long-term activism alongside asylum-seeking communities from Sudan and Eritrea in Israel.

Prof. Galia Sabar

Prof. Galia Sabar's research during the past 25 years has focused on three main themes: Ethiopian Jews (in Ethiopia and Israel), world migrations with a special emphasis on African labor migrants and refugees, and African Christians and the relationship between religion and politics in Africa. Her publications include five books, three edited volumes, and over 60 articles in academic journals.

Between 1999 and 2014 Prof. Sabar was the Chair of African Studies at Tel Aviv University, Head of the Forum for Gender Studies and Head of the African Desk at the Daniel Abraham Center at Tel Aviv University. Between 2015 and 2021 she was the President of Ruppin Academic College, one of the best public colleges in Israel.

Beyond her scientific work, Prof. Sabar is an activist in several Israeli and international NGOs. Over the years she has conducted several hands-on professional training programs and workshops related to her fields of research geared to professionals and decision makers in Israel and other countries. All these activities are part of her effort to translate academic knowledge into social activism and bring about real change in the social and political realms.

Over the years, Prof. Sabar has been granted several local and international awards. Above all, for her work that combines academic excellence and social action she received the *Unsung Heroes Award*, granted by the Dalai Lama in 2009. Together with Ofer she is raising their five children and two granddaughters.

Dana Yofe

Dana Yofe holds a B.A. in sociology from Tel Aviv University and has started her master's degree in the same department. In addition, she works at the Center for International Migration and Integration (CIMI) on several research projects.

Idit Zimmerman

Idit Zimmerman has been an instructor in Tel Aviv University's Law Faculty Workers' Rights Clinic since October 2011. She holds an LL. B. (Cum Laude, 2006) from Tel Aviv University and an LL.M. Program in Public and International Law (Northwestern Program) (Cum Laude, 2012). Between 2006 and 2007, Zimmerman clerked for the Solicitor General in the Tel Aviv District Civil Department. Between 2007 and 2011, she worked as Deputy to the Solicitor General in the Tel Aviv District Civil Department, practicing labor and administrative law. As part of the TraffLab project, Zimmerman works in the Workers' Rights Clinic on a number of cases related to the project's research. Thus far, work has begun on a hotline for employers of migrant care workers, and a large lawsuit has been filed on behalf of exploited migrant construction workers in Israel.

